

INFOSTAT – INŠTITÚT INFORMATIKY A ŠTATISTIKY
Výskumné demografické centrum

POPULAČNÝ VÝVOJ V SLOVENSKEJ REPUBLIKE 2008

Edícia: Akty
Bratislava, november 2009

Analytická publikácia, ktorá hodnotí populačný vývoj v Slovenskej republike za posledné obdobie, so zameraním na roky 2007–2008. V publikácii sú hodnotené všetky stránky reprodukčného procesu a súčasťou je tiež medzinárodné porovnanie.

Autori: © Boris Vaňo – editor
Danuša Jurčová
Ján Mészáros
Michaela Potančoková
Branislav Šprocha

2009 © INFOSTAT – Inštitút informatiky a štatistiky Bratislava

Obsah tohto dokumentu je chránený autorským zákonom. Nemožno ho meniť alebo z neho odstrániť informácie o správe práv k nemu. Na spracovanie, preklad, adaptáciu, zaradenie do súborného diela, vystavenie, vykonávanie alebo prenos dokumentu je nutný súhlas nositeľa majetkových práv. Vyhradené je aj právo na udelenie súhlasu na rozmnožovanie a verejné rozširovanie rozmnožením, predajom alebo inou formou prevodu vlastníckeho práva. Bez súhlasu možno z obsahu tohto dokumentu použiť iba krátku časť vo forme citácie, len na účel jeho recenzie alebo kritiky alebo na vyučovacie účely, vedeckovýskumné účely alebo umelecké účely. Rozsah citácie nesmie presiahnuť rámec odôvodnený jej účelom. Majetkové práva vykonáva INFOSTAT – Inštitút informatiky a štatistiky Bratislava.

Práca neprešla jazykovou úpravou.

ISBN 978-80-89398-13-3

OBSAH

1. ÚVOD	5
2. SOBÁŠNOSŤ	7
3. ROZVODOVOSŤ.....	15
4. PLODNOSŤ	21
5. POTRATOVOSŤ	33
6. ÚMRTNOSŤ	41
7. MIGRÁCIA.....	51
8. PRÍRASTOK A POČET OBYVATEĽOV	63
9. VEKOVÁ ŠTRUKTÚRA	67
10. ZÁVER.....	73
ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	75
LITERATÚRA.....	76

1. ÚVOD

Boris Vaňo

Publikácia „Populačný vývoj v SR 2008“ je v poradí piatou publikáciou Výskumného demografického centra, ktorá podrobne analyzuje populačný vývoj na celoštátnej úrovni za najnovšie obdobie. Táto publikácia je zameraná na obdobie rokov 1995–2008 s dôrazom na demografickú situáciu v roku 2007 a 2008. Ide o obdobie, ku ktorému sa stále viažu niektoré kompenzačné procesy za vývoj z 90. rokov 20. storočia, a v ktorom sa začínajú vytvárať základy pre potransformačné demografické trendy.

Publikácia je komplexnou analytickou publikáciou, ktorá slúži ako základ pre podrobné hodnotenie aktuálnej demografickej situácie na Slovensku. Komplexnosť tejto analytickej publikácie spočíva jednak v popise všetkých stránok reprodukčného procesu, jednak v podrobnosti popisu jednotlivých demografických javov. Ťažiskom publikácie sú základné analýzy, významnú časť však tvoria aj fakty a údaje – časové rady všetkých základných a mnohých analytických demografických charakteristík spracované do tabuliek a grafov.

Každému demografickému procesu je tradične venovaná jedna kapitola. Z časového hľadiska všetky údaje, ktoré sú uvedené v publikácii, pokrývajú obdobie rokov 1995–2008. V grafoch prezentujúcich vývoj sú väčšinou uvedené údaje od roku 1990. To znamená, že na rozdiel od predchádzajúcich publikácií sa už obdobím predchádzajúceho demografického režimu (pred rokom 1990) nezaobráame a nepublikujeme ani informácie v nekomentovanej podobe v rámci tabuliek a grafov. Demografický vývoj v kontexte starého a nového reprodukčného režimu bol často analyzovaný a je dostatočne známy. Preto je z časového hľadiska ťažiskom analýzy obdobie posledných rokov, v ktorom sa vytvárajú základy pre nový model reprodukčného správania obyvateľstva.

Publikácia neobsahuje regionálne hodnotenie demografického vývoja, ale zaoberá sa len demografickou situáciou na úrovni celej republiky a tiež postavením Slovenska v rámci EÚ 27. Na rozdiel od predchádzajúcich publikácií, aktuálna publikácia neobsahuje samostatnú kapitolu venovanú medzinárodnému porovnaniu, ale medzinárodné aspekty sú analyzované v rámci príslušnej kapitoly.

Ďalším rozdielom oproti minulosti je, že publikácia vychádza len v slovenskej jazykovej verzii. Čitateľnosť publikácie pre zahraničných záujemcov je zabezpečená prostredníctvom dvojazyčných tabuliek a grafov (nápisy a legendy sú uvedené v slovenčine a v angličtine) a súhrnom v anglickom jazyku, ktorý obsahuje najdôležitejšie poznatky a hlavné závery analýzy.

Väčšina údajov použitých pri príprave textov a prezentovaných v publikácii pochádza zo zdrojov Štatistického úradu SR. Ďalej sa v publikácii nachádzajú údaje zo zdrojov Ministerstva vnútra SR a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR. Pri medzinárodnom porovnaní sa využili štatistické údaje z medzinárodných inštitúcií EUROSTAT a WHO a tiež niektoré údaje z národných štatistických úradov. Pri príprave špeciálnych charakteristík boli využité vlastné výpočty autorov.

Autorsky sa na vypracovaní publikácie podieľali pracovníci výskumného demografického centra. Branislav Šprocha vypracoval kapitoly venované rozvodovosti a vekovému zloženiu obyvateľstva, Michaela Potančoková spracovala kapitoly plodnosť a potratovosť a spolu s Branislavom Šprochom aj kapitolu sobášnosť, Ján Mészáros spracoval kapitolu o úmrtnosti a Danuša Jurčová kapitoly migrácia a prírastok obyvateľstva.

Publikácia „Populačný vývoj v SR 2008“ vychádza v obmedzenom náklade. Je nepredajná a bude distribuovaná medzi zástupcov najvyšších riadiacich orgánov, štátnej správy, výskumných inštitúcií, vysokých škôl a médií tak, aby bola v dostatočnej miere zabezpečená informovanosť odbornej aj laickej verejnosti. Publikácia je v plnom rozsahu k dispozícii na internetovskej stránke Výskumného demografického centra (www.infostat.sk/vdc).

2. SOBÁŠNOSŤ

Branislav Šprocha, Michaela Potančoková

Tab. 2.1: Základné charakteristiky sobášnosti (Main marriage indicators)

Ukazovateľ		1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Počet sobášov		27 489	25 903	26 149	25 939	27 437	28 293	Number of marriages
Úhrnná sobášnosť	Muži	0,67	0,59	0,59	0,58	0,61	0,63	Total marriage rates
	Ženy	0,65	0,59	0,6	0,59	0,63	0,65	
Úhrnná prvosobášnosť	Muži	0,59	0,51	0,5	0,48	0,51	0,52	Total first marriage rates
	Ženy	0,59	0,52	0,52	0,51	0,54	0,56	
Priemerný vek pri 1. sobáši	Muži	24,89	26,61	28,57	28,84	28,98	29,2	Mean age at first marriage
	Ženy	22,54	23,99	25,84	26,12	26,31	26,52	
Priemerný vek pri sobášoch vyššieho poradia	Muži	40,2	41,8	43,3	43,52	43,80	44,00	Mean age at remarriage
	Ženy	36,79	37,35	39,11	39,43	39,68	39,89	
Sobáše slobodných (%)	Muži	89,4	87,9	86,8	85,2	84,7	85,3	First marriages (%)
	Ženy	91,2	89,7	88,5	87,5	87,0	87,2	

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Zloženie obyvateľstva podľa rodinného stavu predstavuje dôležitý faktor ovplyvňujúci reprodukčné správanie populácie Slovenska. Práve sobášnosť je jedným z hlavných demografických procesov, ktoré sa významnou mierou podieľajú na formovaní tejto štruktúry populácie v reprodukčnom veku. Nielen z tohto hľadiska je analýza intenzity a časovania sobášnosti dôležitou súčasťou výskumu populačného vývoja.

Počet uzavretých sobášov sa v posledných dvoch rokoch výrazne zvýšil

Počet uzatváraných manželstiev na Slovensku po roku 1989 výrazne klesal. Historicky najnižšia úroveň bola v roku 2001, keď do manželstva vstúpilo menej ako 23 795 párov. Od tohto momentu došlo v rokoch 2002–2004 k miernemu nárastu, no pozitívny vývoj v počte uzatváraných manželstiev bol v rokoch 2005 a 2006 vystriedaný ďalším poklesom. Toto prechodné zníženie však v posledných dvoch rokoch nepokračovalo, naopak, počet sobášov pomerne výrazne vzrástol. V roku 2008 do manželstva vstúpilo takmer 28 293 párov, čo je najvyšší počet od roku 1993.

Pomerne výrazný nárast počtu sobášov bol podmienený predovšetkým zvyšujúcou sa intenzitou sobášnosti. Úhrnná sobášnosť rástla v rokoch 2007 a 2008 v mužskej i ženskej časti populácie. Pri zachovaní súčasnej intenzity sobášnosti a jej rozloženia podľa veku by pripadalo na jedného muža približne 0,63 sobáša a na jednu ženu asi 0,65 sobáša. Znamená to, že pri zachovaní sobášnych pomerov z roku 2008 by počas svojho života aspoň raz uzavrelo manželstvo 65 zo 100 žien a 63 zo 100 mužov.

Tab. 2.2: Sobášaschopné obyvateľstvo vo veku najvyššej sobášnosti (Population at risk of marriage)

Vek (Age)	1995		2000		2005		2006		2007		2008	
	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%
Muži (Men)												
20–24	172 443	6,6	211 190	8,1	211 288	8,1	211 360	8,1	208 811	8,0	206 914	7,9
25–29	72 982	2,8	116 322	4,5	161 545	6,2	167 061	6,4	171 815	6,6	174 559	6,6
30–34	48 694	1,9	57 852	2,2	87 484	3,3	96 253	3,7	104 412	4,0	111 857	4,3
35–39	42 902	1,6	47 904	1,8	54 548	2,1	57 432	2,2	61 909	2,4	67 570	2,6
40–44	38 272	1,5	44 961	1,7	50 478	1,9	52 073	2,0	53 321	2,0	54 314	2,1
20–44	375 293	14,4	478 229	18,3	565 343	21,6	584 179	22,3	600 268	22,9	615 214	23,4
Celkom (Total)	2 613 712		2 612 512		2 615 872		2 618 284		2 623 127		2 629 804	
Ženy (Women)												
15–19	223 358	8,1	213 379	7,7	197 733	7,1	193 646	7,0	189 510	6,8	184 574	6,6
20–24	119 743	4,3	166 828	6,0	180 740	6,5	183 103	6,6	183 112	6,6	182 932	6,6
25–29	45 757	1,7	80 154	2,9	116 336	4,2	122 145	4,4	126 906	4,6	130 125	4,7
30–34	35 505	1,3	43 191	1,6	64 725	2,3	71 226	2,6	76 908	2,8	82 229	3,0
35–39	36 984	1,3	39 944	1,4	45 855	1,7	48 244	1,7	51 798	1,9	56 539	2,0
15–39	461 347	16,8	543 496	19,6	605 389	21,8	618 364	22,3	628 234	22,6	636 399	22,9
Celkom (Total)	2 754 078		2 766 271		2 773 308		2 775 353		2 777 871		2 782 450	

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Potenciál sobášaschopného obyvateľstva je stále slabo využívaný

Aj napriek tomuto nárastu je treba konštatovať, že potenciál v podobe sobášaschopného obyvateľstva vo veku najvyššej intenzity sobášnosti stále nie je ani zďaleka využitý tak ako v minulosti. Väčšina sobášov (viac ako 90 %) sa uskutočňuje u mužov vo veku 20–44 rokov a u žien vo veku 18–39 rokov. Počet i podiel osôb, ktoré môžu uzavrieť sobáš v tomto vekovom intervale postupne narastá a v roku 2008 dosahoval už viac ako 23 % u mužov a takmer 23 % u žien. Tento jav je výsledkom dvoch základných faktorov. Predovšetkým ide o postupné presúvanie početne silných generácií zo 70. rokov, ktoré neboli v 90. rokoch ovplyvnené vysokou a skorou intenzitou sobášnosti, do vyššieho veku. V dôsledku premeny sobášneho správania zostal v týchto generáciách v súčasnosti vyšší podiel slobodných osôb aj po tridsiatke. Druhým javom je, že mladšie generácie z 80. rokov, ktoré sú síce menej početné, majú už odlišné sobášne správanie a vstup do manželstva v prevažnej miere odkladajú do vyššieho veku. Tým predstavujú dôležitý kontingent slobodných osôb vo veku 20–28 rokov.

Tab. 2.3: Sobáše podľa rodinného stavu snúbencov (Marriages by marital status of spouses)

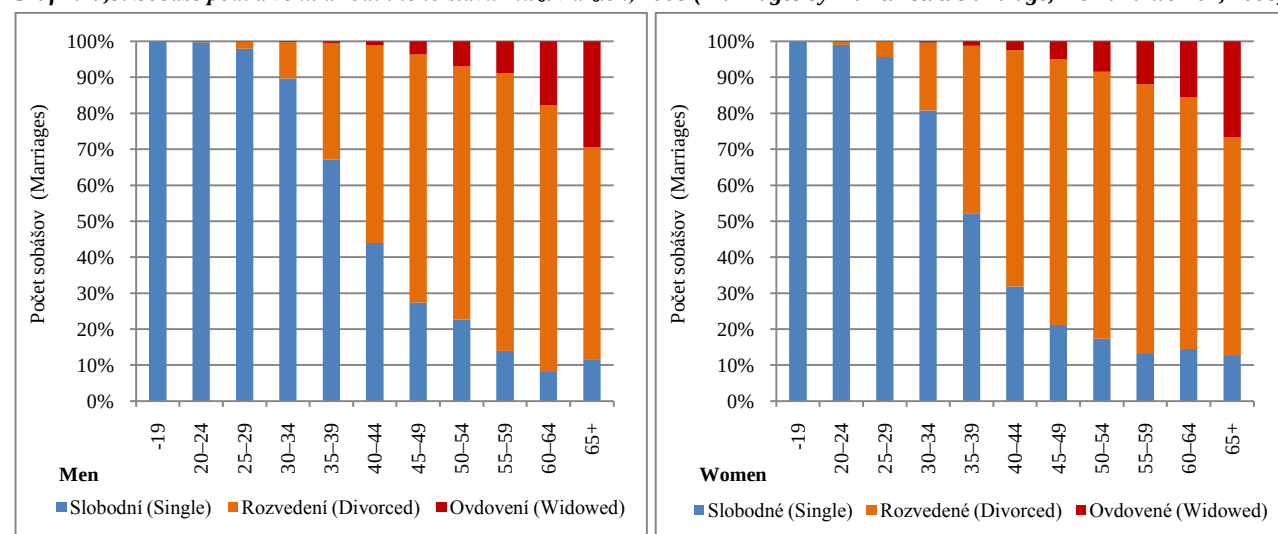
Ukazovateľ	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Počet sobášov	27 489	25 903	26 149	25 939	27 437	28 293	Number of marriages
<i>Obojstranne prvé sobáše (Mutually first marriages)</i>							
Počet sobášov	23 503	21 592	21 314	20 637	21 691	22 516	Number of marriages
Podiel z úhrnu (%)	85,5	83,4	81,5	79,6	79,1	79,6	Proportion from total (%)
<i>Sobáše slobodného muža a rozvedenej alebo ovdovenej ženy (Marriages of a single man and a divorced or a widowed woman)</i>							
Počet sobášov	1 068	1 176	1 376	1 469	1 549	1 615	Number of marriages
Podiel z úhrnu (%)	3,9	4,5	5,3	5,7	5,6	5,7	Proportion from total (%)
<i>Sobáše rozvedeného alebo ovdoveného muža a slobodnej ženy (Marriages of a divorced or a widowed man and a single woman)</i>							
Počet sobášov	1 575	1 651	1 834	2 057	2 168	2 160	Number of marriages
Podiel z úhrnu (%)	5,7	6,4	7,0	7,9	7,9	7,6	Proportion from total (%)
<i>Obojstranne opakované sobáše (Mutually repeated marriages)</i>							
Počet sobášov	1343	1484	1625	1776	2029	2002	Number of marriages
Podiel z úhrnu (%)	4,9	5,7	6,2	6,8	7,4	7,1	Proportion from total (%)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Skladba snúbencov podľa rodinného stavu je do veľkej miery podmienená celkovou intenzitou vstupu do manželstva a tiež predchádzajúcim vývojom sobášnosti slobodných, jej časovania, úrovňou rozvodovosti a úmrtnosti. Obojstranne prvé sobáše, teda manželstvá, ktoré uzatvárajú slobodní partneri, predstavujú v súčasnosti necelých 80 % z celkového počtu sobášov. V porovnaní s polovicou 90. rokov a tiež s rokom 2000 ide o mierne zníženie ich zastúpenia. Tento jav je podmienený poklesom intenzity sobášnosti slobodných v nižšom veku, a tiež nárastom podielu sobášov, v ktorom jeden alebo obaja z partnerov už mali skúsenosť s manželstvom. V roku 2008 predstavovali nové manželstvá, v ktorých jeden z manželov bol slobodný a druhý rozvedený alebo ovdovený, viac ako 14 %. Sobáše, ktoré boli pre oboch snúbencov najmenej druhé v poradí tvorili niečo viac ako 7 %. U novovznikajúcich manželstiev tak sledujeme v súčasnosti postupné zväčšovanie heterogenity z pohľadu rodinného stavu snúbencov.

Skladba sobášov podľa rodinného stavu významne koreluje s vekom. U mužov i žien do 30. roku veku podiel sobášov slobodných presahuje 90 %. Od vekovej skupiny 30–34 rokov sa postupne zvyšuje zastúpenie rozvedených osôb,

Graf 2.1a,b: Sobáše podľa veku a rodinného stavu mužov a žien, 2008 (Marriages by marital status and age, men and women, 2008)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

ktoré majú vo veku nad 40 rokov už prevahu. Podiel ovdovených snúbencov na celkovom počte sobášov prevyšuje 10% hranicu u žien až vo veku nad 50 rokov a u mužov až vo veku nad 60 rokov. Na druhej strane však treba povedať, že vo veku nad 50 rokov do manželstva vstupuje oveľa menej osôb, keďže u mužov predstavovali tieto sobáše v roku 2008 približne 4,6 % a u žien 2,5 % z celkového počtu uzavretých manželstiev.

Tab. 2.4: Sobáše podľa poradia (Marriages by marriage order)

Poradie sobáša (Order of marriage)	1995		2000		2005		2006		2007		2008	
	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%
Muži (Men)												
2	2 685	9,8	2 902	11,2	3 220	12,3	3 573	13,8	3 916	14,3	3 897	13,8
3	209	0,8	223	0,9	222	0,8	243	0,9	256	0,9	251	0,9
4+	24	0,1	10	0,0	17	0,1	17	0,1	25	0,1	14	0,0
Celkom (Total)	2 918	10,6	3 135	12,1	3 459	13,2	3 833	14,8	4 197	15,3	4 162	14,7
Ženy (Women)												
2	2 242	8,2	2 453	9,5	2 811	10,7	3 025	11,7	3 348	12,2	3 378	11,9
3	154	0,6	187	0,7	173	0,7	198	0,8	211	0,8	227	0,8
4+	15	0,1	20	0,1	17	0,1	22	0,1	19	0,1	12	0,0
Celkom (Total)	2 411	8,8	2 660	10,3	3 001	11,5	3 245	12,5	3 578	13,0	3 617	12,8

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

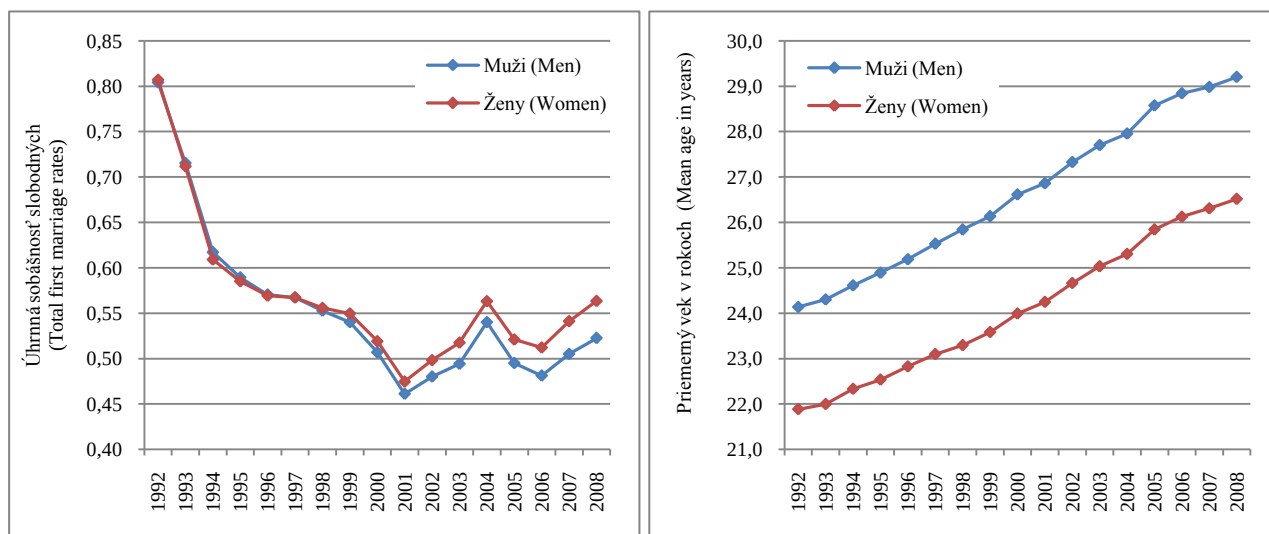
Podiel opakovaných sobášov z celkového počtu uzatvorených manželstiev má u mužov i žien v období 1995–2008 mierne rastúci trend. U mužov tieto sobáše tvorili v roku 2008 necelých 15 % a u žien takmer 13 %. Prevahu v nich majú predovšetkým sobáše druhého poradia. Sobáše tretieho a vyššieho poradia v roku 2008 dosahovali len 0,9 % u mužov a 0,7 % u žien zo všetkých sobášov uzavretých v tomto roku.

Intenzita vstupov do prvého manželstva sa zvyšuje

Z pohľadu intenzity sobášnosti podľa rodinného stavu je zjavné, že hlavnú úlohu na celkovej sobášnosti zohrávajú sobáše slobodných osôb. V priebehu 90. rokov sme boli svedkami výrazného poklesu intenzity sobášnosti slobodných, ktorá vyvrcholila v roku 2001, keď na 1 muža pripadalo 0,46 a na jednu ženu 0,48 prvých sobášov. V nasledujúcich rokoch došlo k miernemu kolísavému nárastu intenzity sobášnosti slobodných, ktorý vyvrcholil v rokoch 2007 a 2008. Úhrnná sobášnosť mužov tak v roku 2008 dosahovala úroveň 0,52 sobášov slobodných na jedného muža, pričom na jednu ženu pripadalo 0,56 prvých sobášov.

Ak sa pozrieme na posledné dostupné údaje z roku 2006 o intenzite sobášnosti slobodných žien v Európskej únii (EÚ 27), môžeme povedať, že pokles intenzity sobášnosti slobodných bol v nových členských krajinách taký výrazný, že viaceré populácie, ako napríklad Slovinsko, Maďarsko, Estónsko, Česká republika a Slovensko, majú hodnoty úhrnnej sobášnosti slobodných nižšie ako štáty západnej a severnej Európy. Spolu s Luxemburskom, Belgickom a Rakúskom sa postsocialistické krajiny zaraďujú k populáciám s najnižšou intenzitou vstupu slobodných do manželstva. Na druhej strane najvyššiu sobášnosť majú slobodné ženy na Malte a Cypre, ďalej v niektorých severných krajinách (Dánsko, Fínsko) a tiež v niektorých krajinách východného bloku, konkrétne v Poľsku, Litve a Rumunsku (pozri graf 2.4).

Graf 2.2a,b: Úhrnná sobášnosť slobodných a priemerný vek pri prvom sobáši (Total first marriage rate and mean age at first marriage)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Najvýraznejší pokles intenzity sobášnosti slobodných na základe údajov z tabuliek sobášnosti slobodných¹, nastal u mužov vo veku do 25 rokov, pričom zníženie sa nevyhlo ani vekovej skupine 25–29 ročných. Najväčšia váha však pripadala na vek 20–24 rokov, v ktorej sa pravdepodobnosť sobáša slobodnej osoby prepadla o viac ako 60 %, pričom vo veku 20–23 rokov to bolo takmer o 75 %. V ženskej časti populácie medzi rokmi 1996 až 2008 bol pokles pravdepodobnosti sobáša slobodnej osoby najvýraznejší vo veku 17–21 rokov, v ktorej sa intenzita sobášnosti znížila o viac ako 60 %.

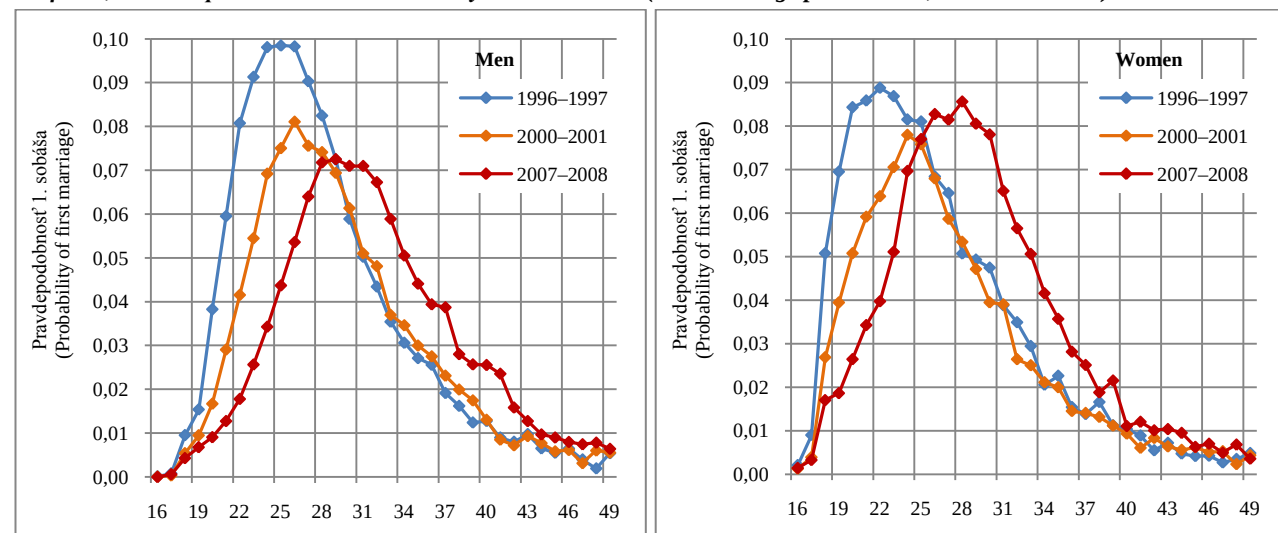
Tab. 2.5: Miery sobášnosti slobodných osôb (Age-specific marriage rates of never-married persons)

Vek (Age)	1995	2000	2005	2006	2007	2008	1995	2000	2005	2006	2007	2008
	Na 1000 mužov (Per 1000 men)						Na 1000 žien (Per 1000 women)					
16–19	6,8	3,2	2,5	2,3	2,5	2,2	32,3	15,6	8,7	8,3	8,3	7,8
20–24	65,0	39,5	22,0	18,6	19,0	18,2	64,7	55,2	41,1	36,7	37,7	38,0
25–29	36,2	42,6	44,1	43,0	44,4	45,3	19,4	29,8	41,5	42,8	45,2	47,4
30–34	11,6	16,4	24,6	26,2	28,2	30,7	6,2	8,4	15,9	16,8	19,3	20,7
35–39	5,1	6,7	10,8	11,8	12,8	13,3	2,9	3,7	5,6	6,4	7,1	7,8
40–44	2,8	3,4	5,3	5,9	6,4	6,5	2,0	2,0	2,7	3,1	3,5	3,7
45–49	2,4	2,6	3,4	3,4	3,8	4,0	1,5	1,7	2,0	2,1	2,4	2,5
Celkom (Total)	42,8	34,2	30,6	29,3	30,4	30,5	58,0	45,0	39,9	38,4	39,6	39,3

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Na grafe 2.3 vidíme okrem poklesu sobášnosti slobodných vo veku do 30 rokov aj mierne zvyšovanie pravdepodobnosti sobáša slobodných v posledných rokoch. U mužov intenzita sobášnosti vzrástla najmä vo veku 30–40 rokov a u žien vo veku 28–35 rokov. Tento jav je výsledkom postupnej realizácie prvých sobášov odložených do vyššieho veku. Pre ďalší vývoj sobášnosti preto bude dôležitý rozsah nastupujúcej rekuperácie. Je ťažké odhadnúť, aký podiel z nevydatých v skutočnosti ešte „stihne“ vstúpiť do manželstva a koľko z nich zostane žiť trvalo bez partnera alebo v neformálnom vzťahu. Zmena sobášneho správania v krajinách západnej Európy naznačuje, že kompenzácia poklesu sobášnosti bude len obmedzená a vyšší podiel osôb bude žiť v neformálnych partnerských zväzkoch (Sobotka a Toulemon 2008). Výskumy zamerané na šírenie a charakter kohabitácií na Slovensku chýbajú, avšak dostupné dáta potvrdzujú nárast kohabitácií u slobodných osôb (Pilinská 2005). Prieskumy postojov ku kohabitáciám slobodných osôb svedčia o vyššej akceptácii kohabitácií u mladšej časti populácie, zdá sa však, že spoločensky akceptovanou je najmä predmanželská kohabitácia a nie ako alternatíva k manželstvu (Potančoková 2009b). Z historického hľadiska bolo na Slovensku bežné nemanželské spolužitie rozvedených a ovdovených osôb (Pilinská 2005).

Graf 2.3a,b: Pravdepodobnosť sobáša slobodných mužov a žien (First marriage probabilities, men and women)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Ako ukazujú výsledky tabuliek sobášnosti slobodných v rokoch 1996–1997 by pri zachovaní sobášnych pomerov daného obdobia do manželstva do veku 50 rokov nevstúpilo približne 28 % mužov a 24 % žien. V rokoch 2000–2001 by za zachovania intenzity a časovania sobášnosti slobodných podiel osôb, ktoré by ani raz nevstúpili do manželstva, tvoril už takmer 34,5 % mužov a približne 32 % žien. V súčasnosti sa tabuľková sobášnosť slobodných pohybuje na hladine približne 35 % u mužov a 30 % u žien.

¹Tabuľky sobášnosti slobodných predstavujú demografický model, ktorého snahou je definovať aká je pravdepodobnosť, že slobodná osoba vstúpi v danom veku do manželstva. Aplikáciou pravdepodobností, vypočítaných z reálnych hodnôt, na modelovú populáciu slobodných osôb získame výslednú funkciu (tabuľkovú sobášnosť slobodných), t.j. počet osôb, ktoré do veku 50 rokov ani raz nevstúpili do manželstva.

Postupný prerod sobášneho správania slobodných mužov a žien v druhej polovici 90. rokov a na začiatku 21. storočia dokumentuje vývoj tabuľkového počtu slobodných osôb do veku 20 rokov. V rokoch 1996–1997 uzavrelo do veku 20 rokov sobáš 2,6 % mužov a takmer 13 % žien. V súčasnosti tento podiel u mužov tvorí niečo viac ako 1 % a u žien už len asi 4 %. Pokles intenzity sobášnosti súvisí so znížením plodnosti 16–20 ročných žien v tomto období, keďže uzavretie manželstva v nižšom veku je zväčša vyprovokované tehotenstvom partnerky (pozri kapitola 4). Druhým, a nemenej dôležitým faktorom, je zmena stratégií riešenia nemanželského tehotenstva. Kým v minulosti dominovala stratégia vstupu do manželstva pred narodením dieťaťa, od 90. rokov sa postupne zvyšuje podiel nemanželských pôrodov u veľmi mladých dievčat a žien (tamtiež).

Okrem toho naďalej pokračuje postupné rozširovanie vekového intervalu, v ktorom podľa tabuliek sobášnosti slobodných vstúpilo do prvého manželstva najviac mužov a žien. V rokoch 1996–1997 viac ako 50 % ženichov a neviest spadalo do vekového intervalu 21–26, respektíve 19–23 rokov. V rokoch 2007–2008 sa vekový interval najčastejšieho vstupu do prvého manželstva u mužov posunul a rozšíril na vek 25–32 rokov a u žien na vek 23–29 rokov.

Odkladanie sobášov do vyššieho veku stále pokračuje

Jedným z hlavných znakov premeny sobášneho správania je zvyšovanie priemerného veku pri sobáši, a najmä pri prvom sobáši, v dôsledku odkladania vstupu do manželstva do vyššieho veku. V roku 1995 bol priemerný vek pri prvom sobáši u mužov na úrovni 24,9 roku a u žien približne 22,5 roku. Do roku 2005 sa zvýšil v mužskej zložke približne o 3,6 roku a u žien o 3,3 roku. Tento rast pokračoval aj v posledných dvoch rokoch, keď sa u mužov i žien posunul o ďalšie takmer 0,4 roku. V roku 2008 muži najčastejšie vstúpili do prvého manželstva vo veku 29,2 roku a ženy vo veku 26,5 roku.

Tab. 2.6: Vybrané charakteristiky časovania sobášnosti slobodných (Selected indicators of first marriage tempo)

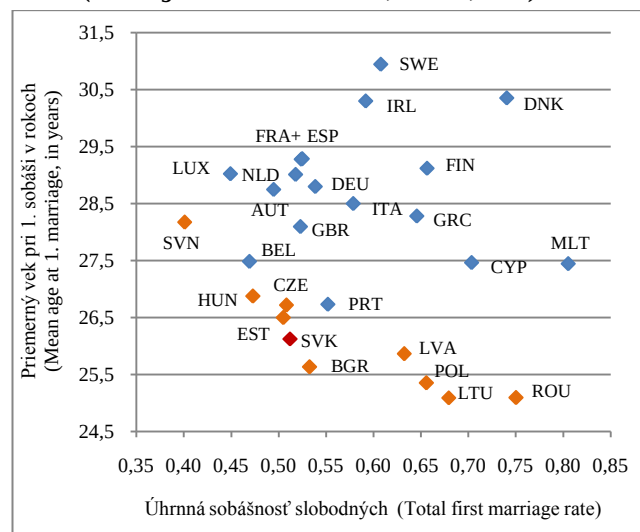
Ukazovateľ	1997	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Muži (Men)							
Tabuľková prvosobášnosť	72,0	68,0	66,6	64,8	65,5	64,1	Table total first marriage rate
Priemerný vek pri 1. sobáši	26,7	28,0	30,0	30,2	30,3	30,5	Mean age at first marriage
% realizovanej sobášnosti slobodných (Quantiles of first marriage rates)							
10 % prvých sobášov	21,25	22,03	23,29	23,59	23,56	23,68	10% (1st decil)
25 % prvých sobášov	23,01	24,11	25,89	26,27	26,33	26,43	25 % (1st quartile)
50 % prvých pôrodov	25,52	26,87	29,08	29,43	29,52	29,66	50% (5th decil, median age)
75 % prvých pôrodov	28,94	30,67	33,12	33,35	33,49	33,70	75% (3rd quartile)
90 % prvých pôrodov	33,66	35,58	38,12	38,11	38,26	38,52	90% (9th decil)
Ženy (Women)							
Tabuľková prvosobášnosť	75,6	70,6	70,7	69,2	70,0	68,7	Table total first marriage rate
Priemerný vek pri 1. sobáši	24,5	25,6	27,4	27,6	27,7	27,9	Mean age at first marriage
% realizovanej sobášnosti slobodných (Quantiles of first marriage rates)							
10 % prvých sobášov	19,29	19,83	20,92	21,07	21,15	21,17	10% (1st decil)
25 % prvých sobášov	20,83	21,75	23,46	23,80	23,88	24,01	25 % (1st quartile)
50 % prvých pôrodov	23,34	24,52	26,56	26,89	27,02	27,05	50% (5th decil, median age)
75 % prvých pôrodov	26,62	27,91	30,21	30,46	30,59	30,82	75% (3rd quartile)
90 % prvých pôrodov	31,29	32,59	34,68	34,97	34,87	35,42	90% (9th decil)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Na výraznú premenu časovania sobášnosti slobodných poukazuje tiež percento realizovanej sobášnosti podľa veku snúbencov. Kým v roku 1995 bolo 90 % všetkých manželstiev uzatvorených u mužov do 32 rokov a u žien do 29 rokov, v súčasnosti sa táto hranica v mužskej zložke posunula na 37 rokov a u žien takmer na 34 rokov. Obdobne možno tieto zmeny vidieť aj pri ďalších kvantilochoch. Napríklad mediánový vek, čiže vek do ktorého vstúpi do manželstva polovica snúbencov, sa u mužov posunul z hladiny 24,5 roku na 29,4 a u žien z 22 na úroveň 26,8 rokov. Hodnoty horného a dolného decilu, kvartilu a tiež mediánové vekové rozloženie sobášnosti slobodných potvrdzujú už vyššie spomínanú zvyšujúcu sa variabilitu časovania vstupov do manželstva.

V dôsledku oslabovania reprodukcie v manželstve nastala od roku 2005 situácia, keď priemerný vek matky pri narodení prvého dieťaťa prevyšil priemerný vek nevesty pri prvom sobáši o približne 0,1–0,15 roka (porovaj tab. 2.6 a 4.1 v kapitole 4). Táto situácia je daná zvyšovaním nemanželskej plodnosti. Ako sme spomínali, značná časť detí mimo manželstva sa rodí mladým matkám a matkám s nízkym vzdelaním. Nemusí ísť pritom o odmietanie sobáša ženami s nižším vzdelaním. Ženy s nižším vzdelaním majú zväčša partnerov s nízkym vzdelaním (pozri tiež tab. 2.8), pričom títo muži patria k marginalizovaným skupinám na trhu práce a častejšie sú nezamestnaní alebo dochádzajú za prácou mimo bydliska, čo môže ovplyvňovať kvalitu partnerského vzťahu. Z tohto pohľadu môže byť neochota vstúpiť do manželstva interpretovaná ako stratégia redukcie neistoty. Druhým vysvetlením diskrepancie priemerných vekov je odkladanie sobáša na dobu po narodení (prvého) dieťaťa. V 70. rokoch bolo slobodné materstvo stigmatizované

Graf 2.4: Sobášnosť v štátoch EÚ, ženy, 2006
(*Marriage indicators in EU-27, women, 2006*)

Zdroj dát: EUROSTAT online database / EUROSTAT online database

a v prípade nemanželského tehotenstva bolo uzavretie manželstva takmer univerzálnou stratégiou. V priebehu 90. rokov sa prinajmenšom v urbánnom prostredí tieto normy menia a zvyšuje sa akceptácia slobodného materstva, ale aj akceptácia stratégie uzavretia manželstva až po určitej dobe od narodenia dieťaťa (Potančoková 2009b).

Najväčšie rozdiely medzi pôvodnými a novými členskými štátmi Európskej únie sú v časovaní vstupu do prvého manželstva. Kým najnižší priemerný vek pri prvom sobáši majú ženy v Litve, Rumunsku, Poľsku, Bulharsku a Lotyšsku (všetky štáty pod 26 rokov), najviac odsúvajú manželstvo ženy vo Švédsku, Dánsku, Írsku (nad 30 rokov), Francúzsku, Španielsku a tiež Luxembursku (nad 29 rokov). Toto usporiadanie krajín je podobné aj pri priemernom veku matky pri narodení 1. dieťaťa (pozri kapitola 4). Ženy na Slovensku sa z tohto hľadiska radia k tým populáciám EÚ, ktoré vstupujú do manželstva v mladom veku. Dokazuje to priemerný vek, ktorý sa viac približuje k spomínanej prvej skupine členských štátov.

Podiel osôb, ktoré vstúpili opakovane do manželstva, sa mierne zvyšuje

Okrem prvých sobášov sa pokles intenzity prejavil aj pri opakovaných sobášoch. Medzi rokmi 1995–2005 sa znížila intenzita sobášnosti rozvedených mužov o približne 24 % a rozvedených žien o asi 14 %. U ovdovených osôb v tomto období bol prepád sobášnosti ešte výraznejší a predstavoval približne 32–34 %. Od roku 2005 však sledujeme mierne zvyšovanie intenzity vstupu do ďalšieho manželstva, a to u mužov i žien u ovdovených aj rozvedených.

Ak budeme abstrahovať od najmladších vekových skupín, v ktorých nízke počty osôb exponovanej populácie i samotných demografických udalostí môžu ovplyvniť výsledky, potom sa najväčšie zmeny medzi rokmi 1995 a 2008 odohrali vo veku 25–29 a 30–34 rokov. V dôsledku celkovej premeny časovania sobášnosti sa posunuli maximálne hodnoty sobášnosti rozvedených do vekovej skupiny 30–34 ročných mužov a u žien sa zvýraznilo maximum vo veku 25–29 rokov. U ovdovených osôb bolo v roku 2008 maximum sobášnosti u žien i mužov vo veku 30–34 rokov. Okrem toho stále platí, že intenzita vstupov do druhých a vyšších manželstiev u žien je nižšia ako tomu je u mužov, pričom najmä u ovdovených vidieť pomerne výraznú disproporciu.

Tab. 2.7: Miery sobášnosti rozvedených a ovdovených osôb (Age-specific marriage rates of divorced and widowed persons)

Vek (Age)	1995	2000	2005	2006	2007	2008	1995	2000	2005	2006	2007	2008
<i>Na 1000 rozvedených mužov (Per divorced 1000 men)</i>							<i>Na 1000 rozvedených žien (Per 1000 divorced women)</i>					
16–24	107,2	70,9	18,4	29,8	31,7	33,0	96,8	89,9	57,3	66,7	57,2	87,0
25–29	90,8	72,7	53,1	47,9	51,0	63,5	64,1	63,8	61,5	56,7	61,7	67,4
30–34	63,5	55,0	53,1	53,4	55,0	57,0	34,1	35,3	41,8	41,7	45,9	48,0
35–39	38,8	33,2	38,7	44,0	47,3	42,7	19,7	19,6	20,9	25,4	28,4	28,4
40–44	26,5	23,7	26,8	31,5	30,7	31,1	14,5	12,3	13,6	16,3	16,5	17,1
45–49	25,0	21,1	20,9	21,7	23,3	23,4	10,7	10,9	11,0	11,8	13,1	13,2
50–54	18,5	18,8	16,4	17,4	17,8	17,5	7,8	8,5	8,1	9,4	10,0	9,6
55–59	14,5	16,3	16,4	16,9	18,4	16,7	7,0	4,9	6,7	7,6	6,8	6,9
Celkom (Total)	38,0	31,2	28,9	30,7	31,7	30,6	23,0	20,6	19,8	20,8	21,9	21,7
<i>Na 1000 ovdovených mužov (Per 1000 widowed men)</i>							<i>Na 1000 ovdovených žien (Per 1000 widowed women)</i>					
16–24	50,0	0,0	0,0	0,0	0,0	18,5	32,1	27,8	1,3	1,6	0,0	10,5
25–29	93,5	57,7	17,8	27,2	15,3	7,6	19,8	35,3	7,7	4,6	8,3	7,5
30–34	36,5	55,8	21,8	33,5	53,1	73,9	9,5	14,1	8,3	8,7	9,7	12,2
35–39	26,8	16,9	20,7	26,9	22,0	29,9	8,7	7,6	5,7	5,2	7,7	7,4
40–44	21,2	14,5	20,3	20,6	24,2	21,9	5,7	5,5	3,9	4,6	7,4	4,0
45–49	15,9	13,6	12,8	12,0	18,6	19,4	4,0	3,7	2,9	2,6	3,4	3,1
50–54	13,6	10,9	9,6	9,7	15,4	15,4	2,0	1,6	1,5	1,5	1,5	2,0
55–59	9,7	12,2	7,8	6,5	10,6	7,9	0,9	0,6	0,8	0,8	1,0	1,0
Celkom (Total)	15,9	13,7	11,1	11,1	15,6	14,9	3,2	2,9	2,1	2,0	2,6	2,5

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Dôležitou charakteristikou pre analýzu opakovanej sobášnosti je tiež doba, ktorá uplynula od rozvodu predchádzajúceho manželstva, respektíve čas, ktorý uplynul od ovdovenia. Ako vidieť z tabuľky 2.8, podiel mužov i žien, ktorí opakovane vstúpili do manželstva v prvých rokoch po rozvoze, poklesol. Napríklad v roku 1995 do prvých troch rokov od rozvodu uzavrelo takmer 15 % rozvedených mužov a 13 % žien nové manželstvo. V súčasnosti v tomto časovom rozpätí od predchádzajúceho manželstva zosobáši približne 10 % rozvedených mužov a 9 % žien. Na druhej strane však vidieť mierny nárast podielu osôb, ktoré vstúpili opakovane do manželstva po dlhšej dobe od rozvodu. V polovici 90. rokov približne len 2,6 % mužov a 2,3 % žien z príslušných rozvodových kohort uzavrelo manželstvo v dobe 6 a viac rokov od rozvodu. V roku 2008 tieto sobáše tvorili u mužov 6 % a u žien takmer 5 %.

Tab. 2.8: Redukované miery sobášnosti rozvedených podľa doby od zániku predchádzajúceho manželstva, na 100 rozvodov (Reduced marriage rates of divorced persons by duration since divorce, per 100 divorces)

Doba od rozvodu (Duration since divorce)	1995	2000	2005	2006	2007	2008	1995	2000	2005	2006	2007	2008
	Muži (Men)						Ženy (Women)					
0	3,0	5,5	4,2	4,1	3,8	3,8	5,7	4,9	3,6	3,4	3,4	3,3
1	6,8	4,3	3,4	3,6	3,9	3,3	3,7	3,3	2,8	2,6	3,0	2,7
2	5,0	3,9	2,9	3,0	3,8	3,2	2,9	3,1	2,8	2,8	3,1	2,9
3	3,7	3,6	2,8	2,9	3,1	3,2	2,4	2,6	2,4	2,6	2,6	2,7
4	2,9	2,7	2,8	2,7	2,7	2,9	2,0	2,0	2,7	2,4	2,4	2,1
5	2,1	2,1	2,6	3,2	2,5	2,5	1,8	1,8	2,2	2,4	2,4	2,4
6–7	0,8	0,9	1,4	1,5	1,6	1,8	0,8	1,0	1,1	1,2	1,4	1,6
8–9	1,1	1,5	1,6	1,9	2,5	2,6	0,8	1,0	1,1	1,2	1,5	1,6
10–14	0,5	0,6	0,7	0,8	1,1	1,1	0,5	0,5	0,7	0,9	1,0	0,9
15+	0,2	0,3	0,5	0,5	0,5	0,5	0,2	0,3	0,4	0,5	0,5	0,6

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Aj napriek tomuto miernemu nárastu sobášnosti v dlhšom časovom horizonte od rozvodu, celkový podiel rozvedených osôb, ktoré vstúpia opakovane do manželstva do 15 rokov, klesol. V roku 1995 tvorili tieto osoby u mužov takmer 26 % a u žien 21 %. Do roku 2005 sa znížila hodnota tohto ukazovateľa na úroveň 22,4 % u mužov a 19 % u žien. V posledných rokoch však vďaka celkovej zvyšujúcej sa intenzite sobášnosti pozorujeme mierny nárast. V roku 2008 by tak opakovane vstúpilo do manželstva z príslušajúcich rozvodových kohort do 15 rokov od rozvodu 24,4 % mužov a 20,2 % žien.

Zvyšuje sa podiel sobášov, kde obaja partneri majú rovnaký stupeň vzdelania

Podiel manželských párov, v ktorých obaja partneri majú rovnaký stupeň ukončeného vzdelania sa v súčasnosti pohybuje nad úrovňou 60 %. V porovnaní s polovicou 90. rokov ide o miernu homogenizáciu manželstiev z pohľadu vzdelania. Tento proces síce nemá priamo vplyv na celkovú intenzitu sobášnosti, no môže ovplyvňovať stabilitu a kvalitu manželského vzťahu.

Okrem zvyšovania rovnorodosti sobášov z hľadiska vzdelania je zrejmy trvalý nárast zastúpenia zväzkov manželov s vyšším stupňom vzdelania. V roku 2008 predstavovali manželstvá snúbencov, v ktorých obaja mali vysokoškolské vzdelanie, viac ako 15 %, pričom sobáše partnerov s úplným stredoškolským vzdelaním predstavovali približne tretinu z celkového počtu uzatváraných manželstiev. Tieto hodnoty sú tak výrazne odlišné v porovnaní s údajmi z roku 1995. Zvyšovanie podielu sobášov s rovnakým stupňom vyššieho vzdelania je výsledkom celkovej premeny vzdelanostnej štruktúry populácie Slovenska a tiež nárastu priemerného veku pri sobáši, keď do manželstva vstupujú už osoby v prevažnej miere s ukončenými vzdelanostnými aspiráciami. Pod tento fakt sa pravdepodobne podpísal aj pokles manželstiev vyprovokovaných tehotenstvom partnersky. Ide najmä o sobáše realizované v nižšom veku, v čase pred ukončením stredoškolského alebo vysokoškolského štúdia.

Z dostupných dát o trvalom bydlisku snúbencov pri sobáši je možné prehlásiť, že vo väčšine prípadov vstupujú do manželstva partneri, ktorí pochádzajú viac menej z bližšieho okolia. Až tri štvrtiny sobášov v rokoch 2005–2008 predstavovali sobáše partnerov s trvalým bydliskom v rovnakom okrese.

Tab. 2.8: Vzdelanostná homogamia snúbencov – podiel snúbencov s rovnakým dokončeným vzdelaním z úhrnu sobášov (Educational homogamy of spouses – couples having the same educational attainment, proportion from total marriages)

Vzdelanie	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Education
Základné	5,9	4,7	5,3	5,3	5,4	4,6	Primary (ISCED 1, 2)
Stredoškolské bez maturity	21,7	15,0	9,5	8,7	9,3	8,3	Secondary 1 (ISCED 3B, 3C)
Stredoškolské s maturitou	24,9	30,0	33,9	33,1	32,0	33,2	Secondary 2 (ISCED 3A)
Vysokoškolské	5,0	8,6	12,4	14,5	14,7	15,5	Tertiary (ISCED 5, 6)
Celkom	57,5	58,3	61,1	61,6	61,4	61,6	Total

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Rastie obľúba letných mesiacov pre uzavretie manželstva

Vývoj rozloženia sobášov podľa mesiaca uzavretia manželstva poukazuje na trend posilňovania váhy letného obdobia. Najviac sobášov pripadalo v rokoch 2005–2008 na mesiace jún, júl, august a september, v ktorých do manželstva vstúpilo takmer 50 % všetkých párov, pričom v roku 1995 to bolo menej ako 40 %. Táto preferencia teplých letných mesiacov je predovšetkým na úkor chladného obdobia, najmä mesiacov november až február. Uvedený trend do veľkej miery pravdepodobne súvisí s možnosťou uskutočniť svadobnú cestu v podobe letnej dovolenky. Zaujímavý je tiež nárast váhy v minulosti netradičného mesiaca máj. V roku 2008 v tomto mesiaci vstúpilo do manželstva viac ako 10 % všetkých párov.

V rokoch 2007 a 2008 k obľube letných mesiacov júl a august prispeli aj „atraktívne“ dátumy pre uzavretie sobáša. Výnimočná bola predovšetkým sobota 7.7.2007, kedy bolo uzavretých až 1623 sobášov, ktoré tvorili až 45 % sobášov uzavretých v danom mesiaci, a mesiac júl bol v roku druhým najobľúbenejším mesiacom pre uzavretie sobáša. Podiel sobášov z ročného úhrnu v roku v júli v roku 2007 vystúpil na 13 % (z bežných 8–9 %). Podobne bolo v auguste roku 2008 uzavretých viac sobášov ako obvykle v tomto mesiaci (15 % v roku 2008 oproti bežným 11 %), sobáše však neboli tak výrazne koncentrované na jeden konkrétny dátum ako v júli 2007. V roku 2009 môžeme podľa všetkého očakávať zvýšený podiel sobášov v septembri, ktorý už tradične patrí medzi najobľúbenejšie mesiace.

Z hľadiska štátneho občianstva u snúbencov predstavujú u mužov občania Slovenskej republiky približne 88 % a u žien takmer 98 %. Z tohto je zrejmé, že u žien dochádza častejšie k prípadom, kedy má ženich štátne občianstvo inej krajiny ako je Slovensko. Najviac frekventované sú sobáše s občanmi Českej republiky, ktoré tvoria asi 29,5 % všetkých sobášov s cudzincami. Nasledujú ich občania Rakúska (9 %), Nemecka (8 %), Veľkej Británie (7,7 %), Spojených štátov (4,8 %) a tiež Talianska a Švajčiarska (obe skupiny o niečo viac ako 4 %). U neviest majú najväčšiu váhu ženy so štátnym občianstvom Českej republiky (viac ako 37 %) a z Ukrajiny (14 %).

SUMMARY – MARRIAGE

The intensity of marriage and the number of marriages has increased in recent years. In 2008, the marriage came to almost 28.3 thousand couples, which the highest number is since 1993. The level of total marriage rates exceeds 0.6 marriages per person since 2007 and it was at 0.63 for men and at 0.65 for women in 2008. Total first marriage rate increased to 0.52 for men and to 0.56 for women in 2008.

The changing marital behaviour of the population is expressed in low intensity and in increasing mean age at marriage. The postponement of marriage towards higher age is the main reason of the current low marriage intensity. During the period 1995 to 2008, the mean age at first marriage increased by 4.1 years among men and by 4 years among women. In 2008 the indicator reached the highest ever recorded values of 29,2 years for men and almost 26,5 years for women.

The age of highest intensity of marriage has shifted into the higher age for both sexes and the peak in the intensity of marriage is ever less pronounced. In 2007–2008, the highest probability of first marriage was at age 29 for men and at age 28 for women.

Total marriage rate is sensitive to the changes in first marriage. Although the proportion of first marriage on the total number of marriages has been decreasing, it still is above 85%.

Marriages of spouses having identical educational level at marriage prevail among couples and their proportion on the total number of marriages is increasing. In 2008 more than 61% of men and women had the same attained education at marriage.

Spreading cohabitation, which most commonly takes form of premarital phase, may result in stabilisation of marriage rates at low level (although the level may increase a little in upcoming years). Moreover, we observe ongoing process of deinstitutionalisation of reproduction from marriage. Although a birth of the child remains a fairly strong reason to entering marriage, the proportion of non-marital births has been increasing. Since 2005 the mean age at first marriage for women exceeds the mean age of the mother at first birth.

3. ROZVODOVOSŤ

Branislav Šprocha

Tab. 3.1: Základné charakteristiky rozvodovosti (Main divorce indicators)

Ukazovateľ	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Počet rozvodov	8 978	9 273	11 553	12 716	12 174	12 675	Number of divorces
Realizované návrhy (%)	76,3	77,1	80,5	90,8	93,3	94,5	Realised proposals (%)
Úhrnná rozvodovosť	0,24	0,27	0,36	0,40	0,39	0,41	Total divorce rate
Priemerný vek pri rozvođe	Muži 37,2 Ženy 34,3	38,9 36,1	40,3 37,5	40,7 37,8	40,8 38,0	41,1 31,2	Men Mean age at divorce Women
Priemerné trvanie manželstva (roky)	11,3	12,1	13,0	13,3	13,4	13,4	Mean marriage duration (years)
Rozvody s maloletými deťmi (v %)	75,5	70,2	65,9	66,6	61,3	61,7	% divorces with under-age children

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Rozvodovosť predstavuje jeden z významných aspektov demografického správania populácie Slovenska, ktorému je v poslednej dobe venovaná pomerne široká pozornosť. Dôležitý impulz pre tento záujem pravdepodobne spočíva v neustále sa zvyšujúcej intenzite rozvodovosti a v náraste počtu rozvodov, a to aj v období, v ktorom sme boli svedkami významného poklesu intenzity sobášnosti a počtu uzatváraných sobášov. Rozvodovosť na Slovensku predstavuje proces, u ktorého zreteľne vidíme počas celých 90. rokov i na začiatku 21. storočia viac-menej stály nárast intenzity.

Intenzita rozvodovosti stále rastie

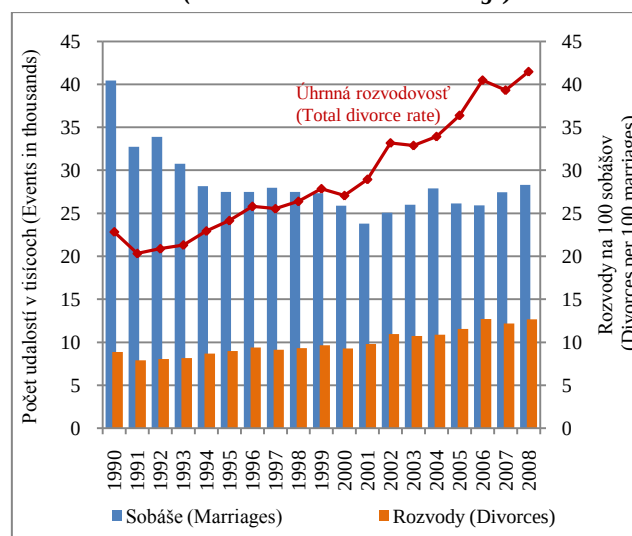
V prvej polovici 90. rokov sa ročne priemerne rozviedlo 8,8 tisíc manželstiev. Do roku 2000 sa tento počet zvýšil pri klesajúcej intenzite sobášnosti na úroveň 9,2 tisíc. V rokoch 2006 až 2008 už evidujeme ročne viac ako 12 tisíc rozvodov (12 675 v roku 2008). Ako vidieť z tabuľky 3.1 výraznejší nárast počtu rozvodov bol predovšetkým medzi rokmi 2005 a 2006, keď medziročné zvýšenie predstavovalo 1163 rozvodov. Z hľadiska počtu rozvodov i intenzity rozvodovosti znamenal rok 2007 určitý pokles, ktorý sa však v roku 2008 nepotvrdil, keďže intenzita i počet rozvodov v tomto roku opätovne vzrástli.

Zvyšovanie váhy rozvodovosti na formovaní vekovej štruktúry podľa rodinného stavu v populácii Slovenska v posledných dvoch dekádach potvrdzuje okrem rastu počtu rozvedených manželstiev predovšetkým nárast intenzity rozvodovosti. Kým v prvej polovici 90. rokov sa hodnota úhrnnej rozvodovosti pohybovala na hladine 23–24 rozvodov zo 100 sobášov, v rokoch 2006 a 2008 dosiahla, respektíve už presiahla úroveň 40 %. Znamená to, že ak by sa zachovala jej intenzita a rozloženie podľa dĺžky trvania manželstva určitú dobu, potom by sa z celkového počtu uzavretých manželstiev priemerne rozviedlo až 41 %.

Pomerne prudké zvýšenie počtu rozvodov i intenzity rozvodovosti medzi rokmi 2005 a 2006 a jej následné udržiavanie na doteraz historicky najvyšších hodnotách môžeme do určitej miery vysvetliť významným nárastom realizovaných žiadostí o rozvod z celkového počtu podaných návrhov. Kým v roku 2005 tvorilo zastúpenie rozvedených manželstiev niečo viac ako 80 %, v roku 2006 to bolo už viac ako 90 %. Táto hranica bola prekročená aj v roku 2007 a 2008. V poslednom sledovanom roku sa podiel rozvedených manželstiev z celkového počtu návrhov priblížil k úrovni 95 %. Vysvetlenie tohto stavu spočíva predovšetkým vo vývoji zastúpenia návrhov, ktoré rozvádžajúci sa manželia vzali späť. Podiel uzmiernených manželstiev predstavoval v roku 1995 takmer 18 %. Ich percentuálne zastúpenie však postupne klesalo na úkor realizovaných návrhov na rozvod. V roku 2008 tak počet návrhov, ktoré manželia stiahli, klesol pod hranicu 5 %. Okrem toho svoju úlohu tiež zohralo zníženie počtu prípadov, keď súd zamietol návrh na rozvod.

V polovici 90. rokov predstavovali tieto prípady 2,3 % a v roku 2008 tvorili už len približne pol percenta z celkového počtu ukončených súdnych konaní.

Graf 3.1: Vývoj rozvodovosti a počtu sobášov (Trends in divorce and marriage)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Z celkového počtu podaných návrhov na rozvod dlhodobo takmer 65 % návrhov iniciuje žena. Toto číslo však neznamená, že sa ženy chcú viac rozvádzať. Z ich strany ide pravdepodobne o častejšie pristúpenie k právnomu riešeniu nefungujúceho manželského vzťahu. K tomu musíme doplniť, že je to mnohokrát po vzájomnej dohode s manželom.

Tab.3.2: Charakteristika ukončených rozvodových konaní (Characteristics of divorce petitions)

Ukazovateľ		1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator	
Počet ukončených konaní		11 765	12 027	14 346	14 007	13 048	13 412	Number of divorce petitions	
Z nich podal návrh	Muž	30,8	31,4	34,3	34,4	34,1	35,0	Man	Applicant
	Žena	69,9	68,4	65,6	65,4	65,9	65,0	Woman	
Výsledok konania	Manželstvo rozvedené	76,3	77,1	80,5	90,8	93,3	94,5	Marriage divorced	Result
	Návrh zamietnutý	2,3	1,0	0,9	0,7	0,7	0,5	Petition dismissed	
	Návrh vzatý späť	17,9	16,1	12,7	7,0	5,0	4,4	Petition withdrawn	
	Iné rozhodnutie	3,5	5,8	5,9	1,5	1,0	0,6	Other decision	
	Manželstvo neplatné	0	0	0	0	0	0	Annulment of marriage	

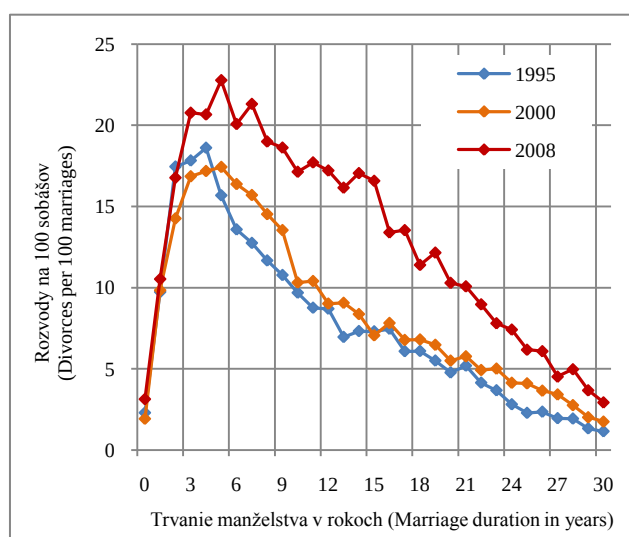
Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Maximálna pravdepodobnosť rozvodu manželstva je v 5. roku od sobáša

Okrem zmeny v celkovej intenzite rozvodovosti dochádza tiež k posunu maximálneho rizika rozpadu manželstva z hľadiska jeho trvania. V prvej polovici 90. rokov bola najvyššia pravdepodobnosť rozvodu po troch rokoch manželstva. V rokoch 2007 a 2008 bola najvyššia intenzita rozvodovosti v piatom roku od uzavretia manželstva. V 90. rokoch došlo k redukcii respektíve stagnácii rozvodovosti v prvých dvoch rokoch manželstva. Tento fakt bol pravdepodobne do veľkej miery zapríčinený poklesom počtu neuvážených sobášov, ktoré uzatvárali mladí ľudia často po krátkej známosti, prípadne v dôsledku tehotenstva partnerky. Medzi rokmi 2000 a 2008 však môžeme znovu sledovať mierny nárast intenzity rozvodovosti v prvých rokoch po uzavretí manželstva. Ten samozrejme nie je výsledkom opätovného návratu predchádzajúcich pomerov a vzájomných súvislostí medzi sobášnosťou a rozvodovosťou, ale odzrkadlením nových podmienok ovplyvňujúcich manželské spolužitie.

Na druhej strane u manželstiev s dlhším trvaním sledujeme pomerne výrazné zvyšovanie intenzity rozvodovosti. Výsledkom týchto zmien je postupné predlžovanie priemernej dĺžky trvania manželstva, ktorá medzi rokmi 1995 a 2008 vzrástla o viac ako dva roky.

Graf 3.2: Miere rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstva (Divorces rates by duration of marriage)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Manželstvá bez detí sa rozvádajú skôr

Nárast intenzity rozvodovosti sa dotýka všetkých manželstiev, bez ohľadu na to, či majú maloleté deti alebo nie. Rozdiel medzi nimi však bol v rýchlosti s akou došlo k týmto zmenám. Medzi rokmi 1995 a 2008 sa úhrnná redukovaná rozvodovosť manželstiev s deťmi zvýšila približne o 58 %, kým u manželstiev bez detí to bolo až o takmer 114 %. Vo všeobecnosti platí, že manželstvá bez detí sa rozvádajú skôr, s prvým maximom svojej intenzity po 2–3 rokoch od sobáša, pričom druhé maximum je približne po 20 rokoch (20–30 rokov od sobáša), kedy už maloleté deti dospeli alebo ide o dlhodobo bezdetné manželstvá. V prípade, že v rodine sú maloleté deti, tieto manželstvá majú najvyššie riziko rozpadu po 6 rokoch od sobáša, pričom vysoké hodnoty mier rozvodovosti sa udržiavajú až do intervalu 16 rokov od uzavretia manželstva.

Muži majú v súčasnosti najvyššiu intenzitu rozvodovosti vo vekovom intervale 30–34 a 25–29 rokov. V porovnaní s rokom 1995, kedy maximum rozvodovosti spadalo do veku 25–29 a 20–24 rokov došlo k významnému presunu do vyššieho veku, čo sa tiež odzrkadlilo vo vývoji priemerného veku pri rozvoze. Ten sa medzi rokmi 1995 až 2008 zvýšil o takmer 4 roky a dosahuje hodnotu 41 rokov.

Podobne aj u žien sme svedkami medzi rokmi 1995 a 2008 nárastu intenzity rozvodovosti vo vyššom veku, a tým aj priemerného veku pri rozvoze. V súčasnosti sa tak najvyššia rozvodovosť sústreďuje do pomerne širokého intervalu 20–34 ročných žien a priemerný vek pri rozvoze presahuje hranicu 38 rokov.

Tab. 3.3: Rozvodovosť podľa dĺžky trvania manželstva a prítomnosti maloletých detí (Divorce by duration of marriages with and without under-age children)

Trvanie manž. (Marriage duration)	1995	2000	2005	2006	2007	2008	1995	2000	2005	2006	2007	2008
	Bez maloletých detí (Without Under-Age Children)						S maloletými deťmi (With Under-Age Children)					
0	0,16	0,15	0,15	0,14	0,17	0,23	0,06	0,04	0,06	0,05	0,06	0,09
1	0,50	0,56	0,69	0,68	0,68	0,72	0,43	0,42	0,32	0,29	0,31	0,37
2	0,67	0,60	0,81	0,92	0,86	0,88	0,99	0,81	0,72	0,76	0,72	0,79
3	0,50	0,62	0,78	0,85	0,91	0,89	1,31	1,08	1,06	1,11	1,09	1,12
4	0,37	0,52	0,80	0,79	0,69	0,78	1,29	1,20	1,35	1,45	1,36	1,35
5	0,39	0,41	0,63	0,60	0,53	0,68	1,26	1,31	1,42	1,56	1,53	1,64
6	0,25	0,26	0,42	0,47	0,51	0,44	1,09	1,30	1,43	1,63	1,42	1,62
7	0,21	0,24	0,39	0,35	0,37	0,44	1,05	1,25	1,49	1,87	1,64	1,60
8	0,13	0,19	0,28	0,34	0,31	0,32	1,03	1,29	1,48	1,73	1,53	1,53
9	0,16	0,19	0,27	0,22	0,28	0,32	0,91	1,02	1,58	1,52	1,54	1,53
0–4	2,21	2,44	3,24	3,39	3,32	3,50	4,08	3,56	3,51	3,66	3,54	3,72
5–9	1,13	1,31	1,99	1,98	2,00	2,20	5,35	6,16	7,40	8,32	7,65	7,92
10–14	0,38	0,48	0,78	0,73	0,77	0,85	3,75	4,26	6,48	7,42	7,27	7,58
15–19	0,29	0,36	0,61	0,66	0,69	0,64	2,91	3,13	4,55	5,42	5,27	5,91
20–24	0,86	1,23	1,90	2,22	2,11	2,34	1,24	1,27	1,80	2,02	2,09	2,09
25–29	0,73	1,28	1,83	2,02	1,96	2,07	0,27	0,35	0,36	0,49	0,47	0,46
30+	0,65	0,90	1,52	1,72	1,79	1,80	0,04	0,07	0,10	0,09	0,06	0,11
ÚRo (TDR)*	6,27	8,00	11,86	12,71	12,63	13,39	17,64	18,80	24,19	27,43	26,35	27,79

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

*Úhrnná rozvodovosť / Total divorce rate

Hlavné príčiny zvyšovania priemerného veku pri rozvode u mužov i žien treba hľadať v poklese intenzity sobášnosti v mladšom veku, jej posune do vyššieho veku a tiež v predlžovaní priemernej dĺžky trvania manželstva.

Z pohľadu poradia rozvodov sa zastúpenie opakovaných rozvodov, teda rozvodov druhého a vyššieho poradia, dlhodobo nemení. Ich podiel sa v 90. rokoch pohyboval v rozpätí 9–10 %, s malými rozdielmi medzi oboma pohlaviami, s prevahou na strane muža. Približne od roku 2000 ich zastúpenie mierne klesá a v roku 2008 predstavoval podiel týchto rozvodov u mužov i žien 7,9 %.

Intenzita rozvodovosti na Slovensku rastie aj napriek tomu, že došlo v zmene niektorých podmienok, ktoré boli v minulosti považované za hlavné faktory jej rastúcej úrovne. Sem patrili predovšetkým vysoká intenzita sobášnosti v mladom veku, často po krátkej známosti, v dôsledku tehotenstva partnerky, prípadne núteného viacgeneračného spolužitia s rodičmi. Otázkou tak však naďalej zostáva, čo stojí za zvyšujúcou sa rozvodovosťou. Pravdepodobne jeden z najvýznamnejších prvkov, ktoré tento jav ovplyvňujú, je dostupnosť rozvodu a náhľad slovenskej spoločnosti na jeho úlohu, spolu s postavením rozvedených osôb v nej.

Rozvodová legislatíva má na Slovensku dlhú tradíciu

Dostupnosť rozvodu je daná predovšetkým platnou rozvodovou legislatívou. Treba povedať, že samotná rozvodová prax má na Slovensku pomerne dlhodobú tradíciu, keďže prvý zákon umožňujúci rozvod, respektíve rozlučku manželstrozvodu, ktorý sa v súčasnosti dostal do pozície legitímneho a akceptovaného prostriedku na riešenie manželských problémov. Okrem dostupnosti rozvodu a jeho akceptácie v spoločnosti je potrebné tiež spomenúť javy, akými sú zni-

Tab. 3.4: Rozvodovosť podľa veku pri rozvode (Age-specific divorce rates)

Vek (Age)	1995	2000	2005	2006	2007	2008	1995	2000	2005	2006	2007	2008
	Na 1000 ženatých mužov (per 1000 married men)						Na 1000 vydatých žien (per 1000 married women)					
15–19	6,5	4,0	2,7	2,1	12,6	4,3	7,0	6,3	4,9	6,2	9,2	6,3
20–24	14,7	14,4	13,2	14,8	15,4	15,3	15,8	15,1	17,3	18,8	19,5	21,6
25–29	15,0	15,6	18,5	19,9	19,7	20,3	13,7	15,6	19,2	20,2	19,5	20,6
30–34	12,1	14,2	19,4	20,3	20,0	20,7	10,9	12,1	17,4	19,7	19,4	20,0
35–39	10,2	10,9	16,4	19,4	18,1	19,8	9,0	9,4	14,5	17,1	16,7	18,3
40–44	8,2	8,9	13,4	15,7	15,5	16,3	7,2	7,9	11,6	14,0	13,6	14,4
45–49	6,0	7,0	10,2	11,3	11,3	12,8	4,5	6,3	8,5	8,9	8,6	9,5
50–54	3,2	4,9	6,5	7,4	7,1	7,5	2,3	3,5	4,9	5,4	5,1	5,3
55–59	1,8	2,3	3,6	4,1	3,9	3,9	1,1	1,5	2,2	2,8	2,9	2,8
60+	2,1	2,8	3,1	3,8	3,7	3,8	1,1	1,3	1,5	1,8	2,0	1,8
Celkom (Total)	7,7	8,2	10,6	11,8	11,3	11,8	7,8	8,3	10,7	11,9	11,4	12,0

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

žovanie stupňa religiozity, difúzia nových vzorcov reprodukčného správania, emancipácia žien, osobná sloboda v rozhodovacích procesoch a celková ekonomická i sociálna premena spoločnosti na Slovensku.

Pravdepodobne najväčšie negatívum prinášajú rozvody v prípade rozvodu manželstva s maloletými deťmi. Okrem stresovej situácie zo samotného rozvodového konania najvýznamnejším sociálnym dopadom na dieťa je obmedzenie každodenného kontaktu s jedným z rodičov. Ako je zrejme z tabuľky 3.1, zastúpenie rozvodov s maloletými deťmi postupne klesá. V roku 1995 približne tri štvrtiny rozvedených manželstiev mali aspoň jedno maloleté dieťa, kým v roku 2008 to bolo už len necelých 62 %. Hlavné faktory poklesu počtu rozvádzajúcich sa rodín s maloletými deťmi spočívajú predovšetkým v poklese intenzity plodnosti a zmene jej časovania. Jednoducho povedané, dochádza k tomu, že v rodinách je menej detí a tie sa tiež rodia častejšie s určitým časovým odstupom od sobáša, čo vytvára situáciu, keď sú bezdetné manželstvá dlhšie vystavené riziku rozvodu (pozri kapitola 4). Tento vývoj potvrdzuje aj priemerný počet maloletých detí pripadajúcich na jedno rozvedené manželstvo. V roku 1995 to bolo približne 1,2 dieťaťa, v roku 2000 necelých 1,1 dieťaťa na rozvod a v roku 2008 pripadalo na jeden rozvod menej ako jedno maloleté dieťa (0,98 dieťaťa).

Zastúpenie rozvodov s maloletými deťmi sa znižuje, no počet detí zasiahnutých rozvodom sa výraznejšie nemení

Uvedený pohľad na problematiku však predstavuje len jednu stránku veci. Druhou je celkový počet maloletých detí, ktoré sú vystavené negatívemu pôsobeniu rozvodu manželstva. V rokoch 1990–1999 bolo rozvodom zasiahnutých viac ako 103 tisíc maloletých detí. V období rokov 2000–2008 však tento počet klesol len minimálne. V podstate tak môžeme povedať, že rozvod ovplyvňuje stále približne rovnaký počet detí aj napriek poklesu zastúpenia rozvodov s maloletými deťmi a priemerného počtu maloletých detí pri rozvode. Príčinou tohto javu je predovšetkým postupné zvyšovanie počtu rozvodov.

Zaujímavý pohľad získame, ak porovnáme priemernú dĺžku trvania manželstva a podiel detí zasiahnutých rozvodom v 90. rokoch a v období rokov 2000–2008. Kým v 90. rokoch priemerná dĺžka rozvádzajúceho manželstva bola 11 rokov a rozvod zasiahol takmer 12 % detí (živonarodené deti v manželstve z obdobia 1979–1988), v rokoch 2000–2008 sa priemerná dĺžka trvania manželstva pri rozvode zvýšila na 12 rokov a rozvodom bolo zasiahnutých až 17 % detí (živonarodené deti v manželstve z obdobia 1988–1996).

Ako hlavná príčina rozvodu manželstva na strane muža i ženy dlhodobo figuruje rozdielnosť pováh, názorov a záujmov, pričom váha tejto príčiny neustále narastá. V súčasnosti u mužov i žien stojí táto príčina v pozadí u viac ako 60 % rozvádzajúcich sa manželstiev, kým v roku 1995 tvorila približne len 46 % z celkového počtu rozvodov. Pozitívnym trendom z tohto hľadiska je pokles tzv. extrémnych príčin rozvratu manželstva. U mužov to je najmä alkoholizmus, kde zastúpenie tejto kategórie pokleslo medzi rokmi 1995 a 2008 o 5,6 % a nezáujem o rodinu o 6,6 %. Na strane žien išlo najmä o prípady, kedy súd nezistil zavinenie (o 9,2 %).

Tab. 3.5: Rozvody podľa príčin (Divorces by causes of union disruption)

Príčina	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Cause
<i>Príčina na strane muža, % (Cause on the part of man, %)</i>							
1 neuvážené uzavretie manželstva	4,8	3,6	2,1	2,2	1,9	1,6	Ill-Considered Marriage 1
2 alkoholizmus	13,8	11,9	10,4	9,9	8,7	8,2	Alcoholism 2
3 nevera	12,3	10,2	11,9	10,2	11,0	11,0	Infidelity 3
4 nezáujem o rodinu	11,0	9,6	5,4	5,1	4,4	4,4	Lack of Interest in the Family 4
5 zlé zaobchádzanie, odsúdenie pre trestný čin	2,1	1,9	1,7	1,8	1,6	1,6	Ill-treatment, Criminal Conviction 5
6 rozdielnosť pováh, názorov a záujmov	45,8	52,7	59,2	61,3	61,8	61,2	Different Characters, Views and Interests 6
7 zdravotné dôvody	0,7	0,4	0,2	0,1	0,3	0,2	Health Reasons 7
8 sexuálne nezhody	1,3	0,9	0,6	0,4	0,4	0,2	Sexual Discord 8
9 ostatné príčiny	4,4	5,3	6,0	6,6	7,3	8,5	Other Causes 9
0 súd nezistil zavinenie	3,9	3,5	2,4	2,4	2,6	2,9	Cause not Given 0
<i>Príčina na strane ženy, % (Cause on the part of woman, %)</i>							
1 neuvážené uzavretie manželstva	4,9	3,6	2,1	2,2	1,9	1,6	Ill-Considered Marriage 1
2 alkoholizmus	1,3	1,2	1,1	1,2	1,0	0,8	Alcoholism 2
3 nevera	9,0	6,7	6,2	6,0	6,4	6,4	Infidelity 3
4 nezáujem o rodinu	5,4	4,7	2,2	2,1	2,0	1,9	Lack of Interest in the Family 4
5 zlé zaobchádzanie, odsúdenie pre trestný čin	0,2	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	Ill-treatment, Criminal Conviction 5
6 rozdielnosť pováh, názorov a záujmov	46,0	52,7	59,2	61,3	61,8	61,2	Different Characters, Views and Interests 6
7 zdravotné dôvody	0,6	0,5	0,4	0,3	0,4	0,3	Health Reasons 7
8 sexuálne nezhody	1,3	0,9	0,6	0,4	0,4	0,2	Sexual Discord 8
9 ostatné príčiny	7,4	7,0	10,5	10,9	11,0	12,6	Other Causes 9
0 súd nezistil zavinenie	23,9	22,6	17,4	15,3	14,9	14,7	Cause not Given 0

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Vďaka vysokému zastúpeniu príčiny rozdielnosť pováh, názorov a záujmov sa znižuje podiel rozvodov, kedy za rozvratom manželstva stál iba jeden z partnerov. V roku 1995 bol len jeden vinník označený u takmer 28 % prípadov, pričom v roku 2008 to bolo už len u necelých 18 %. V prípade, že za vinníka bola určená jedna osoba v prevažnej miere išlo o muža (83 % prípadov v roku 2008). Na druhej strane rastie podiel prípadov, keď obaja rozvádzajúci sa manželia určili rovnakú príčinu rozvratu ich zväzku (rok 1995 takmer 50 %, v roku 2008 približne 71 %).

Vysoká prevalencia kategórie rozdielnosť pováh, názorov a záujmov signalizuje stále častejšie pristúpenie k rozvodu po vzájomnej dohode oboch partnerov. Príčiny rozvodovosti tak prinášajú v podstate len orientačný pohľad do tejto problematiky.

Zastúpenie extrémnych príčin rozvodu do veľkej miery súvisí so stupňom dosiahnutého vzdelania

Určité rozdiely môžeme vidieť v prevalencii extrémnych príčin rozvratu manželstva medzi osobami, ktoré mali najvyššie dokončené základné alebo stredoškolské vzdelanie bez maturity a medzi vysokoškolsky vzdelanou populáciou. Predovšetkým ide o zastúpenie extrémnych príčin rozvratu manželstva akými sú alkoholizmus, nevera, nezáujem o rodinu a tiež zlé zaobchádzanie a odsúdenie pre trestný čin. Ich váha je zreteľne posunutá na stranu osôb s nižším stupňom vzdelania.

Z kombinácie s vekovou štruktúrou rozvádzajúcich sa partnerov je vidieť, že najnižší priemerný vek pri rozvoze je u mužov a žien v kategórii neuvážené uzavretie manželstva. Príčinou je predovšetkým častejšie uvádzanie týchto príčin v mladších vekových skupinách. Na opačnej strane sú rozvody manželstiev z dôvodu alkoholizmu a zlého zaobchádzania, odsúdenia pre trestný čin. Ich priemerný vek sa u oboch pohlaví v rokoch 2004–2008 pohyboval nad hranicou 40 rokov.

Tab. 3.6: Rozvody podľa príčin a stupňa vzdelania pri rozvoze, 2008 (Divorces by causes and educational attainment at divorce, 2008)

Vzdelanie	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	Education
	<i>Príčina na strane muža, % (Cause on the part of man, %)</i>										
Základné	1,4	11,1	15,9	8,4	3,7	45,9	0,2	0,6	9,3	3,6	Primary (ISCED 1, 2)
Stredoškolské bez maturity	1,5	12,4	11,1	4,8	2,3	54,6	0,2	0,3	9,3	3,5	Secondary 1 (ISCED 3B, 3C)
Stredoškolské s maturitou	1,8	6,3	10,4	3,8	1,1	65,6	0,2	0,2	7,9	2,7	Secondary 2 (ISCED 3A)
Vysokoškolské	1,4	2,3	10,1	3,0	0,5	72,2	0,2	0,2	8,3	1,9	Tertiary (ISCED 5, 6)
	<i>Príčina na strane ženy, % (Cause on the part of woman, %)</i>										
Základné	1,5	1,5	11,2	4,2	0,7	45,5	0,4	0,6	13,9	20,6	Primary (ISCED 1, 2)
Stredoškolské bez maturity	1,3	1,3	7,7	2,1	0,1	54,2	0,5	0,3	15,3	17,2	Secondary 1 (ISCED 3B, 3C)
Stredoškolské s maturitou	1,8	0,6	5,8	1,7	0,1	64,5	0,2	0,2	11,4	13,6	Secondary 2 (ISCED 3A)
Vysokoškolské	1,4	0,3	3,8	1,2	0,1	71,4	0,2	0,2	11,0	10,5	Tertiary (ISCED 5, 6)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Priemerný vek pri rozvoze úzko súvisí s dĺžkou trvania manželstva pri rozvoze. V rokoch 2005–2008 sa ukazuje, že najkratšie sú spolu partneri, ktorí ako príčinu rozvodu uvádzajú neuvážené uzavretie manželstva. S odstupom je táto príčina nasledovaná zdravotnými dôvodmi. Najvyššiu priemernú dĺžku trvania manželstva pri rozvoze vykazujú manželstvá rozvádzajúce sa z dôvodu niektorých extrémnych príčin, ako sú u mužov alkoholizmus, nevera, zlé zaobchádzanie a u žien najmä alkoholizmus a zlé zaobchádzanie.

Z pohľadu počtu detí a príčin rozvratu manželstva vyplýva logický záver, že najmenej maloletých detí je postihnutých rozvodom rodičov zo zdravotných príčin a tiež z neuváženého uzavretia manželstva, ako aj v dôsledku sexuálnych nezhôd partnerov. Naopak, najvyšší priemerný počet maloletých detí v rokoch 2005–2008 mali pri rozvoze manželstvá,

Tab. 3.7: Rozvody podľa príčin, veku, dĺžky trvania manželstva a počtu maloletých detí v rokoch 2005–2008 (Divorces by causes, age, marriage duration and number of under-age children in 2005–2008)

Ukazovateľ	Celkom (Total)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	Indicator
		<i>Príčina na strane muža, % (Cause on the part of man, %)</i>										
Priemerný vek pri rozvoze	40,1	33,6	42,6	39,7	39,5	41,2	39,9	39,8	39,8	40,8	39,4	Mean Age at Divorce
Priemerná dĺžka trvania manželstva	14,6	6,6	17,5	15,9	14,5	15,6	14,2	13,1	14,1	15,3	13,6	Mean Marriage Duration
Priemerný počet maloletých detí pri rozvoze	1,0	0,7	1,1	1,0	1,1	1,3	1,0	0,4	0,8	1,0	1,0	Average Number of Under-Age Children at divorce
		<i>Príčina na strane ženy, % (Cause on the part of woman, %)</i>										
Priemerný vek pri rozvoze	37,4	30,6	40,6	34,8	38,6	40,3	37,2	37,9	37,3	38,8	38,8	Mean Age at Divorce
Priemerná dĺžka trvania manželstva	14,6	6,6	17,9	13,5	15,9	17,1	14,2	13,7	14,1	16,2	16,4	Mean Marriage Duration
Priemerný počet maloletých detí pri rozvoze	1,0	0,7	1,1	1,1	0,9	1,0	1,0	0,5	0,8	1,0	1,1	Average Number of Under-Age Children at divorce

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

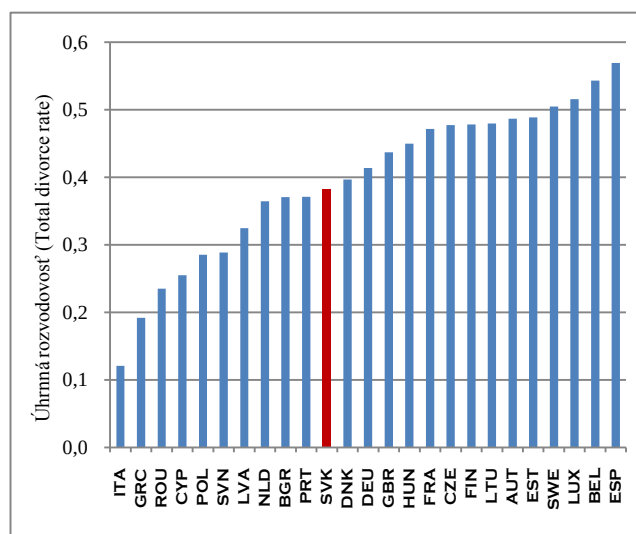
u ktorých partneri uvádzali ako príčinu rozvratu manželstva alkoholizmus, nezáujem o rodinu, zlé zaobchádzanie (príčina na strane muža) a neveru (príčina na strane ženy).

Ako je vidieť z tohto prehľadu, extrémne príčiny rozvratu manželstva dominujú u manželov s nižším vzdelaním, pri dlhšom trvaní manželstva a ich hlavným negatívom je, že rozvodom manželstva trpí v takomto prípade najviac maloletých detí. Na druhej strane treba polemizovať, či pri tomto type príčiny rozvratu manželstva neznamená samotný rozvod napokon zlepšenie životných podmienok nielen partnera, ktorý nestál za rozvratom manželstva, ale tiež maloletých detí.

Slovensko patrí ku krajinám s priemernou úrovňou rozvodovosti v EÚ

Z hľadiska medzinárodného porovnania intenzity rozvodovosti v rámci Európskej únie (EÚ 27) patrí Slovenská republika k populáciám so stredne vysokou úrovňou rozvodovosti. Na tomto mieste je potrebné upozorniť, že medzinárodné porovnanie je v prípade rozvodovosti pomerne komplikované v dôsledku odlišných legislatívnych noriem, a preto

Graf 3.3: Úhrnná rozvodovosť podľa dĺžky trvania manželstva v EÚ, 2006 a 2007 (Total divorce rate by duration of marriage in EU-27, 2006 and 2007)

Zdroj dát: EUROSTAT online database / EUROSTAT online database

je nutné s výsledkami pracovať opatrne a brať ich skôr orientačne. Najvyššiu intenzitu rozvodovosti podľa posledných dostupných údajov z rokov 2007 a 2008 mali Španielsko, Belgicko, Luxembursko, Švédsko, kde sa úhrnná rozvodovosť pohybovala nad hladinou 0,5 rozvodu na jeden prislúchajúci sobáš. Na tomto mieste by sme chceli upozorniť na špecifickú situáciu Španielska. To dlhodobo patrilo ku krajinám s najnižšou intenzitou rozvodovosti. V roku 2005 došlo k výraznej zmene rozvodovej legislatívy, ktorá mala za následok prudký nárast intenzity rozvodovosti. Špecifická situácia je na Malte a v Írsku. V prvom prípade nie je legislatívou povolený rozvod manželstva a v druhom rozvodová legislatíva bola zavedená do praxe až v roku 1997 a potrebné údaje pre výpočet úhrnnej rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstva nie sú dostupné.

Na druhej strane ku krajinám s najnižšou rozvodovosťou patria niektoré juhoeurópske štáty, ako Taliansko, Grécko, kde na jeden sobáš pripadalo menej ako 0,2 rozvodu podľa dĺžky trvania manželstva a tiež Rumunsko, Cyprus, Poľsko a Slovinsko, kde úhrnná rozvodovosť dosahovala úroveň nižšiu ako 0,3 rozvodu z príslušnej sobášnej kohorty.

SUMMARY – DIVORCE

Divorce is one of the important aspects of demographic behaviour of the Slovak population. In the mid-1990s the annual average of divorces was about 8.8 thousand per year. This number has increased to 9.2 thousand by 2000, while the intensity of marriage has been decreasing. In 2006 to 2008 the number of divorces exceeded 12 thousand annually.

The increasing trend is confirmed by the rising intensity of divorce. While total divorce rate ranged from 23 to 24 divorces out of 100 marriages in the first half of the 1990s, in 2006–2008 the indicator exceeded 40%. Despite the spreading divorce, Slovakia ranks among EU-27 countries with moderately high total divorce rate.

Furthermore, we observe a shift of the maximum risk of marriage breakdown in terms of marriage duration. In the first half of the 1990s, maximum likelihood of divorce was after three years of marriage. The highest probability of divorce shifted to the fifth year of marriage duration in 2007 and 2008.

Men display the highest divorce rate when aged 30–34 and 25–29. The mean age at divorce shifted to 41 years among men. In women, the highest intensity is distributed through a fairly wide age interval 20–34 years and the mean age at divorce exceeded 38 years.

Speaking of most frequented causes of divorce, most couples indicate “different characters, views and interests being” being the reason of the marital disruption. Prevalence of this cause has increased to more than 60% of divorcing marriages. Very likely it indicates mutual consent of both partners. We observe significant educational difference in causes of divorce. University educated partners indicate in more than 70 % the above mentioned cause while the proportion of the so-called extreme causes (alcoholism, infidelity and a lack of interest in family are over-represented among low-educated spouses.

The intensity of divorce increases among both, married couples with and without children. Divorcing childless unions experience breakdown earlier – in 3rd and 4th year after wedding – compared to couples with children. The proportion of divorcing marriages with under aged children at divorce decreases, however, number of children affected by parental divorce is not decreasing yet.

4. PLODNOSŤ

Michaela Potančoková

Tab. 4.1: Základné charakteristiky plodnosti a pôrodnosti (Main fertility indicators)

Ukazovateľ	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Narodení spolu	61 668	55 366	54 625	54 122	54 631	57 586	Total births
Živonarodení	61 427	55 151	54 430	53 904	54 424	57 360	Live births
Mŕtvonarodení	241	215	195	218	207	226	Stillbirths
Živonarodení mimo manželstva	7 747	10 069	14 136	14 820	15 666	17 287	Non-marital live births
Živonarodení mimo manželstva (%)	12,6	18,3	26,0	27,5	28,8	30,1	% non-marital live births
Úhrnná plodnosť	1,523	1,292	1,253	1,239	1,252	1,321	Total fertility rate
Čistá miera reprodukcie	0,73	0,625	0,601	0,596	0,602	0,635	Net reproduction rate
Priemerný vek matky pri pôrode	25,64	26,59	27,70	27,91	28,11	28,28	Mean age of mother at childbearing
Priemerný vek matky pri 1. pôrode	23,01	24,16	25,69	25,95	26,19	26,42	Mean age of mother at first birth

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Vo vývoji plodnosti sa v roku 2008 prejavilo dlho očakávané oživenie, ktoré sa odrazilo tak v počte narodených, ako aj na ukazovateľoch intenzity. Z hľadiska hlavných trendov pokračoval v rokoch 2007 a 2008 proces odkladania rodičovstva do vyššieho veku, s ktorým bezprostredne súvisí nárast ukazovateľov plodnosti, a ktorý sa prejavil dynamickejšie než v období rokov 2003–2007. Aj naďalej sa zvyšuje podiel detí narodených mimo manželstva – v roku 2008 presiahol 30 %.

V roku 2008 sa prejavil očakávaný nárast plodnosti

Po prekvapivom miernom poklese počtu narodených v roku 2006 došlo v roku 2007 k nárastu na úroveň roka 2005 a v roku 2008 sa počet živonarodených detí zvýšil o 2936 na 57 360, čo je najvyšší počet od roku 1999. Zvýšil sa aj počet mŕtvonarodených, čo súvisí s nárastom počtu ukončených tehotenstiev.

Zvýšenie počtu živonarodených detí sa prejavilo rastom úhrnnej plodnosti žien². Po dosiahnutí minima 1,18 dieťaťa na ženu v roku 2002 sme pozorovali do roku 2007 len mierny nárast intenzity plodnosti a priemerný počet živonarodených detí stagnoval okolo úrovne 1,25 dieťaťa na ženu. Rok 2008 bol už v znamení očakávaného zvýšenia a úhrnná plodnosť dosiahla 1,32 dieťaťa na ženu. Po ôsmich rokoch tento ukazovateľ konečne vzrástol nad úroveň tzv. veľmi nízkej plodnosti (lowest-low fertility, t.j. úroveň úhrnnej plodnosti pod 1,3 dieťaťa na ženu).

V porovnaní s obdobím rokov 1990–1995 zostáva počet narodených nízky a pokles zatiaľ nedostatočne kompenzovaný. Úroveň plodnosti zotrváva už takmer 20 rokov pod hranicou tzv. jednoduchej reprodukcie (2,1 dieťaťa na ženu, resp. čistá miera reprodukcie rovná 1), takže obmena generácií nie je v plnej miere zabezpečená. Čistá miera reprodukcie, ktorá vyjadruje počet dcér pripadajúcich na jednu ženu, ktoré sa zároveň dožijú priemerného veku matky pri narodení dieťaťa, dosiahla v roku 2008 hodnotu 0,64. V nasledujúcich rokoch očakávame pokračujúci nárast intenzity plodnosti a počtu narodených, spojený s „doháňaním“ odkladaných pôrodov do vyššieho veku.

Tab. 4.2: Plodnosť žien podľa veku (Age-specific fertility rates)

Rok (Year)	Špecifické miery plodnosti, ‰ (Age-specific fertility rates, per 1000 women)					Podiel vekových skupín na ÚP, v ‰ (Share of age groups on TFR, in ‰)				Úhrnná plodnosť (TFR)
	15–19	20–24	25–29	30–34	35+	20–24	25–29	30+	35+	
1990	242	937	583	234	89	44,9	27,9	15,5	4,3	2,085
1995	162	623	454	200	84	40,9	29,8	18,7	5,5	1,522
2000	118	421	438	220	95	32,5	33,9	24,4	7,3	1,292
2005	99	304	440	288	121	24,3	35,1	32,7	9,7	1,253
2006	99	283	423	307	128	22,8	34,1	34,7	10,3	1,239
2007	101	270	416	324	140	21,5	33,3	37,5	11,2	1,251
2008	105	273	429	356	156	20,7	32,5	40,9	11,8	1,320
2000/1990	-51%	-55%	-25%	-6%	+6%	x	x	x	x	-38%
2008/2000	-11%	-35%	-2%	+62%	+65%	x	x	x	x	+2%

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

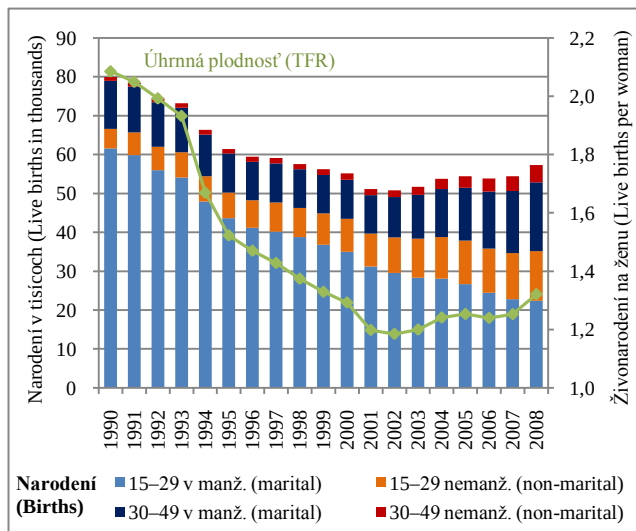
Pozn.: Špecifické miery plodnosti sú sumou, nie priemerom, mier v danej 5-ročnej vekovej kategórii. / Five-year age groups fertility rates are a sum of the single-year age-specific fertility rates.

² Úhrnná plodnosť vyjadruje, koľko by sa ženám narodilo živonarodených detí, pokiaľ by boli zachované reprodukčné pomery daného kalendárneho roka a keby sa nemenilo časovanie rodičovstva. Realita je však taká, že na Slovensku dochádza k významným zmenám v časovaní rodičovstva, čoho dôsledkom sú nízke hodnoty prierezových ukazovateľov plodnosti (Potančoková 2009a).

Pokračuje trend odkladania rodičovstva do vyššieho veku

V porovnaní s 90. rokmi sa výrazne zmenila štruktúra narodených tak podľa rodinného stavu matiek, ako aj ich veku pri narodení dieťaťa. Výrazne vzrástol počet detí narodených mimo manželstva a počet pôrodov, a tiež intenzita plodnosti vo veku 30 a viac rokov. V roku 2008 sa matkám vo veku 30 a viac rokov narodilo 39 % detí a plodnosť tejto skupiny žien sa podieľala na úhrnnej plodnosti 41 %.

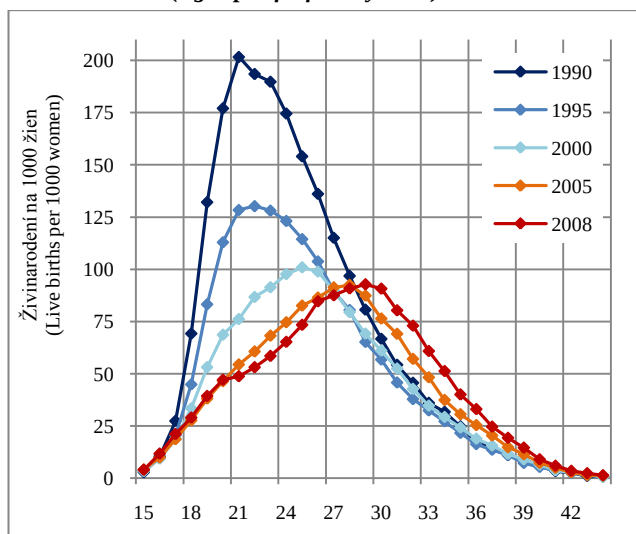
Graf 4.1: Úhrnná plodnosť a počty živonarodených podľa veku a rodinného stavu matky (Trends in total fertility rate and in number of live births by age and marital status of the mother)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

V dôsledku odkladania rodičovstva do vyššieho veku sme na prelome tisícročí pozorovali historicky najnižšiu úroveň úhrnnej plodnosti. Súvisela s prechodom na nový režim reprodukcie: kým staršie ročníky žien, ktoré sa stali matkami zväčša v nižšom veku, už mali v podstate ukončenú reprodukciu, väčšia časť mladších žien odkladala rodičovstvo na neskôr, takže celkový počet detí aj intenzita plodnosti bola veľmi nízka. Veľmi nízka úhrnná plodnosť je teda dočasným dôsledkom transformácie reprodukčného správania a zmien v načasovaní materského štartu. V období rokov 1990 až 2001 klesla intenzita plodnosti v takmer všetkých vekových skupinách, predovšetkým však v tých, do ktorých bola plodnosť koncentrovaná (18 až 27 rokov). Od roku 2002 sa už začína výraznejšie prejavovať tzv. rekuperácia mier plodnosti, čiže „doháňanie“ odkladaných pôrodov. Svedčí o tom už spomínaný dynamický rast mier plodnosti vo veku 30 až 39 rokov. Pretrvávajú mierny pokles intenzity plodnosti vo veku 21–25 rokov, ktorý súvisí s rastúcim podielom mladých žien študujúcich na vysokej škole a meniacimi sa vekovými normami vstupu do rodičovstva (Potančoková 2009b, Potančoková et al 2008).

Graf 4.2: Plodnosť žien podľa veku (Age-specific fertility rates)

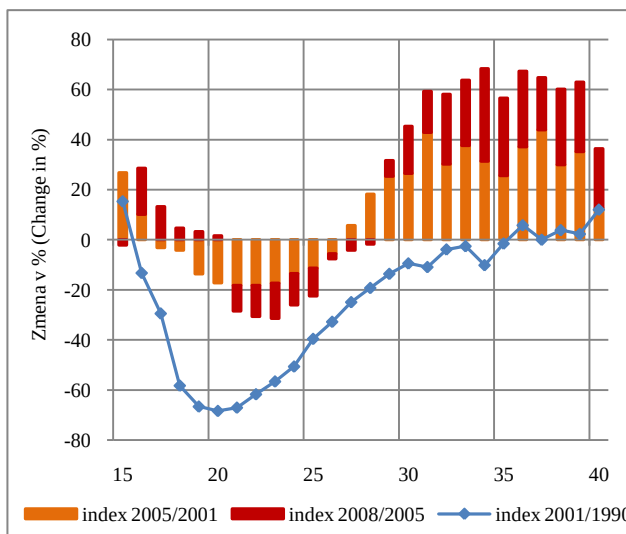

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Pre porovnanie, v roku 1995 sa len 18 % detí narodilo matkám 30-ročným a starším. Uvedené zmeny súvisia s procesom odkladania rodičovstva do vyššieho veku. Ten je do istej miery podmienený aj odkladaním sobášov do vyššieho veku (pozri kapitola Sobášnosť), hoci sa čoraz väčší podiel detí rodí mimo manželstva a reprodukcia už nie je tak úzko viazaná na manželstvo ako v minulosti.

Odkladanie rodičovstva do vyššieho veku je zreteľné z rastúceho zastúpenia matiek vo veku nad 30 rokov na celkovej plodnosti, ako aj z dynamicky sa zvyšujúceho veku matiek pri pôrode dieťaťa (tab. 4.3). Kým v polovici 90. rokov sa ženy vo veku 20–24 rokov podieľali na úhrnnej plodnosti až 40 %, do roku 2008 klesol ich podiel na 20 % a naopak, najdynamickejšie sa zvýšila intenzita plodnosti 35-ročných a starších žien, ktoré sa v roku 2008 podieľali na úhrnnej plodnosti takmer 12 % (v porovnaní s 5 % na začiatku 90. rokov). Miere plodnosti 30-ročných a starších žien rastú nielen relatívne, ale dochádza tiež k nárastu intenzity plodnosti v týchto vekových skupinách.

Graf 4.3: Zmena úrovne plodnosti podľa veku (Change in age-specific fertility rates)

Z rozloženia mier plodnosti podľa veku je zrejmé, že odkladanie rodičovstva nie je univerzálne preferovanou reprodukčnou stratégiou. Intenzita plodnosti sa mierne zvyšuje aj vo veľmi nízkom veku do 20 rokov, čo znamená, že určitá subpopulácia žien sa správa podľa odlišného reprodukčného modelu. S veľkou pravdepodobnosťou ide o osoby žijúce v sociálnom vylúčení a časť rómskeho etnika (sociálne vylúčené segregované komunity), kde sú vzorce reprodukčného správania pod vplyvom špecifických sociálnych podmienok a kultúrnych odlišností (Šprocha 2007, Potančoková a Šprocha 2007, Kumanová a Džambazovič 2002). Domnievame sa preto, že nie je možné pretrvávajúce reprodukčného modelu skorého načasovania materstva interpretovať ako zotrvávanie reprodukčných vzorcov z minulosti. Skorý vstup do rodičovstva bol ešte na začiatku 90. rokov dominantnou reprodukčnou stratégiou a polovica žien porodila prvé dieťa do veku 22 rokov. V súvislosti so zmenami kontextu reprodukcie, predovšetkým s premenou trhu práce a transformáciou ekonomiky od centrálne riadenej na trhovú, sa stalo odkladanie rodičovstva do vyššieho veku racionálnou voľbou. V podmienkach trhovej ekonomiky sa do popredia do stáva potreba investícií do ľudského kapitálu (vzdelanie, pracovné skúsenosti) od čoho sa odvíjajú stratégie žien v oblasti profesijnej, a tieto rozhodnutia sa ďalej premietajú do súkromnej sféry. Rodičovstvo je vnímané ako nekompatibilné, resp. ťažko zosúladiť s vzdelanostnou a profesijnou životnou dráhou, v dôsledku čoho je odsúvané do vyššieho veku (Potančoková 2009b).

Typický vek prvého materstva je 27 rokov a polovica žien porodí svoje prvé dieťa do veku 26,5 roka

Zmena v časovaní rodičovstva sa prejavuje v zvyšovaní priemerného veku matky pri narodení dieťaťa a iných ukazovateľov časovania materstva. Priemerný vek matky pri prvom pôrode dosiahol v roku 2008 hodnotu 26,42 roka, čo predstavuje nárast o 2,27 roka od roku 2000. Zrýchlenie rastu priemerných vekov je typické pre rekuperačnú fázu, počas ktorej sa začína jasne prejavovať nový model reprodukčného správania. Typickým vekom prvého materstva je v rokoch 2007 a 2008 vek 27 rokov, v ktorom miery plodnosti dosahujú maximum. Polovica žien na Slovensku porodí svoje prvé dieťa do veku 26,55 roka (vekový medián, tab. 4.3). Materský štart nie je koncentrovaný do úzkeho vekového intervalu ako tomu bolo na začiatku 90. rokov, ale naopak, narastá variabilita reprodukčných dráh. Výrazne sa rozšíril interval veku, do ktorého je koncentrovaných 80 % všetkých prvých pôrodov a to z 9,4 roka v roku 1990 na 14,2 roka v roku 2008. V roku 1990 bolo týchto 80 % prvých pôrodov realizovaných v rozmedzí veku matky 18 a 27,4 rokov, v roku 2008 sa tieto hranice posunuli na 19 a 33,2 roka. Kým do roku 2000 až 90 % žien porodilo svoje prvé dieťa do veku 29,9 roka, v roku 2008 sa už tento vek posunul nad 33 rokov. Znamená to, že kým na začiatku 90. rokov bolo prvé materstvo vo veku nad 27,5 roka zriedkavým javom, v súčasnosti sa jedná o typický vek, v ktorom ženy privedú na svet svoje prvé dieťa a čoraz viac žien tak urobí vo veku vyššom než 30 rokov. V roku 2008 začalo 25 % žien svoju materskú dráhu vo veku 30 a viac rokov (v roku 1995 to bolo len 6 %, v roku 2000 10 %).

Tab. 4.3: Ukazovatele časovania prvého materstva (Indicators of first births tempo)

Ukazovateľ	1990	1995	2000	2005	2008	2008-2000	Indicator
Priemerný vek matky pri 1. pôrode	22,66	23,01	24,16	25,69	26,42	2,27	Mean age of mother at first birth
% realizovanej plodnosti 1. poradia (Decils of fertility rates of 1st birth order)							
10 % prvých pôrodov	17,99	17,99	18,94	18,97	18,97	0,04	10% (1st decil)
50 % prvých pôrodov	21,85	22,18	23,61	25,56	26,55	2,94	50% (5th decil, median age)
90 % prvých pôrodov	27,42	28,29	29,90	32,03	33,19	3,29	90% (9th decil)
Interdecilové rozpätie	9,42	10,30	10,96	13,06	14,22	3,25	Interdecil range
% plodnosti realizovanej vo veku 30+	5,0	6,2	9,7	18,1	25,0	15,4	% of fertility realised after age 30

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

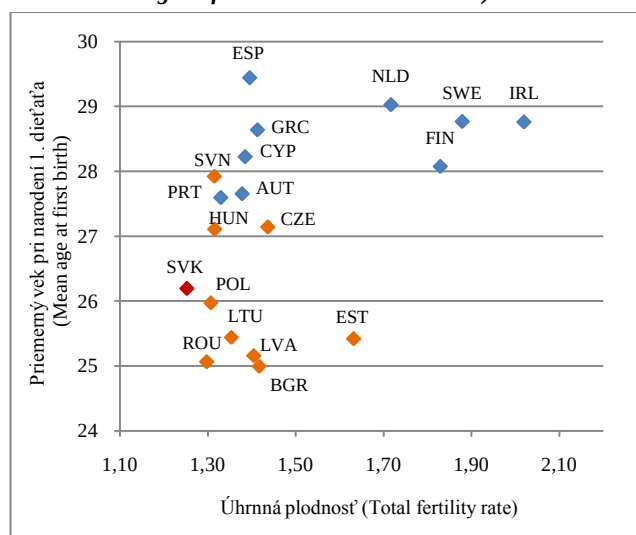
Slovensko naďalej patrí medzi krajiny s najnižšou plodnosťou v rámci EÚ 27

Aj napriek markantnému nárastu veku matiek pri narodení prvého dieťaťa a ďalších detí zostávajú ženy na Slovensku skôr mladšími matkami v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ 27. Podľa dát Eurostatu z roku 2007 sa v nižšom veku stávajú matkami ženy v Bulharsku, Rumunsku a v pobaltských krajinách (25 až 25,4 roka). Porovnateľne mladé sú pri narodení prvého dieťaťa ženy v Poľsku (26 rokov). Vo všetkých ostatných krajinách strednej, južnej, západnej a severnej Európy bol v roku 2007 priemerný vek matky pri narodení prvého dieťaťa vyšší než na Slovensku. Spomedzi bývalých socialistických krajín sú priemerne najstaršími matkami ženy v Slovinsku, kde priemerný vek matky pri narodení prvého dieťaťa dosiahol v roku 2007 takmer 28 rokov a priblížil sa tak obvyklým hodnotám v starých členských krajinách EÚ. Spomedzi krajín EÚ 27 majú najvyšší priemerný vek pri narodení prvého dieťaťa ženy v Španielsku (29,5 roka) a v Holandsku (29 rokov).

Z grafu 4.4 je evidentné, že neplatí pravidlo, že v krajinách s vysokým priemerným vekom matky pri narodení prvého dieťaťa je úroveň plodnosti nevyhnutne nízka. Práve naopak, v roku 2007 bola úhrnná plodnosť najvyššia v Írsku, Švédsku, Fínsku a Holandsku, kde sa ženy stávajú matkami priemerne vo veku nad 28 rokov. Transformácia reprodukčného správania súvisiaca so zmenami časovania rodičovstva v týchto krajinách začala skôr a prebiehala menej dynamicky v porovnaní s rapidnými zmenami časovania rodičovstva v postsocialistických krajinách po zmene politic-

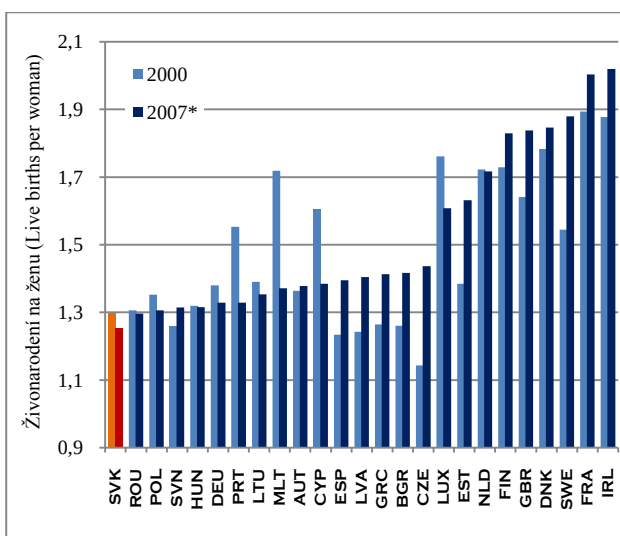
kého režimu. Skúsenosť zo škandinávskych krajín a Francúzska ukazuje, že úroveň plodnosti môže aj na Slovensku v nasledujúcich rokoch dosiahnuť vyššie hodnoty, pokiaľ sa podarí úspešne implementovať opatrenia vedúce k harmonizácii rodiny a práce a transformovať systém starostlivosti o maloleté deti a podmienky rodičovskej dovolenky tak, aby neboli stigmatizované pracujúce matky. V opačnom prípade pri pretrvávajúcom probléme v oblasti pracovného a rodinného života hrozí riziko, že plodnosť na Slovensku vzrastie len na nižšiu úroveň. V tom prípade môžeme očakávať vývoj plodnosti podobný napr. Rakúsku a Nemecku ako aj krajinám južnej Európy, v ktorých úhrnná plodnosť dlhodobo nedosahuje ani 1,5 dieťaťa na ženu. Takýto vývoj by mal za následok výrazný nárast jednodetnosti.

Grafy 4.4: Úhrnná plodnosť a časovanie prvého materstva v krajinách EÚ 27 v roku 2007 (Total fertility rate and mean age at first birth in EU-27 in 2007)

Zdroj dát: EUROSTAT online database, Národný štatistický úrad Španielska / EUROSTAT online database, National Statistics Institute, Spain

Graf 4.5: Úhrnná plodnosť v krajinách EÚ 27 (Total fertility rate in EU-27)

*Pre nedostatok dát je hodnota ÚP Nemecka, Veľkej Británie a Dánska pre rok 2006. / For Germany, Great Britain and Denmark TFR in 2006.

Spomedzi krajín EÚ 27 dosiahlo v roku 2007 úroveň úhrnnej plodnosti blízku jednoduchej reprodukcie len Írsko (2,02 dieťaťa na ženu) a Francúzsko (2,00 dieťaťa). Naopak, až 16 z 25 krajín nedosiahlo ani hodnotu 1,5 dieťaťa na ženu. V roku 2007 bolo Slovensko krajinou EÚ 27 s najnižšou úrovňou úhrnnej plodnosti a zároveň jedinou krajinou s priemerným počtom detí na ženu nižším než 1,3 dieťaťa. Dynamickejší nárast ukazovateľa v roku 2008 na 1,32 dieťaťa na ženu môže znamenať posun, avšak rekuperácia mier plodnosti prebieha aj v ostatných postsocialistických krajinách a Slovensko tak s vysokou pravdepodobnosťou zostane na spodných priečkach rebríčka. Pomerne dynamická je rekuperácia plodnosti v susednej Českej republike, kde v roku 2008 úhrnná plodnosť dosiahla úroveň 1,5 dieťaťa na ženu a nad úrovňou veľmi nízkej plodnosti je tento ukazovateľ od roku 2006 (ČSÚ 2009). Ešte v roku 2000 bola pritom Česká republika krajinou s najnižšou úhrnnou plodnosťou v rámci EÚ 27. Rekuperácia mier plodnosti prebieha alebo aspoň začala prebiehať vo všetkých postsocialistických krajinách EÚ 12, hoci v mnohých krajinách úhrnná plodnosť ešte nepresiahla úroveň roka 2000 (historické minimá boli vo väčšine postsocialistických krajín dosiahnuté v rokoch 2001–2002). Výrazný pokles úhrnnej plodnosti je badateľný už len na Malte, Cypre a v Luxembursku.

Dôsledkom súčasných trendov vývoja plodnosti bude nárast jednodetnosti

Zvýšenie úhrnnej plodnosti súvisí s už spomínaným „doháňaním“ predtým odkladaných pôrodov a prejavuje sa tzv. rekuperáciou mier plodnosti vo vyššom veku. Markantný bol predovšetkým nárast počtu narodených v prvom poradí, ako aj mier plodnosti prvého poradia. V roku 2008 sa zvýšil počet živonarodených v prvom poradí na 27 857, čo predstavuje nárast o 2160 detí oproti roku 2007. Úhrnná plodnosť prvého poradia sa zvýšila na 0,64 dieťaťa na ženu, čo je hodnota vyššia než v roku 1995. Pod zvýšením celkovej úrovne plodnosti v roku 2008 sa teda významne podpísala najmä zvýšená intenzita vstupu do rodičovstva.

Hoci sa prejavuje dlho očakávaná rekuperácia prvých pôrodov, odkladanie materského štartu má za následok odsúvanie narodenia detí vyšších poradií do vyššieho veku. Keďže zvýšenie intenzity prvého poradia pozorujeme zatiaľ len v posledných rokoch, aj nárast intenzity plodnosti 2. a vyšších poradií je zatiaľ veľmi nízky. Počty, ako aj úhrnné miery plodnosti 2. a vyšších poradií, doposiaľ vzrástli len mierne. Rozsah budúcej kompenzácie je ťažko predpovedať. Podľa odhadov na základe trendov vo vývoji plodnosti do roku 2005 však môžeme očakávať až strojnásobenie podielu žien s jedným dieťaťom na hodnotu 30 % u žien narodených v druhej polovici 70. rokov (Potančoková et al 2008).

Aj v nasledujúcich rokoch môžeme očakávať zvyšovanie počtu živonarodených v 1. a 2. poradí. Tento vývoj je logickým vyústením procesu odkladania rodičovstva. V súvislosti so zavedením príspevku pri narodení 1., 2. a 3. dieťaťa je potrebné počítať s rastúcimi výdavkami na tieto dávky. Ich zavedenie pritom časovo korelovalo s očakávanou reku-peráciou. Efekt na úroveň plodnosti je však veľmi otázný a je nepravdepodobné, že monetárne dávky môžu ovplyvniť rozhodovanie párov o počte detí. Preto tieto opatrenia je potrebné vnímať nie ako nástroje propopulačnej politiky, ale ako príspevok rodinám k zlepšeniu ich finančnej situácie v súvislosti s narodením dieťaťa. Už skúsenosti z minulosti, ale aj z iných krajín, dokazujú, že podobné monetárne opatrenia dokážu miery plodnosti zvýšiť len krátkodobo a ich vplyv na dosiahnutú úroveň plodnosti je minimálny.

Tab. 4.4: Úroveň a časovanie plodnosti podľa poradia (Fertility quantum and tempo by true birth order)

Poradie (Birth order)	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2008-2000
Počet živonarodených (Live births)							
Cellkom (Total)	61 427	55 151	54 430	53 904	54 424	57 360	2209
1	26 604	25 240	25 250	25 239	25 697	27 857	2617
2	20 582	17 601	17 336	17 160	17 435	17 958	357
3+	14 241	12 310	11 844	11 505	11 292	11 545	-765
Úhrnná plodnosť (Total fertility rate)							
Celkom (Total)	1,523	1,292	1,253	1,239	1,251	1,321	0,029
1	0,630	0,570	0,575	0,576	0,589	0,642	0,072
2	0,524	0,416	0,396	0,391	0,397	0,408	-0,007
3+	0,368	0,307	0,283	0,273	0,266	0,269	-0,037
Priemerný vek matky pri pôrode (Mean age of the mother at childbirth)							
Celkom (Total)	25,64	26,59	27,70	27,91	28,11	28,28	1,68
1	23,01	24,16	25,69	25,95	26,19	26,42	2,27
2	25,92	27,04	28,27	28,61	28,90	29,20	2,17
3+	29,72	30,52	30,99	31,05	31,20	31,30	0,78

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Konečná plodnosť žien klesne, nie však na extrémne nízku úroveň a nárast bezdetnosti nebude dramatický

Podrobnejší pohľad na dôsledky minulého a súčasného vývoja plodnosti nám umožňujú tzv. generačné miery plodnosti. Pomocou nich môžeme zistiť, ako sa vyvíjala plodnosť žien narodených v rovnakom kalendárnom roku, aký počet detí jednotlivé generácie žien dosiahli k roku 2008, ale aj to, aký je podiel bezdetných žien v jednotlivých generáciách. Konečná plodnosť generácií žien (počet detí, ktorý daná generácia žien dosiahne na konci reprodukčného obdobia, t.j. vo veku 50 rokov) na Slovensku dlhodobo klesá, čo súvisí s príklonom k dvojdetnému modelu rodiny, ktorý sa stále viac presadzoval v priebehu 70. a 80. rokov 20. storočia, ako aj so zmenou reprodukčných vzorcov po roku 1990 (Potančoková 2008). Aj navzdory tomuto poklesu nájdeme v jednotlivých generáciách žien na Slovensku a v Poľsku najvyššie zastúpenie žien s troma a viac deťmi (Frejka 2008a). Ročníky žien narodené v 60. rokoch ešte dosiahli úroveň jednoduchej reprodukcie (približne 2,05 až 2,1 dieťaťa na ženu), avšak u žien narodených od začiatku 70. rokov sa začína čoraz výraznejšie presadzovať odkladanie rodičovstva do vyššieho veku. Zmena reprodukčného modelu však nemusí nevyhnutne znamenať prepád konečnej plodnosti žien na extrémne nízku úroveň podobnú úhrnnej plodnosti.

Aj keď prepád intenzity plodnosti a nárast podielu bezdetných žien vo veku 30 rokov z 13 % u kohorty 1960 na jednu tretinu v kohorte 1975 môže vyzeráť hrozivo, je potrebné si uvedomiť, že v dôsledku presúvania pôrodov do vyššieho veku nebude konečná plodnosť extrémne nízka, hoci klesne pod úroveň 2 detí na ženu. Ženy narodené na začiatku 70. rokov s veľkou pravdepodobnosťou dosiahnu 1,9 dieťaťa (generácia 1970 dosiahla 1,86 dieťaťa vo veku 38 rokov).

Tab. 4.5: Dosiahnutá generačná plodnosť vo vybraných vekoch a kohortách narodených a podiel bezdetných žien v týchto vekoch (Level of fertility reached at selected ages by birth cohorts of women and proportion of childless at these ages)

Vek (Age)	Rok narodenia (Birth cohort)											
	1960	1965	1970	1975	1977	1980	1960	1965	1970	1975	1977	1980
Dosiahnutá plodnosť (Completed fertility at age x)							% bezdetných (% childless at age x)					
20	0,33	0,33	0,34	0,25	0,19	0,15	73	73	72	79	84	88
25	1,34	1,28	1,13	0,78	0,63	0,5	25	26	32	49	58	67
30	1,9	1,76	1,56	1,21	1,07	0,76 (28)	13	15	20	31	37	53 (28)
35	2,1	1,95	1,78	1,43 (33)	1,16 (31)		11	12	15	24 (33)	33 (31)	
40	2,16	2,02	1,86 (38)				10	11	13 (38)			
45	2,18	2,04 (43)					10	11 (43)				

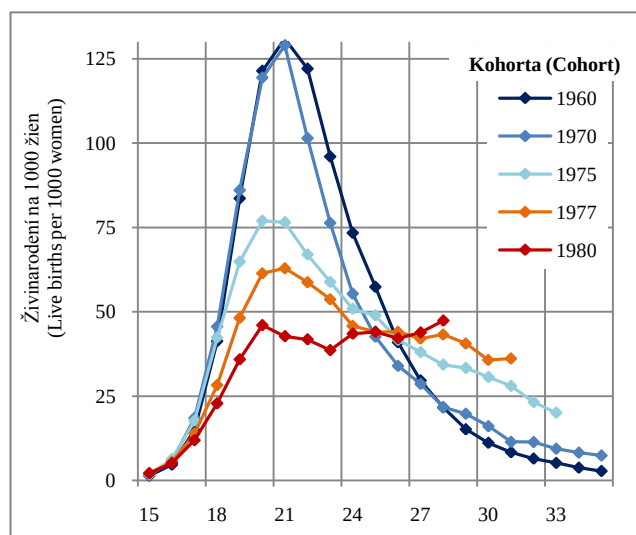
Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Pozn.: Čísla v zátvorkách označujú dosiahnutý vek v roku 2008. / Numbers in brackets display age the birth cohort reached in year 2008.

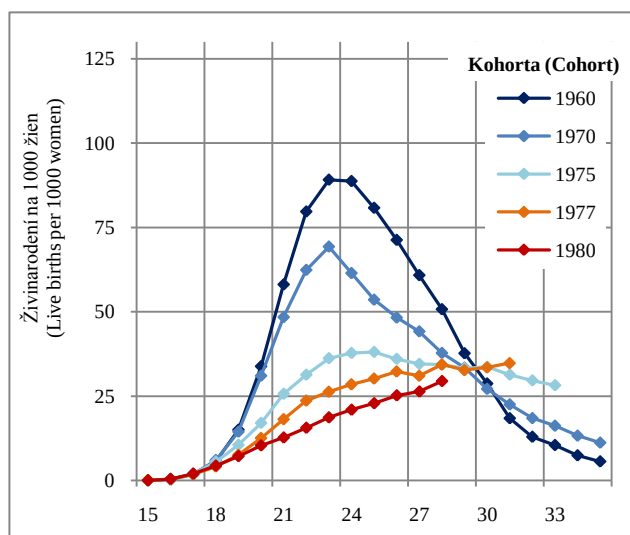
taktiež nárast konečnej bezdetnosti nebude dramatický a u kohorty 1970 nepresiahne 13 %. U týchto žien sa však odkladanie rodičovstva ešte nepresadilo tak výrazne, ako u mladších kohort, u ktorých očakávame ďalší pokles konečnej plodnosti a zvýšenie podielu bezdetných. Ani u ročníkov žien narodených na konci 70. rokov by nemala konečná bezdetnosť vzrásť na úroveň vyššiu než 17–19 %, a pokiaľ bude rekuperácia aj v nasledujúcich rokoch prebiehať podobne dynamickým tempom ako v roku 2008, je možné, že podiel bezdetných žien bude ešte nižší.

Odkladanie prvého materstva do vyššieho veku bolo ešte u žien narodených na začiatku 70. rokov skôr marginálnou reprodukčnou stratégiou, ale postupne sa čoraz výraznejšie presadzovalo v každej nasledujúcej kohorte žien (Potančoková 2008). Z grafov 4.6 a 4.7 je zrejma transformácia reprodukčných vzorcov u žien narodených v 70. rokoch. Generácie narodené v druhej polovici 70. rokov nemajú vyhranený jednotný model časovania rodičovstva. Časť žien stále preferuje materstvo v nízkom veku, ich podiel je však stále nižší a zdá sa, že sa vymedzujú dva odlišné modely reprodukčného správania: marginálny model skorého materského štartu a dominantný model rodičovstva vo veku približne 30 rokov. U generácií žien narodených v 80. rokoch už budú tieto dve stratégie pravdepodobne jednoznačnejšie vyhranené. Podiel bezdetných žien vo veku 25 rokov u týchto generácií presiahol 2/3. Nárast bezdetnosti v tomto veku je nutné interpretovať so zmenami životného cyklu, kedy nie je materstvo u mladých žien vo veku do 25 rokov očakávané (Potančoková 2009b), čo súvisí aj so zvyšujúcim sa podielom žien študujúcich na vysokej škole.

Graf 4.6: Generačné miery plodnosti prvého poradia podľa veku (Age-specific cohort fertility rates, birth order 1)

Graf 4.7: Generačné miery plodnosti druhého poradia podľa veku (Age-specific cohort fertility rates, birth order 2)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Hoci sa teda podiel bezdetných žien zvýši, nižšia konečná plodnosť žien bude najmä dôsledkom zníženia intenzity plodnosti druhého a vyšších poradií. Tá je zatiaľ veľmi nízka v dôsledku odkladania prvých pôrodov a rozsah poklesu ako aj nárast podielu jednodetných žien a rodín ukáže až nasledujúce obdobie. Z rozloženia generačných mier plodnosti druhého poradia je však zrejmé, že druhé pôrody sú odkladané stále častejšie a vo vyššej miere nad vek 30 rokov.

Jedným z výsledkov projekcie vývoja konečnej plodnosti žien na Slovensku je zistenie, že konečná plodnosť bude pravdepodobne najnižšia u žien narodených v druhej polovici 70. rokov, t.j. u tých generácií, u ktorých nie je model reprodukčného správania jasne vyhranený (Potančoková 2008). Zdá sa, že mladšie ročníky žien narodené v 80. rokoch už budú mať o niečo vyšší počet detí. Takýto vývoj by znamenal, že transformácia spoločnosti a ekonomiky by mala najväčší dopad na tie ročníky žien, ktoré dospievali v priebehu 90. rokov. V tomto období tiež dochádzalo k reartikulácii noriem časovania rodičovstva.

Odkladanie prvého materstva do veku nad 30 rokov však môže vyústiť do zvyšujúceho sa počtu párov, ktoré budú mať problémy s počatím a v náraste nedobrovoľne bezdetných žien a mužov. Určitým riešením by mohlo byť zlepšenie dostupnosti metód asistovanej reprodukcie, keďže demografické trendy na Slovensku ani v žiadnej inej krajine Európy zatiaľ nesvedčia v prospech posúvania rodičovstva do nižšieho veku.

Pribúda novorodencov s nízkou pôrodnou hmotnosťou a predčasne narodených detí

S rastúcim vekom rodičiek, a predovšetkým prvorodičiek, by mal súvisieť aj nárast podielu novorodencov s nízkou pôrodnou hmotnosťou a detí narodených do 37 týždňa tehotenstva. Medzi rokmi 1995 a 2008 sa podiel novorodencov s pôrodnou hmotnosťou do 2500g síce zvýšil zo 6,5 na 7,3 %, ale nárast bol vyšší u žien do 29 rokov. Podobná situácia je aj vo vývoji podielu predčasne narodených detí. Podiel detí narodených do 37 týždňa tehotenstva sa zvýšil zo 4,5 na 5,6 % v rovnakom období, avšak nárast bol proporcionálny u rodičiek do a nad 30 rokov. Zdá sa, že na rastúci podiel

detí s nízkou pôrodnou hmotnosťou a predčasne narodených detí má vplyv skôr zlepšujúca sa zdravotnícka starostlivosť, než vek rodičiek. Trend môže do istej miery súvisieť so zvyšovaním počtu nemanželsky narodených detí, keďže je známe, že nevydatým matkám sa častejšie rodia deti s nízkou pôrodnou hmotnosťou.

Zvyšuje sa tiež zastúpenie viacpočetných pôrodov z 1 % v roku 1995 na 1,4 % v roku 2008. Kým počet trojpočetných a štvorpočetných pôrodov je kolísavý a nepresahuje 15–20 pôrodov ročne, pôrodov dvojčiat pribúda aj v absolútnych číslach. V roku 2008 to bolo 766 pôrodov. Podiel viacpočetných pôrodov je v susednej Českej republike vyšší (v roku 2007 to bolo 2,1 %, ČSÚ 2008). Tento rozdiel súvisí s lepším prístupom k metódam asistovanej reprodukcie pre páry trpiace neplodnosťou. Na rozdiel od Slovenska je z verejného zdravotného poistenia hrazená širšia škála zákrokov, vrátane niekoľkých cyklov in vitro oplodnenia, ktoré si slovenské páry musia hradiť v plnej výške.

Zastúpenie vydatých žien v reprodukčnom veku klesá

V roku 2008 sa oproti predchádzajúcemu roku zvýšil počet narodených tak vydatým, ako aj nevydatým ženám. V manželstve sa narodilo viac než 40 tisíc a mimo manželstva viac než 17 tisíc detí. Do roku 2007 pritom počet narodených v manželstve klesal, kým počty narodených rozvedeným a slobodným ženám rástli. Vyšší počet detí narodených mimo manželstva pritom nie je podmienený len zmenou štruktúry žien podľa rodinného stavu v dôsledku nižšej sobášnosti a vyššej rozvodovosti, ale je aj výsledkom rastúcej intenzity plodnosti nevydatých žien.

Tab. 4.6: Živonarodení podľa rodinného stavu matky pri pôrode (Live births by marital status of the mother at birth)

Rodinný stav	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2008-2000	Marital status
<i>Nemanžesky narodení (Non-marital live births)</i>								
Slobodná	6 661	8 684	12 397	13 045	13 823	15 241	6 557	Never-married
Vydatá	53 680	45 082	40 294	39 084	38 758	40 073	-5 009	Married
Rozvedená	911	1 225	1 584	1 633	1 712	1 900	675	Divorced
Ovdovená	175	160	155	142	131	146	-14	Widowed
% nemanžesky narodených	12,61	18,26	25,97	27,49	28,79	30,14	11,9	% non-marital births

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Klesajúce zastúpenie vydatých žien v reprodukčnom veku je markantné vo všetkých vekových skupinách a najvýraznejšie sa prejavuje vo veku do 30 rokov. Podiel vydatých žien vo veku 25–30 rokov dosiahol v roku 2008 len 43 %, čo je viac než 40% pokles oproti roku 1995. Proporcia vydatých žien vo veku do 25 je marginálna a aj vo veku nad 30 rokov zostáva zastúpenie vydatých žien nižšie než v minulosti. Rápidne klesol podiel vydatých žien vo veku do 20 rokov a období rokov 2005 až 2008 bol na úrovni približne 1 %.

Znižovanie zastúpenia vydatých žien v populácii môže byť spojené s nízkou intenzitou plodnosti na Slovensku, keďže viac než 2/3 detí sa stále rodia v manželstve. Dopady nízkej sobášnosti sú však do istej miery kompenzované kontinuálnym rastom plodnosti nevydatých žien, a v rámci tejto skupiny predovšetkým slobodných žien. Kým do roku 2000 intenzita plodnosti nevydatých žien vzrástla len minimálne, a to najmä vo veku nad 30 rokov, v nasledujúcom období sledujeme dynamický rast a to opäť vo veku nad 30 rokov. Znamená to, že odkladanie rodičovstva sa prejavuje tak u vydatých, ako aj u slobodných žien.

Tab. 4.7: Podiel vydatých žien a špecifické miery plodnosti žien (fx) podľa rodinného stavu (Proportion married and age-specific fertility rates by marital status of the mother)

Vek (Age)	1995	2000	2005	2006	2007	2008	1995	2000	2005	2006	2007	2008
<i>Zastúpenie vydatých žien, v % (Proportion married in %)</i>							<i>fx vydatých žien, na 1000 vydatých (fx of married women, per 1000 married)</i>					
15–19	4,1	2,0	1,1	1,0	1,0	0,9	544,4	521,6	484,3	487,7	490,7	502,0
20–24	46,2	29,5	18,5	16,5	14,9	13,7	247,4	233,9	215,2	213,0	212,1	222,9
25–29	75,7	64,1	51,1	48,2	45,5	43,2	112,4	123,2	142,2	142,1	144,8	153,7
30–34	82,0	76,8	70,2	68,5	66,7	65,0	44,6	50,2	69,5	74,6	80,2	89,1
35–39	82,1	79,6	74,9	73,8	72,7	71,5	14,9	16,9	22,0	23,3	25,9	28,9
40–44	80,3	78,8	75,8	74,9	73,9	72,9	2,9	3,0	3,7	3,7	4,2	4,4
<i>fx slobodných žien, na 1000 slobodných (fx of never-married women, per 1000 never-married)</i>							<i>fx nevydatých žien, na 1000 nevydatých (fx of unmarried women, per 1000 not married)</i>					
15–19	12,0	13,8	14,9	15,5	16,2	17,2	12,1	13,8	14,9	15,5	16,2	17,2
20–24	22,5	20,8	25,8	25,4	26,1	27,9	21,9	21,3	26,0	25,6	26,3	28,1
25–29	25,0	24,2	29,3	29,7	30,5	33,3	26,8	26,6	31,3	31,0	32,0	34,5
30–34	19,4	20,9	32,1	35,1	35,4	38,4	19,9	23,4	32,9	34,9	35,4	38,7
35–39	8,2	10,4	16,8	18,8	20,8	23,2	9,4	11,8	16,0	18,2	19,0	22,0
40–44	2,9	1,8	3,6	3,4	4,2	4,8	2,5	2,7	3,4	3,4	3,8	4,5

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Zvyšuje sa však aj intenzita plodnosti slobodných žien v nižšom veku. Plodnosť vydatých žien vo veku do 25 rokov stále mierne klesá a nárast vo vyššom veku je menej dynamický ako u slobodných žien. Pod zvýšenie intenzity úhrnnej plodnosti sa teda podpísal tak rast plodnosti vydatých ako aj nevydatých žien. Aj napriek miernejšiemu rastu manželskej plodnosti je jej vplyv na celkovú úroveň plodnosti a na počet narodených vyšší než u plodnosti nevydatých žien.

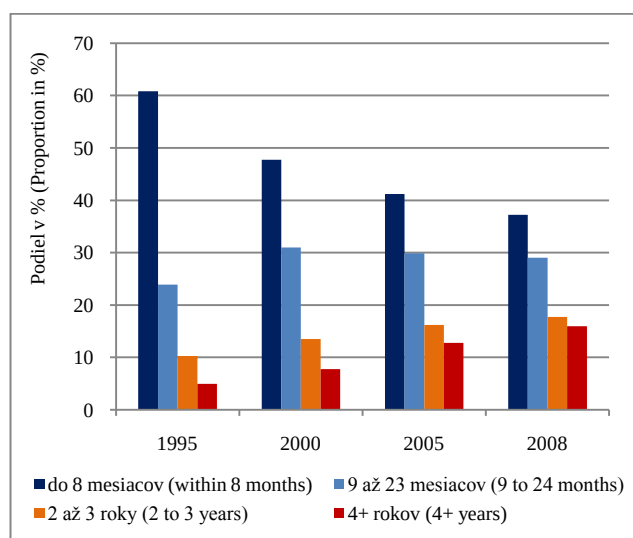
Podiel nemanželsky narodených presiahol 30 %

Odkladanie rodičovstva do vyššieho veku nie je len dôsledkom odkladania vstupu do manželstva. Trendy v časovaní narodenia prvého dieťaťa v manželstve poukazujú na to, že dochádza k odkladaniu rodičovstva aj v rámci manželstva. Od roku 2006 sa dve tretiny prvých detí v manželstve rodia do roka od uzavretia sobáša, 18 % detí sa narodí v druhom a treťom roku trvania manželstva a ďalších 16 % v štvrtom roku a neskôr. Podiel detí narodených po troch rokoch od uzavretia manželstva pritom rastie na úkor narodených v prvom roku. Z grafu 4.8 je zrejmé, že pokiaľ partneri neuzavrú manželstvo počas tehotenstva partnerky, majú tendenciu odkladať narodenie dieťaťa, a to na dlhšiu dobu než v minulosti.

Ako sme už spomínali, rodičovstvo už nie je úzko viazané na vstup do manželstva, čo sa prejavuje na zmene stratégií riešenia nemanželského tehotenstva a následne sa premieta do niekoľkých ukazovateľov. V prvom rade ide o nárast proporcie detí narodených mimo manželstva na 30,1 % v roku 2008, pričom nemanželsky sa rodia predovšetkým prvé deti. Od roku 1995 sa tiež významne znížil podiel prvých detí narodených v manželstve do 8 mesiacov od sobáša (t.j. podiel predmanželsky počatých detí), čo znamená, že tehotenstvo partnerky už nie je automaticky nasledované vstupom do manželstva. Podiel predmanželských koncepcií sa v rokoch 2007 a 2008 rokoch stabilizoval na 37 %.

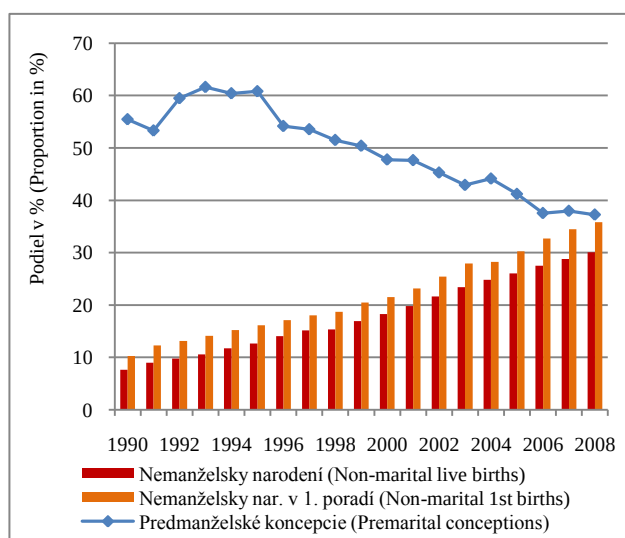
Ako ukázal kvalitatívny výskum v Bratislave, zvyšovanie počtu aj podielu nemanželsky narodených detí je viazané na zmenu stratégií riešenia nemanželského tehotenstva (Potančoková 2009b). Silné spoločenské normy stigmatizujúce slobodné materstvo sa v 90. rokoch začali zmierňovať. Nemanželské tehotenstvo už nie je takmer univerzálne riešené uzavretím manželstva. Nad rizikom možného rozpadu partnerstva prevažovala potreba legitimizovať dieťa manželstvom a vyhnúť sa sankciám spojených so slobodným materstvom. Kým v minulosti bolo narodenie dieťaťa v manželstve preferované aj v prípade nestabilného partnerského vzťahu, takáto stratégia je mladšími ženami odsudzovaná. Respondentky výskumu považovali vstup do manželstva vyprovokovaný tehotenstvom za nezodpovedný v prípade, že vzťah partnerov nie je harmonický a v tejto situácii sa prikláňali radšej ku kohabitácii alebo slobodnému materstvu.

Graf 4.8: Manželsky narodení v 1. poradí podľa doby od sobáša (Marital first births by duration from marriage)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Graf 4.9: Vývoj podielu nemanželsky narodených a predmanželských koncepcií (Proportion of non-marital live births and premarital conceptions)

Najvyšší počet živonarodených v manželstve, ako aj mimo manželstva, pripadá na deti narodené v prvom poradí. Z manželsky narodených tvorili v roku 2008 biologicky prvé deti takmer 45 % a zastúpenie živonarodených v druhom poradí sa udržiava na približne 35–36 % (tab. 4.8). Podiel živonarodených v treťom a vyššom poradí klesol na 20 %. Čo sa týka nemanželsky narodených detí, z nich až 57,7 % pripadalo v roku 2008 na prvé poradie a zhodne 21 % na živonarodených v druhom a zhodne 21 % narodených vo vyšších poradiach. Podiel nemanželsky narodených v druhom poradí zostáva stabilný, kým podiel prvých detí sa zvyšuje a proporcionálne klesá podiel detí v treťom a vyšších poradiach. Celkové počty nemanželsky narodených detí sa zvyšujú vo všetkých poradiach a rastie aj ich proporcia v rámci jednotlivých poradií.

Tab. 4.8: Živonarodení v manželstve a mimo manželstva podľa poradia (Marital and non-marital live births by true birth order)

Poradie (Birth order)	1995	2000	2005	2006	2007	2008	1995	2000	2005	2006	2007	2008
	Živonarodení v manželstve (Marital live births)						Živonarodení mimo manželstva (Non-marital live births)					
1	22 311	19 813	17 617	16 993	16 845	17 879	4 293	5 427	7 633	8 246	8 852	9 978
2	18 907	15 410	14 215	13 993	14 107	14 275	1 675	2 191	3 121	3 167	3 328	3 683
3+	12 462	9 859	8 462	8 098	7 806	7 919	1 779	2 451	3 382	3 407	3 486	3 626
Celkom (Total)	53 680	45 082	40 294	39 084	38 758	40 073	7 747	10 069	14 136	14 820	15 666	17 287
	Živonarodení v manželstve, zloženie v % (Within marriage, in %)						Nemanželsky narodení na 100 živonarodených v danom poradí (Non-marital births per 100 births by birth order)					
1	41,6	43,9	43,7	43,5	43,5	44,6	16,1	21,5	30,2	32,7	34,4	35,8
2	35,2	34,2	35,3	35,8	36,4	35,6	8,1	12,4	18,0	18,5	19,1	20,5
3+	23,2	21,9	21,0	20,7	20,1	19,8	12,5	19,9	28,6	29,6	30,9	31,4
Celkom (Total)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	12,6	18,3	26,0	27,5	28,8	30,1

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Slobodným ženám sa rodí väčšina nemanželsky narodených detí. V rokoch 2007 a 2008 to bolo zhodne 88 % zo všetkých nemanželsky narodených. Podiel nemanželsky narodených rozvedeným ženám sa udržiava na 11 %. Od roku 1995 sa zastúpenie detí narodených slobodným ženám zvýšilo len o 2 % body, čo znamená, že nárast počtu nemanželsky narodených detí je proporcionálny z hľadiska rodinného stavu matiek.

Tab. 4.9: Podiel živonarodených slobodným ženám zo všetkých nemanželsky narodených podľa poradia (Live births of never-married women as proportion of non-marital births and by true birth order)

Ukazovateľ	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Narodení slobodným ženám	6661	8684	12397	13045	13823	15241	Non-marital births to never-married
% z nemanželsky narodených	86,0	86,2	87,7	88,0	88,2	88,2	% from non-marital births
% z nemanželsky narodených v danom poradí (% from non-marital births by birth order)							
1	96,5	96,8	96,8	96,8	96,7	96,4	1
2	80,5	77,0	78,0	77,9	77,7	77,2	2
3+	65,7	71,2	76,2	76,1	76,8	76,6	3+

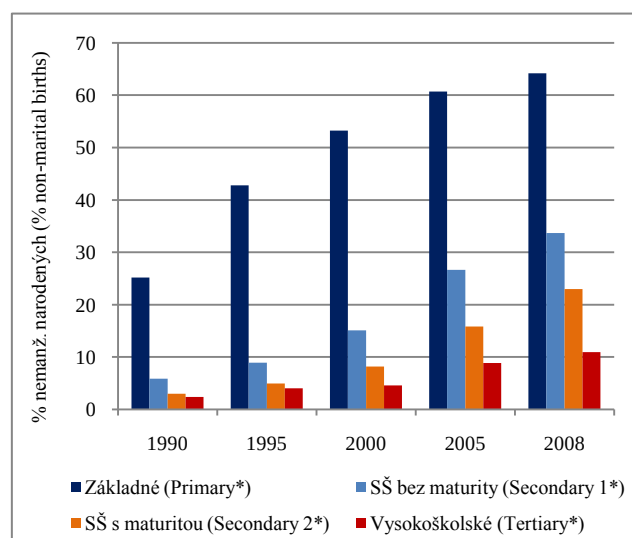
Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Najviac nemanželských detí sa rodí ženám s nízkym vzdelaním

Dáta demografickej štatistiky nám bohužiaľ neumožňujú vyčíslit', aký podiel nemanželsky narodených detí sa rodí slobodným matkám a aká časť týchto detí vyrastá s oboma rodičmi žijúcimi v nemanželskom spoložití. Predpokladá sa, že pod rast podielu nemanželsky narodených sa podpisalo predovšetkým šírenie kohabitácií.

V susednej Českej republike reprezentatívny výskum odhalil, že až 50 % nemanželsky narodených detí sa narodí slobodným matkám (Hamplová 2007), čo znamená, že za nárastom počtu nemanželsky narodených stojí tak šírenie kohabitácií, ako aj slobodného materstva, ktoré je charakteristické najmä pre ženy s nižším stupňom vzdelania. Toto zistenie bolo prekvapujúce a je možné, že situácia na Slovensku nie je príliš odlišná od českej reality. Štruktúra nemanželsky narodených podľa vzdelania matky je totiž na Slovensku aj v Českej republike podobná: najviac nemanželských detí sa narodí ženám so základným vzdelaním (až 64 % nemanželsky narodených v roku 2008) a najmenej vysokoškolsky vzdelaným ženám (11 % nemanželsky narodených v roku 2008). Toto rozloženie sa v čase nemení, hoci dochádza k zvyšovaniu proporcie nemanželsky narodených detí vo všetkých vzdelanostných kategóriách matiek. Podiel nemanželsky narodených sa najviac zvýšil u žien so stredoškolským vzdelaním s maturitou a bez maturity. Najmenej intenzívny bol nárast u žien so základným vzdelaním, u ktorých však podiel nemanželsky narodených presiahol hranicu 40 % už v roku 1995.

Graf 4.10: Nemanželsky narodení podľa dosiahnutého vzdelania matky pri pôrode (Non-marital births by the mother's educational attainment at birth)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

*Correspondence to ISCED: Primary = ISCED 1,2; Secondary 1 = ISCED 3B,3C; Secondary 2 = ISCED 3A, Tertiary = ISCED 5,6

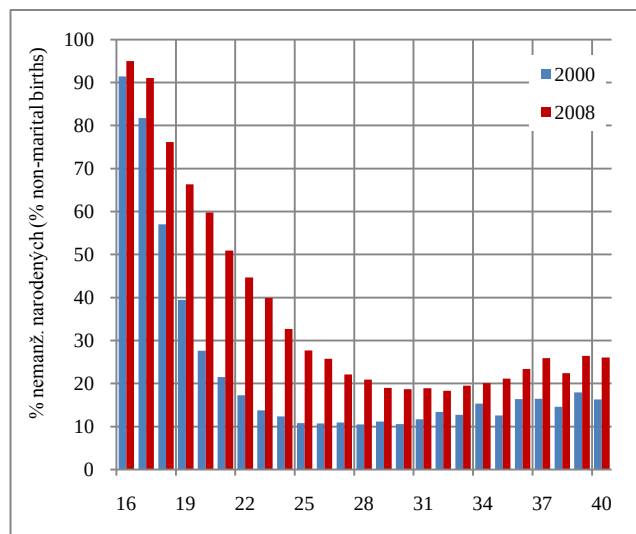
Mladé dievčatá do 20 rokov preferujú narodenie dieťaťa mimo manželstvo

Podiel narodených mimo manželstva sa zvyšuje vo všetkých vekových skupinách, najvýraznejší však bol nárast u žien do 25 rokov. Najvyšší podiel nemanželsky narodených sa narodí veľmi mladým dievčatám. Nad 90 % detí sa narodí nemanželsky 16 a 17-ročným matkám a viac než 75 % matkám vo veku do 18 rokov (v roku 2008). Viac než polovica nemanželsky narodených sa narodila v roku 2008 ženám vo veku do 21 rokov vrátane. Naopak najnižší podiel nemanželsky narodených, do 20 %, majú ženy vo veku okolo 30 rokov.

V rámci jednotlivých poradií sa narodí nemanželsky najviac biologicky prvých detí. V roku 2008 bolo zo všetkých prvých pôrodov takmer 36 % nemanželsky narodených. Tradične najnižší podiel nemanželsky narodených nájdeme v rámci druhorodených detí (v roku 2008 20,5 %), hoci aj v tomto poradí sa podiel zvyšuje. V treťom a vyššom poradí sa v roku 2008 narodilo 31 % nemanželských detí. Z nemanželsky narodených detí v prvom poradí sú narodení slobodným ženám zastúpení približne 97 % a ich nastúpenie sa dlhodobo nemení. U ostatných poradií sú v rámci nemanželsky narodených zastúpení narodení slobodným ženám 76 až 78 %. Táto situácia je podľa všetkého podmienená dvoma faktormi. Deti narodené rozvedeným a ovdoveným ženám sú s veľkou pravdepodobnosťou deti narodené vo vyšších poradiach (biologických), keďže je vysoko pravdepodobné, že rozvedené a ovdovené ženy mali deti v predchádzajúcom manželstve. Potvrdzuje to takmer zhodná proporcia narodených slobodným ženám v rámci nemanželsky narodených v 2. a vyšších poradiach.

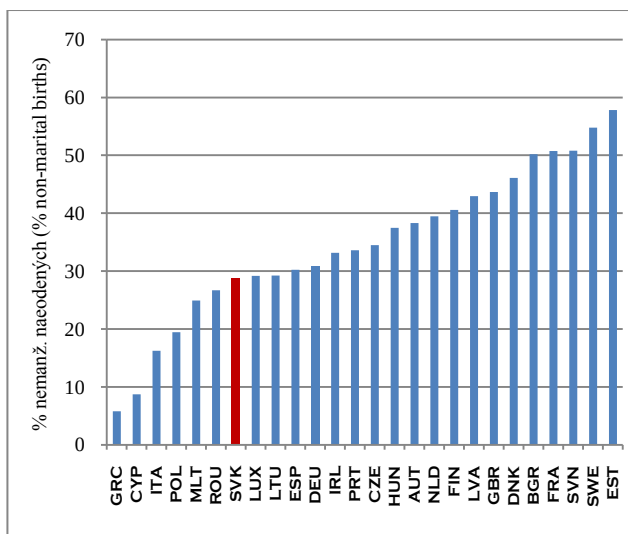
Časť slobodných žien s vyšším počtom nemanželsky narodených je pravdepodobne rómskeho etnika, dostupné dáta bežnej štatistiky nám však neumožňujú tento predpoklad empiricky overiť. K tomuto záveru nás vedú etnografické výskumy, ktoré potvrdzujú, že v tradičných rómskych komunitách často nie je tradičný sobáš nasledovaný oficiálnym uzavretím manželstva (Selická 2001). Dochádza tak k situácii, kedy sa z pohľadu miestnej komunity tieto deti rodia manželskému páru, v oficiálnych štatistikách však vystupujú v kategórii nemanželsky narodených. Tieto zistenia podporuje aj fakt, že najvyšší podiel detí mimo manželstva sa rodí v okresoch s najvyšším zastúpením rómskeho etnika (Jurčová 2006) a ženám so základným vzdelaním.

Graf 4.11: Podiel nemanželsky narodených podľa veku matky
(Proportion of non-marital births by age of the mother at birth)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Graf 4.12: Podiel nemanželsky narodených v EÚ, 2007*
(Proportion of non-marital births in EU-27, 2007*)

Zdroj dát: EUROSTAT online database / EUROSTAT online database
*Pre nedostatok dát je hodnota Talianska, Veľkej Británie a Írska pre rok 2006. / For Italy, Great Britain and Ireland in 2006.

Samozrejme, časť nemanželsky narodených detí vyšších poradií sa narodí aj osobám iného než rómskeho etnika žijúcim v nemanželskom spoľužití. S veľkou pravdepodobnosťou však ide o marginálnu skupinu, pretože aj v urbánnom prostredí Bratislavy má kohabitácia skôr charakter predmanželskej fázy a hoci sociálne normy definujú určité situácie, v ktorých je narodenie dieťaťa mimo manželstva schvaľované alebo dokonca preferované, kohabitácia nie je vnímaná ako inštitúcia vhodná pre výchovu detí (Potančoková 2009b). Kohabitácia teda na Slovensku je zatiaľ definovaná ako predmanželská fáza a nie ako alternatíva k manželstvu, keďže nepreberá všetky jeho funkcie.

V rámci EÚ 27 patrí Slovensko medzi krajiny s nižším podielom nemanželsky narodených detí

Pri porovnaní podielu nemanželsky narodených detí v krajinách EÚ 27 k roku 2007, resp. 2006 podľa dostupnosti aktuálnych dát, vidíme, že Slovensko patrí medzi krajiny so skôr nižším podielom nemanželsky narodených. Najpodobnejšími krajinami boli Luxembursko a Litva. Veľmi nízku úroveň ukazovateľa už tradične nájdeme v Grécku a na Cyp-

re, kde sa mimo manželstva narodilo menej než 10 % detí a do 20 % to bolo v Poľsku a Taliansku. Vidíme teda, že v tradične religióznych krajinách je podiel nemanželsky narodených detí najnižší, hoci aj tam sa mierne zvyšuje. Naopak, vysoký podiel nemanželsky narodených nájdeme v severských krajinách vrátane Estónska a Lotyšska, vo Francúzsku, Bulharsku, Slovinsku a Veľkej Británii, kde presiahol 40 %. Viac než 50 % nemanželsky narodených detí sa už nerodí len v škandinávskych krajinách, kde bol tento ukazovateľ tradične na vysokej úrovni, ale na prvé priečky veľmi rýchlo sa dotiahli niektoré postsocialistické krajiny: Estónsko, Slovinsko a Bulharsko.

SUMMARY – FERTILITY

After a drop to the historical lows in the number of births and in total fertility rate (TFR) of 1.18 children per woman in 2002, we have seen an increase to 1.25 children per woman until 2007 and an upswing of TFR to 1.32 children per woman in 2008. TFR rose above the lowest-low fertility threshold after 8 years. An unprecedented decrease and a subsequent rise in fertility rates were caused by a rapid postponement of childbearing. The mean age of mother at first birth has increased by 3.77 years since 1990, and reached 26.44 years in 2008. However, women in Slovakia count among rather younger mothers in comparison their counterparts in the EU-27 countries.

Despite the starting recuperation of fertility rates, Slovakia still belongs to the EU-27 countries with the lowest TFR (the lowest TFR in 2007). Postponement of childbearing is pronounced in the increasing fertility rates at age 30+. So far, we observe recuperation of first births only. Fertility decline of the 1990s will affect completed fertility rates of the birth cohorts of women born during the 1970s. Completed fertility rate (CFR, a number of children reached at age 50) was at about the replacement level of cca 2.05 children per woman among women born in the 1960s and it will decrease to about 1.9 children per woman for the early 1970s cohorts and even lower intensity is expected for the younger women. Women born in the late 1970s most likely have the lowest CFR as these women were entering motherhood during the phase of re-articulation of norms related to childbearing. Tripling of the proportion of women having a single to about 1/3 will be a more dramatic outcome of the past and current fertility trends than an increase of childlessness to at most 17–19 % among women born in the late 1970s.

A weakening bound between the fertility and marriage is another important trend in fertility. Proportion of non-marital births increased to 30.1 % in 2008 and fertility rates of never-married women are on the rise. Non-marital fertility varies across women of different educational attainments. While 64 % of births to women of primary education are non-marital, university educated women are least likely to bear children out-of-wedlock (11 %). In particular, teen-age mothers are most likely to give non-marital birth and the propensity of marital birth increases towards the age 30 (60 to 96 % of all live births of women age 16 to 20 were non-marital, compared to less than 20 % among 28–32 year olds in 2008).

5. POTRATOVOSŤ

Michaela Potančoková

Tab. 5.1: Základné charakteristiky potratovosti (Main abortion indicators)

Ukazovateľ	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Potraty celkom	35 879	23 593	19 332	19 054	18 318	18 452	Total abortions
Samovoľné potraty	5 725	5 125	4 905	4 811	4 894	5 058	Miscarriages
Umelé potraty*	30 154	18 468	14 427	14 243	13 424	13 394	Induced abortions*
UPT z potratov celkom (%)	84,0	78,3	74,6	74,8	73,3	72,6	Induced abortions (%)
Umelé potraty zo zdravotných dôvodov** a MMT***	5 934	4 646	4 324	4 275	4 203	4 442	Induced abortions due to health reasons** and ectopic pregnancies
- ako % zo všetkých UPT	19,7	25,2	30,0	30,0	31,3	33,2	- as % from induced abortions
MMT	501	380	379	378	344	363	Ectopic pregnancies
Počet ukončených tehotenstiev	97 547	78 959	73 957	73 176	72 949	76 038	Total brought-to-term pregnancies
Úhrnná miera ukončených tehotenstiev	2,43	1,87	1,72	1,71	1,69	1,76	Total brought-to-term pregnancy rate
Potraty na 100 narodených	celkom 58,2	celkom 42,6	celkom 35,4	celkom 35,2	celkom 33,5	celkom 32,0	total abortions
	samovoľné 9,3	samovoľné 9,3	samovoľné 9,0	samovoľné 8,9	samovoľné 9,0	samovoľné 8,8	miscarriages
	umelé 48,9	umelé 33,4	umelé 26,4	umelé 26,3	umelé 24,6	umelé 23,3	induced abortions
Potraty na 100 ukončených tehotenstiev	celkom 36,8	celkom 29,9	celkom 26,1	celkom 26,0	celkom 25,1	celkom 24,3	total abortions
	samovoľné 5,9	samovoľné 6,5	samovoľné 6,6	samovoľné 6,6	samovoľné 6,7	samovoľné 6,7	miscarriages
	umelé 30,1	umelé 23,4	umelé 19,5	umelé 19,5	umelé 18,4	umelé 17,6	induced abortions
Úhrnná potratovosť	0,90	0,57	0,46	0,45	0,44	0,44	Total abortion rate
Úhrnná samovoľná potratovosť	0,14	0,12	0,12	0,11	0,12	0,12	Total miscarriage rate
Úhrnná umelá potratovosť	0,76	0,45	0,35	0,34	0,32	0,32	Total induced abortion rate
Priemerný vek ženy pri potrate	28,89	29,23	29,90	29,92	29,98	30,02	Mean age at abortion
- pri samovoľnom potrate	27,37	28,26	29,66	29,92	29,95	30,08	Mean age at miscarriage
- pri umelom potrate	29,17	29,49	29,98	29,92	30,00	29,99	Mean age at induced abortion

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

* Umelé potraty vrátane prerušenia MMT a ostatných potratov. / Induced abortions including ectopic pregnancies and other abortions.

** Do potratov zo zdravotných príčin boli zahrnuté umelé potraty zo zdravotných príčin do 12. týždňa tehotenstva, umelé potraty v 13.–24. týždni tehotenstva a ostatné potraty. / Induced abortions performed due to health reasons include: induced abortions due to health reasons within 12th week of pregnancy duration, induced abortions performed in 13th to 24th week of pregnancy duration and other abortions.

*** MMT = ukončenie mimomaternicového tehotenstva.

Celkový počet potratov klesol v roku 2007 na historické minimum (18 318). V nasledujúcom roku 2008 došlo k veľmi miernemu nárastu celkového počtu potratov celkom (18 452), nie však v dôsledku zvýšenia počtu umelých prerušení tehotenstva (ďalej UPT), ale z dôvodu vyššieho počtu samovoľných potratov, ktorý je podmienený nárastom ukončených tehotenstiev. Vyšší počet samovoľných potratov súvisí s trendom odkladania materstva do vyššieho veku a prejavuje sa aj na miernom zvyšovaní priemerného veku žien pri samovoľnom potrate, ktorý v roku 2008 dosiahol hodnotu 30,08 roka a mierne presiahol priemerný vek žien pri umelom potrate (30 rokov).

Počet umelých potratov dosiahol v roku 2008 nové historické minimum

Počet UPT naďalej klesá a v roku 2008 dosiahol historické minimum od roku 1958, kedy došlo k legalizácii UPT na žiadosť ženy. Oproti roku 1990 sa počet UPT znížil o 76 %. Medzi rokmi 2007 a 2008 došlo k poklesu len o 30 UPT a je pravdepodobné, že znižovanie umelej potratovosti sa blíži ku dnu. Nasvedčuje tomu stabilizácia úhrnnej miery umelej potratovosti na úrovni 0,32 umelého potratu na ženu v reprodukčnom veku. Klesá tiež zastúpenie UPT na úhrne potratov ako aj na počte ukončených tehotenstiev. V roku 2008 predstavovali UPT 72,6 % všetkých potratov a umelým prerušením tehotenstva bolo ukončených 17,6 % tehotenstiev. Podobne sa vyvíja aj pomer umelých potratov k počtu narodených detí. Index umelej potratovosti, ktorý dáva do pomeru UPT a počet narodených, sa znížil z 33,4 % v roku 2000 na 23,3 % v roku 2008. Keďže v budúcnosti môžeme očakávať stagnáciu, resp. už len veľmi mierny pokles umelej potratovosti a nárast počtu narodených, bude index potratovosti s veľkou pravdepodobnosťou klesať aj v nasledujúcich rokoch.

Proporcionálne narastá zastúpenie UPT vykonaných zo zdravotných dôvodov, ktoré sa od roku 2005 podieľajú na celkovom počte UPT približne jednou tretinou. Na jednej strane ide o pozitívny trend, pretože klesajú predovšetkým UPT na žiadosť ženy (t.j. z iných než zdravotných dôvodov). Na druhej strane môže byť pomerne vysoký podiel UPT zo zdravotných dôvodov spôsobený snahou vyhnúť sa poplatku za UPT na žiadosť ženy (približne 7000 SK v roku 2007). Do kategórie UPT zo zdravotných dôvodov tiež patria všetky UPT vykonané ženám vo veku 40 a viac rokov, keďže vek je definovaný ako rizikový faktor, takže skutočný počet UPT zo zdravotných príčin je podľa všetkého nižší,

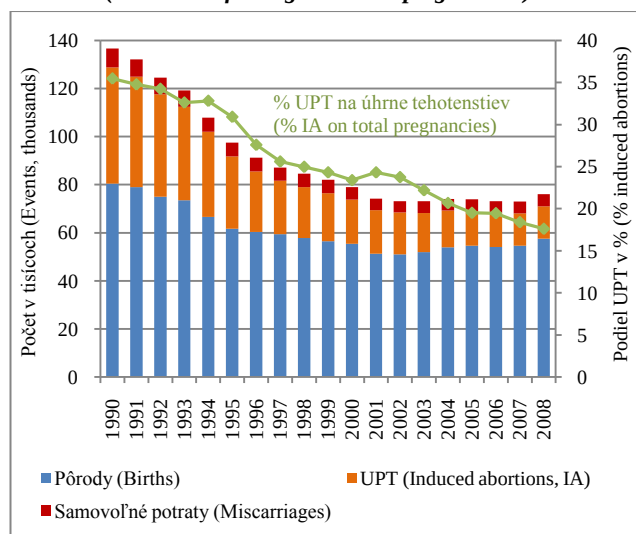
než štatisticky vykazovaný. Z UPT vykonaných ženám vo veku 16 až 39 rokov tvoria zákroky zo zdravotných príčin 10 až 23 %. Približne 2,5 až 3 % UPT zo zdravotných dôvodov (cca 0,5 % ukončených tehotenstiev) pripadá na prerušenia mimomaternicového tehotenstva, ktoré predstavuje závažné riziko pre zdravie a život matky.

Väčšina (66 %) umelých prerušení tehotenstva je vykonaná do 8. týždňa tehotenstva a medzi UPT dominujú tzv. miniinterrupcie, ktoré predstavujú menšie zdravotné riziko pre ženu. Umelé potraty po 12. týždni tehotenstva sú marginálnym javom, vykonávajú sa len zo závažných zdravotných dôvodov alebo ak je tehotenstvo dôsledkom sexuálneho kriminálneho činu. Na celkovom počte UPT sa podieľajú len 2,5 až 3 %.

Nárast počtu samovoľných potratov súvisí s odkladaním rodičovstva do vyššieho veku

Hoci počet samovoľných potratov v rokoch 2007 a 2008 mierne stúpol, intenzita samovoľnej potratovosti je stabilná, na úrovni 0,12 samovoľného potratu na ženu v reprodukčnom veku (tab. 5.1). Nemôžeme teda hovoriť o zhoršujúcom sa reprodukčnom zdraví žien na Slovensku. Nárast počtu samovoľných potratov súvisí so zvyšujúcim sa

Graf 5.1: Vývoj počtu tehotenstiev podľa spôsobu ukončenia (Structure of brought-to-term pregnancies)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

počtom tehotenstiev, ako aj s procesom odkladania materstva do vyššieho veku (pozri kapitola 4). Zvyšuje sa priemerný vek matiek pri narodení dieťaťa a počet tehotenstiev žien nad 35 rokov, u ktorých je riziko samovoľného potratu vyššie než u mladších žien.

Po roku 2005 bol úhrn ukončených tehotenstiev najnižší v roku 2006, kedy bol najnižší aj počet samovoľných potratov. Samovoľným potratom skončilo v rokoch 2007–2008 6,7 % všetkých ukončených tehotenstiev. V priebehu posledných 10 rokov fluktuuje tento podiel medzi 6,4 a 6,8 %. Avšak až 10 % tehotenstiev žien vo veku 35–44 rokov skončilo spontánnym potratom a vo veku nad 45 rokov tento podiel presahuje 20 % (dáta sú za rok 2008).

Z hľadiska samovoľnej potratovosti je najrizikovejší prvý trimester gravidity. Počet samovoľných potratov je najvyšší v 7. a 8. týždni tehotenstva. Viac než 80 % samovoľných potratov nastane v prvom trimestri tehotenstva. Po 12. týždni tehotenstva počet samovoľných potratov rapídne klesá.

Podiel tehotenstiev ukončených umelým potratom naďalej klesá

Jednoznačne pozitívne možno hodnotiť narastajúci podiel tehotenstiev ukončených narodením dieťaťa. Kým na začiatku 90. rokov bolo pôrodom ukončených len približne 60 % tehotenstiev a až 35 % tehotenstiev skončilo umelým potratom, v roku 2008 sa umelé potraty na ukončených tehotenstvách podieľali 17,6 % a pôrody tvorili 75,7 %.

Štruktúra ukončených tehotenstiev je diferencovaná podľa veku ženy. Podiel tehotenstiev ukončených samovoľným potratom je vyšší u veľmi mladých dievčat a u žien nad 35 rokov (graf 5.2). Až do veku 40 rokov je väčšina tehotenstiev ukončených pôrodom dieťaťa. Viac než 80 % tehotenstiev žien vo veku 25–30 rokov končí pôrodom a len 12 % UPT. Vo veku 15–24 rokov postupne klesá podiel UPT z 30 na 13 %. Na znižujúci sa podiel tehotenstiev ukončených pôrodom vplyva od veku 35 rokov samovoľná potratovosť a od veku 30 rokov sa lineárne zvyšuje podiel tehotenstiev ukončených UPT. Väčšina tehotenstiev 41-ročných a starších žien je ukončená umelým potratom. Tehotenstvo vo vyššom veku môže byť nielen viac rizikové, ale aj častejšie neželané. Ženy nad 40 môžu považovať veľkosť rodiny za kompletnú a na rozhodnutie o spôsobe ukončenia tehotenstva vplyva aj zdravotný stav ženy, riziká spojené s tehotenstvom a pôrodom, zvýšené riziko poškodenia plodu, ako aj prijateľnosť materstva vo veku nad 40 rokov z hľadiska sociálnych noriem. Materstvo v nízkom ako aj vo vyššom veku môže byť okolím vnímané negatívne – v nízkom veku z dôvodu nepripravenosti dievčat na optimálne vykonávanie materskej roly, v staršom veku môže byť spochybňovaná schopnosť rodičov zabezpečiť starostlivosť o dieťa do dosiahnutia dospelosti (Potančoková 2009b).

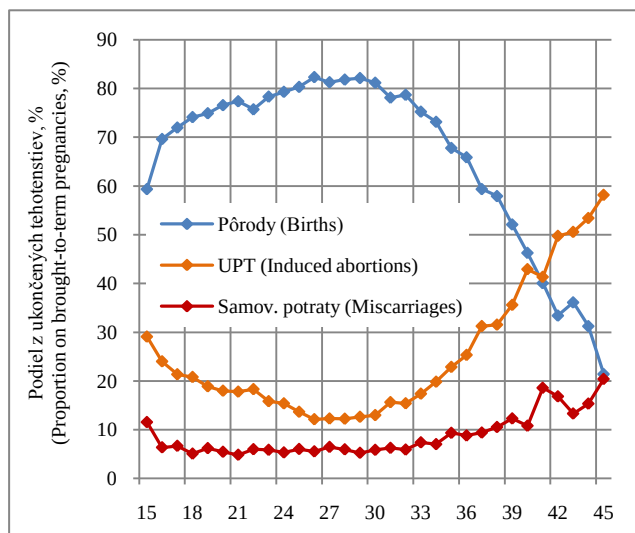
Intenzita umelej potratovosti sa stabilizuje na pomerne nízkej úrovni

O stabilizácii úrovne umelej potratovosti, po období veľmi dynamických zmien svedčí aj priebeh mier umelej potratovosti podľa veku, ktorý sa od roku 2005 v princípe nemení (graf 5.3). Rozloženie intenzity umelej potratovosti je ploché. Intenzita umelej potratovosti je najvyššia u 27–35 ročných žien, čo však neznamená, že tehotenstvá týchto žien sú častejšie ukončené umelým potratom než u starších žien. Práve naopak, najviac tehotenstiev ukončených umelým potratom pripadá na 40 ročné a staršie ženy, hoci miery umelej potratovosti v tomto veku sú nízke. Súvisí to

s rozložením tehotenstiev podľa veku. Najviac tehotenstiev pripadá na ženy vo veku 25–35 rokov, v dôsledku čoho je aj intenzita potratovosti vyššia než vo vekových skupinách žien, kedy je tehotenstvo skôr zriedkavé.

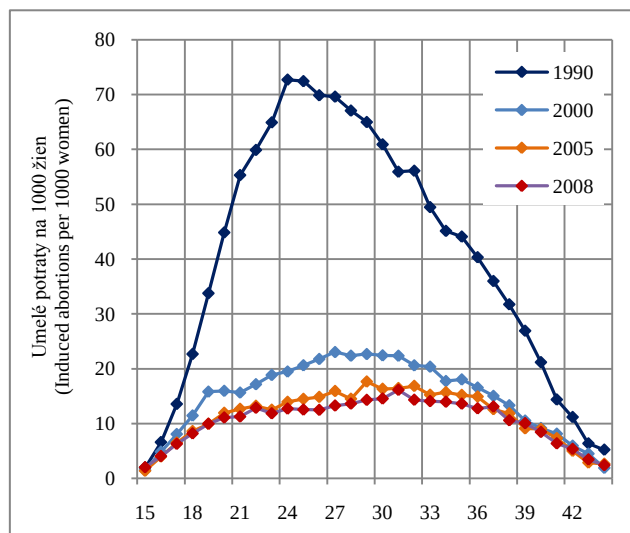
V rokoch 2007 a 2008 dosiahla intenzita umelej potratovosti doposiaľ najnižšiu úroveň 0,32 umelého potratu na jednu ženu v reprodukčnom veku (tab. 5.1). Najdynamickejší pokles intenzity indukovanej potratovosti prebehol v 90. rokoch. Po roku 2000 sa pokles spomalil. Tento vývoj môže súvisieť s relatívne nízkym zastúpením žien v reprodukčnom veku užívajúcich lekárom predpísanú antikoncepciu (graf 5.7). Využívanie efektívnych metód antikoncepcie by sa mohlo odraziť v ďalšom poklese počtu UPT. Súčasná úroveň umelej potratovosti je však už natoľko nízka, že pod výraznejšie zníženie intenzity umelej potratovosti v budúcnosti by sa mohlo podpísať už len výraznejšie sprísnenie potratovej legislatívy, ako naznačuje aj porovnanie umelej potratovosti s inými európskymi krajinami.

Graf 5.2: Spôsob ukončenia tehotenstva podľa veku ženy
(Structure of brought-to-term pregnancies by age of the woman)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

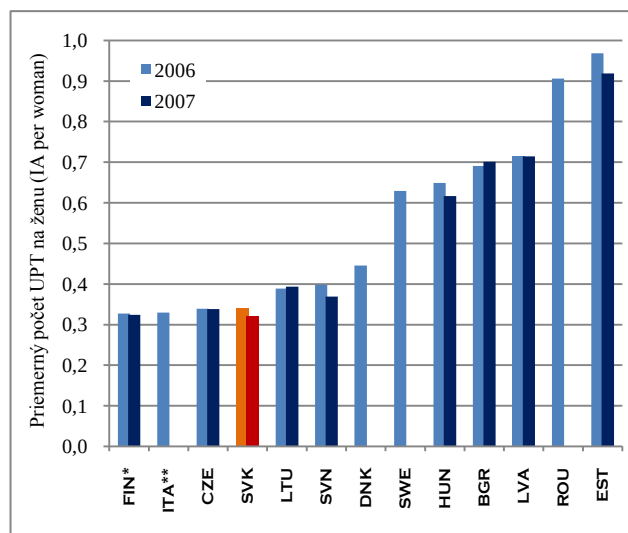
Graf 5.3: Miery umelej potratovosti žien podľa veku
(Age-specific induced abortion rates)

Umelá potratovosť je na Slovensku nízka aj v porovnaní s inými krajinami EÚ

Aj napriek liberálnemu zákonu upravujúcemu vykonávanie a prístup k UPT Slovensko vykazuje nízku úroveň umelej potratovosti. Nižšiu úroveň umelej potratovosti než na Slovensku vykazujú spomedzi krajín EÚ 27 len krajiny s prísnejšími potratovými zákonmi, ako napr. Fínsko, kde musí byť žiadosť ženy posúdená a schválená dvoma lekármi, alebo Taliansko, kde je aj napriek porovnateľne liberálnemu zákonu prístup k interrupcii v niektorých regiónoch krajiny výrazne obmedzený v dôsledku uplatňovania výhrady vo svedomí lekármi a lekárskeho personálom (OSN 2003). Samozrejme, nemá zmysel porovnávať umelú potratovosť na Slovensku s krajinami, v ktorých platia reštriktívne potratové zákony, a ktoré formálne vykazujú veľmi nízku úroveň umelej potratovosti, ako napr. Poľsko, Írsko a Malta. V grafe je preto uvedené porovnanie s krajinami, v ktorých platia porovnateľné potratové zákony, hoci legislatívne opatrenia nie sú identické a v niektorých aspektoch sa líšia (napr. v Slovinsku je UPT na žiadosť možné do 10 týždňa tehotenstva, kým vo Švédsku do 18 týždňa; u väčšiny porovnávaných krajín, vrátane Slovenska, to je do 12 týždňa tehotenstva), ani s krajinami, kde je vykazovanie údajov výrazne odlišné od Slovenska (niektoré krajiny nepublikujú údaje vôbec, ako napr. Rakúsko, a niektoré nezahŕňajú do celkového počtu UPT tzv. miniinterrupcie, ktoré však tvoria podstatnú časť vykonaných zákrokov,

Graf 5.4: Priemerný počet UPT na ženu v EÚ 27, 2006 a 2007
(Average number of induced abortions per woman in EU-27, 2006 and 2007)

Zdroj dát: EUROSTAT online database / EUROSTAT online database

* Potrebný súhlas dvoch lekárov. / An authorisation by authorities is required.

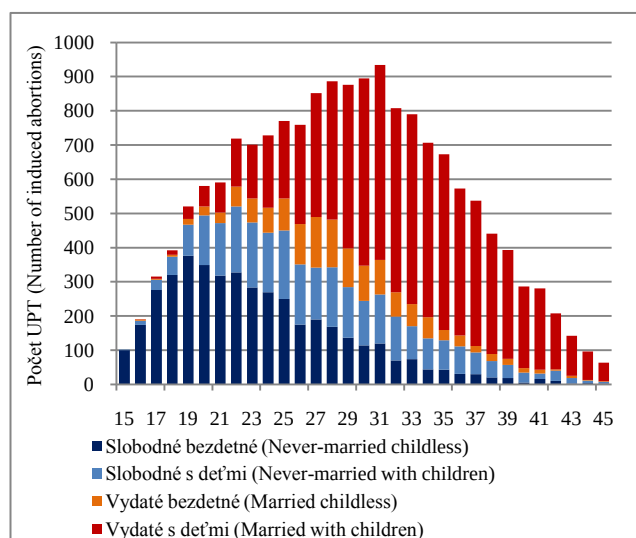
** Hoci je v Taliansku platný jeden z najliberálnejších potratových zákonov, prístup k UPT je v niektorých regiónoch obmedzený v dôsledku uplatňovania výhrady vo svedomí. Hodnota 0,33 UPT na ženu imputovaná ako priemer rokov 1997–2004. / Although abortion law in Italy is one of the most liberal within EU, access to abortion is restricted due to the conscience clause. Value 0,33 IA per woman in 2006 has been imputed as an average for 1997–2004.

napr. Francúzsko). Porovnanie s inými krajinami je preto komplikované, bezproblémovo porovnateľné sú len údaje s Českou republikou. Z grafu je evidentné, že intenzita umelej potratovosti na Slovensku bola v roku 2007 jednou z najnižších v porovnaní s tými krajinami EÚ 27, v ktorých je UPT dostupné bez reštrikcií na žiadost' ženy. Bola porovnateľná s úrovňou vo Fínsku, kde ale platí reštriktívnejší potratový zákon, a s úrovňou v Českej republike, kde po roku 2006 intenzita umelej potratovosti mierne stúpila (na 0,35 UPT na ženu, ČSÚ 2008). Naopak, na Slovensku došlo od roku 2006 k ďalšiemu poklesu (na 0,32 UPT na ženu). O niečo vyššia umelá potratovosti ako na Slovensku bola v Slovinsku a Litve. V ostatných krajinách pripadá na jednu ženu v reprodukčnom veku viac než 0,4 umelého prerušenia tehotenstva. Najvyššia je potratovosť v Rumunsku a v Estónsku, kde platia výnimky pre vykonanie UPT z iných než zdravotných dôvodov aj po prvom trimestri. Údaje za Bulharsko sú považované za podhodnotené v dôsledku neúplnej registrácie (Koytcheva a Philipov 2008).

Medzi žiadateľkami o UPT naďalej dominujú vydaté ženy s deťmi

V roku 2008 sa vydaté ženy na celkovom počte UPT podieľali 50 %, slobodné ženy 41 % a 9 % UPT bolo vykonaných rozvedeným a ovdoveným ženám. Znižovanie zastúpenia vydatých žien na počte UPT a nárast podielu slobodných je dlhodobým trendom počas celej fázy znižovania úrovne umelej potratovosti. Naďalej platí, že najčastejšie žiadajú o umelé prerušenie tehotenstva vydaté ženy s dvoma a viac deťmi. V roku 2008 tvoril ich podiel na všetkých vykonaných UPT 31,8 %. Interrupcie slobodných bezdetných žien boli zastúpené v posledných štyroch rokoch 23 až 24 %.

Graf 5.5: UPT podľa rodinného stavu, veku ženy a počtu živonarodených detí (Induced abortions by marital status, age and number of previous live births)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

cero krajín bývalého východného bloku, napr. aj pre susednú Českú republiku (Sobotka 2002), kým v západoeurópskych krajinách tradične dominovali bezdetné slobodné ženy (Velická 2001). Podobný model sa začína presadzovať v Bratislave, kde v rokoch 2004 – 2007 tvorili UPT slobodných bezdetných žien 30,2 % (Šprocha 2008).

Intenzita umelej potratovosti je najvyššia u rozvedených žien, najnižšia je medzi slobodnými

Zmena počtov interrupcií podľa rodinného stavu žien, ako aj pomeru medzi vydatými a slobodnými ženami, však neodráža len znižujúcu sa intenzitu umelej potratovosti, ale aj meniacu sa štruktúru žien v reprodukčnom veku podľa rodinného stavu (pozri kapitola 4). Pri porovnaní intenzít umelej potratovosti medzi jednotlivými skupinami žien podľa rodinného stavu zistíme, že UPT najčastejšie podstupujú rozvedené a ovdovené ženy. Hoci celkový počet UPT vykonaných rozvedeným a ovdoveným ženám je nízky, ako aj ich zastúpenie na celkovom počte UPT, na 1000 rozvedených a ovdovených žien pripadá v jednotlivých vekových skupinách viac UPT než na vydaté alebo slobodné ženy (tab. 5.2). Nasledujú vydaté ženy a na 1000 slobodných žien v jednotlivých vekových skupinách pripadá najmenej umelých prerušení tehotenstva. Intenzita umelej potratovosti pritom dlhodobo klesá u všetkých skupín žien podľa rodinného stavu, čo znamená, že na rozvedené, ovdovené slobodné alebo vydaté ženy pripadá podľa veku stále menej umelých prerušení tehotenstva. U vydatých ako aj rozvedených a ovdovených žien miery umelej potratovosti s rastúcim vekom klesajú, slobodné ženy vykazujú zvýšenú intenzitu umelej potratovosti vo veku 30–39 rokov.

Umelá potratovosť je výrazne diferencovaná podľa dosiahnutého vzdelania. Najnižší počet UPT ako aj podiel tehotenstiev ukončených UPT pripadá na vysokoškolsky vzdelané ženy: v roku 2008 sa podieľali na celkovom počte UPT

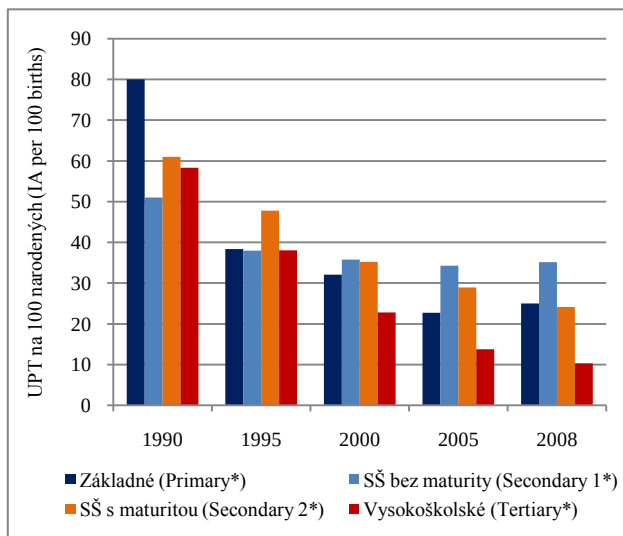
Tab. 5.2: Miery umelej potratovosti podľa rodinného stavu ženy v čase UPT (Age-specific induced abortion rates by marital status of the woman at induced abortion)

Vek (Age)	1995	2000	2005	2006	2007	2008	1995	2000	2005	2006	2007	2008
	<i>Všetky ženy, ‰ (All women, ‰)</i>						<i>Výdaté ženy, ‰ (Married women, ‰)</i>					
15–19	55,7	41,8	30,5	29,4	29,3	30,6	43,2	30,2	30,1	26,6	42,1	33,0
20–24	161,9	87,2	64,3	64,5	60,3	59,8	43,5	24,8	21,1	21,2	21,0	20,4
25–29	198,0	110,6	77,4	74,6	66,9	66,3	43,0	24,6	17,6	17,0	15,6	15,2
30–34	167,2	103,7	80,6	80,8	76,9	73,1	34,7	21,4	16,4	16,3	15,4	14,8
35–39	109,2	73,6	63,7	63,6	59,2	60,2	22,4	14,9	12,5	12,4	11,8	11,8
40–44	41,9	29,8	26,9	25,4	25,6	26,2	8,8	6,0	5,4	5,0	4,9	5,0
45–49	3,7	2,2	2,1	1,3	2,0	2,4	0,8	0,5	0,4	0,2	0,4	0,5
% UPT z úhrnu (% from total IA)	100	100	100	100	100	100	73,0	62,2	54,9	52,7	51,9	49,7
	<i>Slobodné ženy, ‰ (Never-married women, ‰)</i>						<i>Rozvedené a ovdovené ženy, ‰ (Divorced & widowed women, ‰)</i>					
15–19	9,8	8,0	5,9	5,8	5,5	5,9	x	x	x	x	x	x
20–24	21,2	14,1	10,9	11,1	10,3	10,5	64,9	33,9	32,4	31,2	25,9	25,7
25–29	22,9	14,9	11,8	11,9	10,5	10,9	54,4	35,2	28,3	24,5	23,8	23,7
30–34	19,8	12,9	12,1	13,2	13,0	11,9	41,0	27,4	22,7	22,5	21,4	21,2
35–39	12,3	10,0	10,5	10,0	9,8	11,3	23,6	17,0	16,1	17,1	14,0	14,5
40–44	4,5	4,4	4,4	4,7	4,4	4,7	8,5	6,0	5,8	5,7	6,7	6,2
45–49	0,2	0,5	0,3	0,3	0,1	0,5	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,5
% UPT z úhrnu (% from total IA)	20,5	30,1	35,9	37,9	38,5	40,7	6,5	7,7	9,2	9,5	9,6	9,6

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

9 % a zhodne 9 % tehotenstiev žien s vysokoškolským vzdelaním končilo interrupciou. Umelá potratovosť týchto žien klesla od roku 2000 najvýraznejšie a v roku 2008 pripadalo na 100 narodených detí ženám s vysokoškolským vzdelaním len 10 UPT. Dokazuje to, že tieto ženy sa dokážu najefektívnejšie chrániť pred neželaným tehotenstvom, čo súvisí s ich pravdepodobne lepšou informovanosťou ohľadne antikoncepčných metód, ako aj schopnosťou efektívne tieto metódy využívať. Naopak, umelá potratovosť žien so stredoškolským vzdelaním bez maturity sa od roku 2000 takmer nezmenila a v dôsledku zastavenia poklesu v poslednom období dosahuje v súčasnosti najvyššie hodnoty: potratový index žien so stredoškolským vzdelaním bez maturity je stabilizovaný od roku 2000 na úrovni 35 % a v roku 2008 bolo až 24 % tehotenstiev žien so stredoškolským vzdelaním bez maturity ukončených umelým potratom. Ešte v 90. rokoch pritom boli skupinou žien s najvyššou umelou potratovosťou ženy so základným vzdelaním. Medzi rokmi 1990 a 2005 klesol index potratovosti týchto žien z 80 % na 22,5 % a od roku 2005 naopak mierne vzrástol na 25 % v roku 2008. Zhodne 18 % tehotenstiev žien so základným a stredoškolským vzdelaním s maturitou je ukončených interrupciou. Navyše, ženám so základným vzdelaním a so stredoškolským vzdelaním bez maturity sa narodí každoročne najviac nemanželských detí (pozri graf 4.10 v kapitole 4), je teda pravdepodobné, že značná časť tehotenstiev týchto žien je neplánovaných alebo neželaných.

Graf 5.6: Index umelej potratovosti podľa dosiahnutého vzdelania žien (Induced abortion ratio by educational attainment of the woman at abortion)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

*Correspondence to ISCED: Primary = ISCED 1,2; Secondary 1 = ISCED 3B,3C; Secondary 2 = ISCED 3A, Tertiary = ISCED 5,6.

Podiel opakovaných interrupcií naďalej klesá

Pokračujúci pokles podielu opakovaných interrupcií je ďalším z pozitívnych trendov vo vývoji umelej potratovosti na Slovensku. V roku 2008 tvorili opakované zákroky 28,7 % UPT, kým v roku 1990 tento podiel pripadal len na UPT druhého poradia a ďalších 14 % UPT bolo tretieho a vyššieho poradia. Opakované zákroky podstupujú naďalej predovšetkým vydaté ženy (31,8 % v roku 2008). Podiel opakovaných UPT sa znižuje u vydatých aj nevydatých žien. Tento trend možno hodnotiť pozitívne z hľadiska reprodukčného zdravia žien.

Mierne sa zvyšuje podiel žien v reprodukčnom veku užívajúcich lieky na predpísanú antikoncepciu (hormonálnu alebo vnútromaternicovú). Bohužiaľ, údaje o využívaní ostatných antikoncepčných metód nemáme k dispozícii, čo

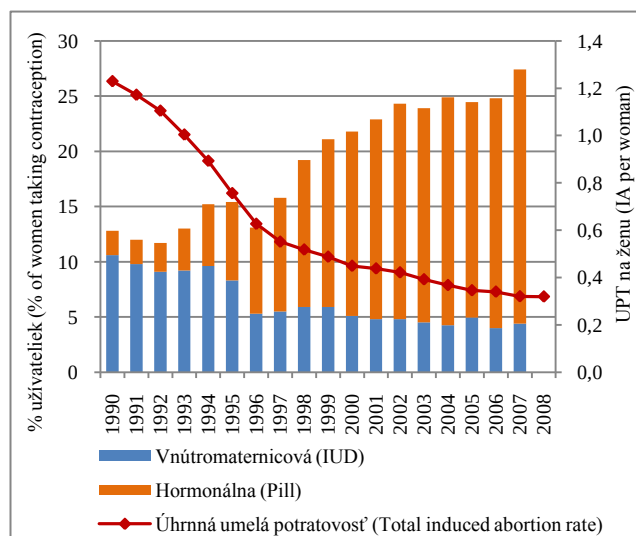
Tab. 5.3: Umele prerušenia tehotenstva podľa poradia zákroku a rodinného stavu žien (Induced abortions by marital status and order of induced abortion)

Počet predošlých UPT (Number of previous IA)	Počet UPT, všetky ženy (Number of induced abortions (IA))				Vydaté ženy (%) IA of married women (%)				Nevydaté ženy (%) IA of unmarried women (%)			
	1995	2000	2005	2008	1995	2000	2005	2008	1995	2000	2005	2008
0	16 424	11 725	9 795	9 553	51,7	58,2	64,5	68,2	67,1	72,2	72,0	74,4
1	7 994	4 260	3 013	2 537	29,3	25,8	22,4	20,4	21,4	18,6	19,1	17,5
2	3 314	1 649	1 072	829	12,7	10,5	8,7	7,2	7,5	6,4	5,9	5,2
3+	1 677	834	547	475	6,3	5,6	4,4	4,1	4,0	2,8	3,0	3,0
Opakované UPT (Repeated IA), (%)	44,2	36,5	32,1	28,7	48,3	41,8	35,5	31,8	32,9	27,8	28,0	25,6

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

predstavuje problém najmä z toho dôvodu, že ženy na Slovensku využívajú lekárom predpísané metódy v pomerne malom rozsahu. Je zrejme, že partnerské páry na Slovensku do veľkej miery využívajú aj iné metódy ochrany pred neplánovaným počatím (kondómy a tzv. tradičné metódy – kalendárna metóda, metóda plodných dní, prerušovaná súlož). Čo sa týka lekárom predpísanej antikoncepcie, pokračuje trend mierneho nárastu užívateľiek hormonálnej antikoncepcie. Podiel užívateľiek vnútromaternicovej antikoncepcie sa po poklese v priebehu 90. rokov stabilizoval na cca 4 až 5 % žien v reprodukčnom veku. V roku 2007 podiel žien v reprodukčnom veku užívajúcich vnútromaternicovú alebo hormonálnu antikoncepciu presiahol 25 %. V porovnaní so západoeurópskymi krajinami, ako aj so susednou Českou republikou je tento podiel približne polovičný (Frejka 2008b).

Graf 5.7: Vývoj úhrnnej umelej potratovosti ženy a % žien v reprodukčnom veku užívajúcich lekárom predpísanú antikoncepciu (Trends in total induced abortion rate and in proportion of women of reproductive age using prescribed contraceptives)

Zdroj dát: ŠÚ SR, NCZISK / Data source: SO SR, NHIC

Užívanie jednotlivých metód antikoncepcie je pritom úzko späté s fázou reprodukčnej dráhy žien: hormonálnu antikoncepciu využívajú predovšetkým mladšie ženy a vnútromaternicová antikoncepcia má charakter „konečnej“ antikoncepcie a užívajú ju hlavne staršie ženy, ktoré dosiahli želanú veľkosť rodiny a ďalšie dieťa si už neprajú (Leridon et al. 2002).

Pokles umelej potratovosti, hoci mierny, sa v posledných rokoch odohráva v kontexte zvyšujúcej sa plodnosti žien. V najbližších rokoch očakávame výraznejší nárast plodnosti žien v dôsledku už spomínaného „doháňania“ pôrodov odkladaných do vyššieho veku a zároveň očakávame stabilizáciu umelej potratovosti približne na úrovni 0,3 umelého potratu na ženu. Nárast počtu tehotenstiev sa môže v budúcnosti odraziť na raste počtu samovoľných prerušení tehotenstva. Výraznejší rast počtu umelých prerušení tehotenstva by bol skôr prekvapením. Hoci v roku 2009 došlo k drobným úpravám legislatívy ohľadne vykonania UPT, nepredpokladáme, že by sa zavedenie informovania o iných možnostiach riešenia neželaného tehotenstva a trojdňovej lehoty na zváženie rozhodnutia prejavilo vo výraznejšom poklese počtu UPT.

SUMMARY – ABORTION

In 2008 the number of induced abortions (13394) and all induced abortion indicators declined to historical lows since the legalisation of induced abortion on demand in 1958. Approximately 1/3 of induced abortions are performed due to health and medical reasons. Induced abortions on demand of woman have been declining since the late 1980s. The average number of induced abortions per woman stabilised at 0.32 per woman in 2007 and 2008. The intensity of induced abortion was among lowest in the EU-27 countries in 2006, not taking into account those countries with restricted access to induced abortion and countries where the woman's application has to be approved by the authorities (in Slovakia a woman can place an application without giving a reason for induced abortion and the inspection or agreement of any other authorities is required; induced abortions on demand are performed within 12 weeks of pregnancy, afterwards only in case of serious health risks and medical reasons).

One third of induced abortions were on behalf of married women having at least 2 children. Never-married childless women contribute by additional 24%. On the one hand, the proportion of induced abortions of married women with children is on decrease; on the other hand, the number and proportion of induced abortion performed to married child-

less women and to not married women having at least 2 children is on the rise. Induced abortions performed to married women count 50 % and those of single women 41 %. However, divorced women display the highest induced abortion rates, although the number of induced abortions performed to them is lowest. Induced abortion ratio (induced abortions per 100 births) is highest among women with vocational education and lowest among university educated.

The proportion of brought-to-term pregnancies terminated by induced abortion declined to 17.6 % while the share of births exceeded 75%. The number of miscarriages increased in 2008 due to increased number of brought-to-term pregnancies. Higher number of miscarriage was not reflected in rising miscarriage indicators. Average number of miscarriage per woman stabilised at 0.12 per woman since the turn of millennia.

6. ÚMRTNOST'

Ján Mészáros

Tab. 6.1: Základné charakteristiky úmrtnosti (Main mortality indicators)

Ukazovateľ		1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator	
Počet zomrelých	Spolu	52 686	52 724	53 475	53 301	53 856	53 164	Total	Deaths
	Muži	28 128	28 157	28 151	28 091	28 226	27 994	Men	
	Ženy	24 558	24 567	25 324	25 210	25 630	25 170	Women	
Hrubá miera úmrtnosti		9,82	9,76	9,93	9,89	9,98	9,83		Crude mortality rate
Štandardizovaná miera úmrtnosti*		10,59	9,90	9,50	9,25	9,12	8,83		Standardised mortality rate*
Dojčenská úmrtnosť		10,99	8,58	7,20	6,59	6,14	5,86		Infant mortality
Stredná dĺžka života pri narodení	Muži	68,39	69,14	70,11	70,40	70,51	70,85	Men	Life expectancy at birth
	Ženy	76,33	77,22	77,90	78,20	78,08	78,73	Women	
	Rozdiel	7,94	8,08	7,79	7,80	7,57	7,88	Difference	
Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov	Muži	12,68	12,91	13,20	13,32	13,41	13,77	Men	Life expectancy at age 65
	Ženy	16,07	16,38	16,91	17,07	17,09	17,49	Women	
	Rozdiel	3,39	3,47	3,70	3,75	3,68	3,72	Difference	

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

*Štandard WHO Európa. / Standard population: WHO Europe.

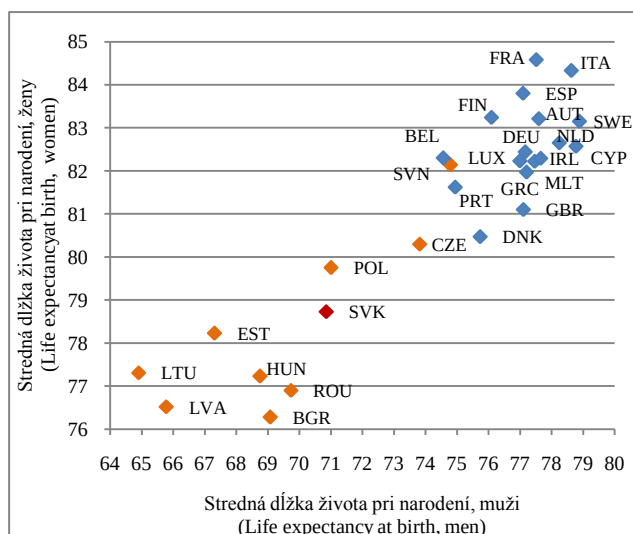
Intenzita úmrtnosti na Slovensku naďalej klesá

Vývoj celkovej úmrtnosti v poslednom období naďalej nadväzuje na priaznivý vývoj zo začiatku 90. rokov, kedy významné ekonomické zmeny akcelerovali pokles úmrtnosti (Vaňo 2003, 2005 a 2007, Mészáros 2008). V roku 2008 zomrelo 53 164 osôb, v relatívnom vyjadrení k populácii 9,83 ‰, v tom 27 994 mužov a 25 170 žien. Je to o 692 osôb menej ako v predchádzajúcom roku. Tento pokles prirodzene vyvoláva predĺženie života populácie, čo sa dá zdokumentovať na vývoji ukazovateľov strednej dĺžky života.

Najčastejšie používaný ukazovateľ z tejto skupiny je stredná dĺžka života pri narodení za daný rok, ktorý charakterizuje, koľko rokov by mohlo žiť v danom roku narodené dieťa, keby sa vplyvy faktorov pôsobiacich na úmrtnosť nezmenili počas celého jeho života. V roku 2008 mala hodnotu u chlapcov 70,85 roka a u dievčat 78,73. Bol to výrazný nárast voči roku 2007, stredná dĺžka života sa predĺžila u chlapcov o 0,34 roka a u dievčat až 0,66 roka. Naďalej však pretrvávajú veľký rozdiel v dĺžke života medzi pohlaviami, už dlhodobo ženy žijú približne o 8 rokov dlhšie ako muži.

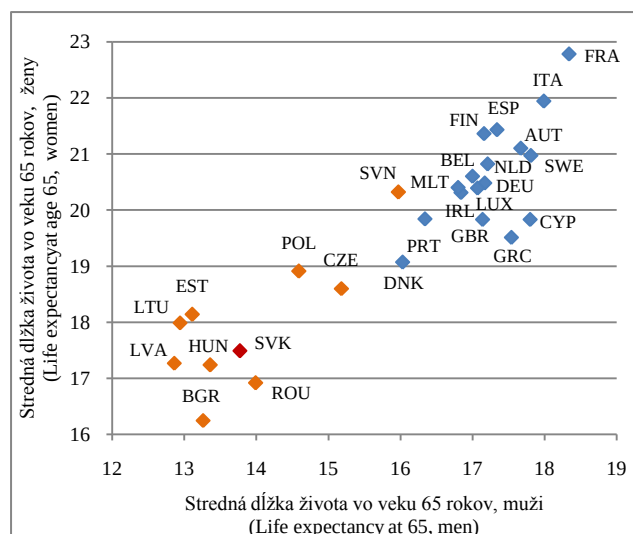
Muži na Slovensku žijú o 7 a ženy o 5 rokov kratšie ako v EÚ 15

Graf 6.1: Stredná dĺžka života pri narodení v Európskej únii (Life expectancy at birth in EU-27)

Zdroj: WHO, posledné dostupné roky (2004–2007), stiahnuté 22.4.2009

Graf 6.2: Stredná dĺžka života vo veku 65 rokov v Európskej únii (Life expectancy at age 65 in EU-27)

Data source: WHO, last available years (2004–2007), download 22.4.2009

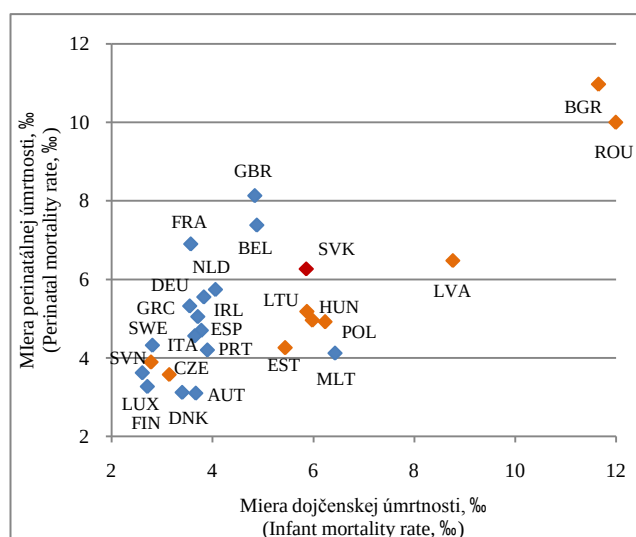
Priaznivé hodnotenie nárastu strednej dĺžky života sa zmierni, ak tieto údaje porovnáme so strednou dĺžkou života pri narodení v Európskej únii. Ako z priloženého grafu vyplýva, Slovensko patrí spolu s ostatnými post socialistickými štátmi medzi krajiny s najnižšou strednou dĺžkou života pri narodení u oboch pohlaví. Výnimku medzi týmito štátmi tvorí Slovinsko, ktoré sa začlenilo medzi štáty EÚ 15. Kratšiu strednú dĺžku života pri narodení ako Slovensko v skupine EÚ 27 majú len v Maďarsku, Rumunsku, Bulharsku a pobaltských štátoch. Prakticky dá sa povedať, že na Slovensku muži žijú kratšie približne o 6,6 roka a ženy o 4,3 roka ako v priemere muži a ženy v štátoch EÚ 15, čo relatívne znamená o 8,5 resp. 5,1 percenta menej.

Podobný stav môžeme konštatovať pri skúmaní ukazovateľa stredná dĺžka života vo veku 65 rokov. Je to ukazovateľ, ktorý vyjadruje, že koľko rokov by ešte mohol žiť človek, ktorý práve dovŕšil vek 65 rokov, keby sa vplyvy faktorov pôsobiacich na úmrtnosť nezmenili počas celého ďalšieho jeho života. Muži na Slovensku, ktorí v roku 2008 oslavovali 65. narodeniny, mali predpoklad žiť ešte 13,77 roka, ženy 17,49 roka. Je to voči predchádzajúcemu roku nárast o 0,36 roka u mužov a 0,4 roka u žien, čo predstavuje najväčší nárast za posledných niekoľko rokov.

Postavenie Slovenska v Európskej únii z pohľadu strednej dĺžky života vo veku 65 rokov je však ešte horšie ako z pohľadu strednej dĺžky života pri narodení. Muži, resp. ženy na Slovensku vo veku 65 majú pred sebou o 3,7 resp. 3,5 roka kratší život ako muži, resp. ženy v štátoch EÚ 15. V relatívnom vyjadrení je to o 21,3 resp. 16,8 % percent menej.

Dojčenská úmrtnosť dosiahla doteraz najnižšiu úroveň

Graf 6.3: Dojčenská a perinatálna úmrtnosť v Európskej únii (Infant and perinatal mortality in EU-27)

Zdroj: WHO, posledné dostupné roky (2004–2007), stiahnuté 22.4.2009
Data source: WHO, last available years (2004–2007), download 22.4.2009

V roku 2008 úmrtnosť v prvom roku života, meraná mierou dojčenskej úmrtnosti, poklesla na doteraz najnižšiu úroveň. Prvýkrát v histórii klesla pod 6 ‰, konkrétne na 5,86 ‰, čo znamená menej ako 6 zomrelých detí do 1 roka z 1000 živonarodených detí. Tento pokles by mohol byť väčší, keby nebolo nárastu úmrtnosti do 28 dní, čiže novorodeneckej úmrtnosti, u chlapcov o 5,4 ‰ a nárastu úmrtnosti do 7 dní (ponovorodenecká úmrtnosť) u dievčat o 7,96 ‰ voči roku 2007. Takéto zvýšenie sa prejavuje aj v perinatálnej úmrtnosti u dievčat (úmrtnosť detí do 7 dní so započítaním mŕtvonarodených na 1000 narodených detí), ktorá narástla o 7,8 ‰ na hodnotu 6,27 ‰.

Z hľadiska Európskej únie Slovensko nepatrí medzi štáty s najnižšou dojčenskou úmrtnosťou. Patrí do skupiny štátov Lotyšsko, Estónsko, Maďarsko, Poľsko a Malta, kde je miera dojčenskej úmrtnosti okolo 6 ‰, kým priemerná hodnota v štátoch EÚ 15 je pod 4 ‰. Najhoršie výsledky vykazujú Rumunsko a Bulharsko, kde miera dojčenskej úmrtnosti je skoro 12 ‰.

V periperinatálnej úmrtnosti Slovensko zaostáva za priemerom EÚ 15 o 1,5 bodu. Treba však poukázať na to, že tento priemer kazia zlé výsledky Francúzska, Belgicka a Veľkej Británie, kde je miera perinatálnej úmrtnosti 7 ‰ a viac.

Tab. 6.2: Úmrtnosť v prvom roku života (Mortality during the first year of life)

Ukazovateľ		1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator	
		<i>Počet zomrelých (Deaths)</i>							
Do 1 roka	Chlapci	388	280	225	204	189	194	Boys	Up to 1 year
	Dievčatá	287	193	167	151	145	142	Girls	
	Spolu	675	473	392	355	334	336	Total	
Do 28 dní	Chlapci	280	173	130	111	101	112	Boys	Up to 28 days
	Dievčatá	203	124	95	79	82	85	Girls	
	Spolu	483	297	225	190	183	197	Total	
Do 7 dní	Chlapci	199	114	88	76	76	78	Boys	Up to 7 days
	Dievčatá	137	84	65	55	50	57	Girls	
	Spolu	336	198	153	131	126	135	Total	
Mŕtvonarodení	Chlapci	134	116	102	110	106	111	Boys	Stillbirths
	Dievčatá	107	99	93	108	101	115	Girls	
	Spolu	241	215	195	218	207	226	Total	

Tab. 6.2: Úmrtnosť v prvom roku života (Mortality during the first year of life)- pokračovanie (continuous)

Ukazovateľ		1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator	
Úmrtnosť:		Mieru úmrtnosti, ‰ (Mortality rates, ‰)						Mortality:	
Dojčenská (do 1 roka)	Chlapci	12,35	9,92	8,04	7,37	6,77	6,61	Boys	Infant (up to 1 year)
	Dievčatá	9,56	7,17	6,31	5,76	5,47	5,07	Girls	
	Spolu	10,99	8,58	7,20	6,59	6,14	5,86	Total	
Novorodenecká (do 28 dní)	Chlapci	8,91	6,13	4,65	4,01	3,62	3,82	Boys	Neonatal (up to 28 days)
	Dievčatá	6,76	4,61	3,59	3,01	3,09	3,04	Girls	
	Spolu	7,86	5,39	4,13	3,52	3,36	3,43	Total	
Ponovorodenecká (od 28 dní do 1 roka)	Chlapci	3,44	3,79	3,40	3,36	3,15	2,79	Boys	Post neonatal (29 days up to 1 year)
	Dievčatá	2,80	2,56	2,72	2,75	2,38	2,04	Girls	
	Spolu	3,13	3,19	3,07	3,06	2,77	2,42	Total	
Skorá novorodenecká (do 7 dní)	Chlapci	6,33	4,04	3,15	2,75	2,72	2,66	Boys	Early neonatal (up to 7 days)
	Dievčatá	4,56	3,12	2,46	2,10	1,89	2,04	Girls	
	Spolu	5,47	3,59	2,81	2,43	2,32	2,35	Total	
Perinatálna (do 7 dní a mŕtvonarodení)	Chlapci	10,56	8,54	6,77	6,69	6,50	6,41	Boys	Perinatal (up to 7 days and stillbirths)
	Dievčatá	8,10	7,95	5,95	6,19	5,67	6,12	Girls	
	Spolu	9,36	8,25	6,37	6,45	6,10	6,27	Total	

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Najpočetnejšie úmrtia sú na choroby obehovej sústavy

Je všeobecne známe, že väčšina populácie Slovenska umiera na päť vybraných kapitol príčin smrti MKCH-10³. Sú to úmrtia na choroby obehovej sústavy, na nádorové ochorenia, na choroby dýchacej sústavy, na choroby tráviacej sústavy a na vonkajšie príčiny smrti (napr. nehody, úmyselné sebapoškodenia, atď.). Tvorili až 93 % všetkých úmrtí mužov a žien v roku 2008. Na choroby obehovej sústavy zomrelo 46,9 % mužov, na nádorové ochorenia pripadalo 24,6 % všetkých úmrtí mužov. U žien zomrelo na choroby obehovej sústavy 61 %, na nádorové ochorenia pripadalo 20,3 % všetkých úmrtí žien.

Podrobnejší pohľad na príčiny smrti prezrádza, že v roku 2008 najviac úmrtí u mužov bolo zaznamenaných na chronickú ischemickú chorobu srdca, až 19,7 % všetkých úmrtí mužov, čo bolo 41,9 % všetkých úmrtí mužov na choroby obehovej sústavy. V ďalšom poradí boli úmrtia na akútny infarkt myokardu s 8 % a úmrtia na zhubný nádor priedušiek a pľúc s 5,8 % z celkového počtu úmrtí mužov.

U žien, podobne ako u mužov, najviac úmrtí bolo na chronickú ischemickú chorobu srdca, s podielom 30,1 % z celkového počtu úmrtí žien. V ďalšom poradí boli mozgové infarkty (6,4 %) a akútny infarkt myokardu (6,1 %). Najväčší podiel úmrtí, ktoré nepatrili do kapitoly chorôb obehovej sústavy, bol zaznamenaný v kapitole nádory, a to úmrtia na zhubný nádor prsníka, ktoré tvorili až 3 % všetkých úmrtí žien.

Vo vývoji úmrtnosti podľa príčin smrti nenastali výrazné zmeny

Intenzity úmrtnosti merané štandardizovanou mierou úmrtnosti (tab. 6.5 na strane 46) v jednotlivých kapitolách príčin smrti sa v poslednom období výrazne nezmenili. V kapitole chorôb obehovej sústavy, kde je intenzita najvyššia, pokračoval v sledovaných rokoch pokles u oboch pohlaví. Medziročný pokles 2007–2008 dosiahol u mužov 4,1 % a u žien 5,5 %. Tu však treba upozorniť na nárast intenzity úmrtnosti na ischemické choroby srdca, ktoré tvoria podstatnú časť kapitoly. Po dočasnóm poklese úmrtnosti na tieto choroby v období 2005–2006 nasledoval nárast úmrtnosti u mužov z roku 2006 na rok 2007 o 6,7 % a z roku 2007 na rok 2008 o 6 %. U žien je situácia podobná, po dočasnóm poklese úmrtnosti na ischemické choroby srdca v období 2005–2006 nastal nárast z roku 2006 na rok 2007 o 9,2 % a z roku 2007 na rok 2008 o 3,3 %.

³ Medzinárodná štatistická klasifikácia chorôb a príbuzných zdravotných problémov, 10. revízia

Tab. 6.3: Najpočetnejšie príčiny smrti v roku 2008, muži (Most frequent causes of death in 2008, males)

Kód	Príčina smrti	Úmrtia (Deaths)		%	Cause of death	Co-de
		Úmrtia mužov celkom			Total deaths, men	
II	Nádory	6877	100,0	24,6	Neoplasms	II
C34	Zhubný nádor priedušiek a pľúc	1613	23,5	5,8	Malignant neoplasm of bronchus and lung	C34
C18	Zhubný nádor hrubého čreva	535	7,8	1,9	Malignant neoplasm of colon	C18
C61	Zhubný nádor predstojnice (prostaty)	502	7,3	1,8	Malignant neoplasm of prostate	C61
C16	Zhubný nádor žalúdka	392	5,7	1,4	Malignant neoplasm of stomach	C16
C20	Zhubný nádor konečníka	356	5,2	1,3	Malignant neoplasm of rectum	C20
C25	Zhubný nádor podžalúdkovej žľazy	351	5,1	1,3	Malignant neoplasm of pancreas	C25
C15	Zhubný nádor pažeráka	226	3,3	0,8	Malignant neoplasm of oesophagus	C15
C22	Zhubný nádor pečene a vnútropečeňových žľazových ciest	220	3,2	0,8	Malignant neoplasm of liver and intrahepatic bile ducts	C22
C64	Zhubný nádor obličky okrem obličkovej panvičky	220	3,2	0,8	Malignant neoplasm of kidney, except renal pelvis	C64
C67	Zhubný nádor močového mechúra	199	2,9	0,7	Malignant neoplasm of bladder	C67
C71	Zhubný nádor mozgu	182	2,6	0,7	Malignant neoplasm of brain	C71
C32	Zhubný nádor hrtana	171	2,5	0,6	Malignant neoplasm of larynx	C32
C80	Zhubný nádor bez určenia lokalizácie	160	2,3	0,6	Malignant neoplasm without specification of site	C80
C19	Zhubný nádor rektosigmoidového spojenia	158	2,3	0,6	Malignant neoplasm of rectosigmoid junction	C19
C97	Zhubné nádory s viacnásobným primárnym výskytom na rozličných miestach	145	2,1	0,5	Malignant neoplasms of independent (primary) multiple sites	C97
C13	Zhubný nádor hrtanovej časti hltana	102	1,5	0,4	Malignant neoplasm of hypopharynx	C13
IX	Choroby obehovej sústavy	13141	100,0	46,9	Diseases of the circulatory system	IX
I25	Chronická ischemická choroba srdca	5504	41,9	19,7	Chronic ischaemic heart disease	I25
I21	Akútny infarkt myokardu	2235	17,0	8,0	Acute myocardial infarction	I21
I63	Mozgový infarkt	1231	9,4	4,4	Cerebral infarction	I63
I50	Srdcové zlyhanie	714	5,4	2,6	Heart failure	I50
I64	Porážka - apoplexia - nešpecifikovaná ako krvácanie alebo infarkt	632	4,8	2,3	Stroke, not specified as haemorrhage or infarction	I64
I61	Mozgové - intracerebrálne - krvácanie	523	4,0	1,9	Intracerebral haemorrhage	I61
I26	Pľúcna embólia	251	1,9	0,9	Pulmonary embolism	I26
I69	Neskoré následky cievnych mozgových chorôb	210	1,6	0,8	Sequelae of cerebrovascular disease	I69
I11	Hypertenzná choroba srdca	205	1,6	0,7	Hypertensive heart disease	I11
I70	Ateroskleróza	180	1,4	0,6	Atherosclerosis	I70
I22	Ďalší infarkt myokardu	170	1,3	0,6	Subsequent myocardial infarction	I22
I46	Zastavenie srdca	168	1,3	0,6	Cardiac arrest	I46
I42	Kardiomyopatie	148	1,1	0,5	Cardiomyopathy	I42
I67	Iné cievne choroby mozgu	101	0,8	0,4	Other cerebrovascular diseases	I67
X	Choroby dýchacej sústavy	1697	100,0	6,1	Diseases of the respiratory system	X
J18	Zápal pľúc vyvolaný nešpecifikovaným mikroorganizmom	702	41,4	2,5	Pneumonia, organism unspecified	J18
J44	Iná zdlhavá obštrukčná pľúcna choroba	377	22,2	1,3	Other chronic obstructive pulmonary disease	J44
J15	Bakteriálny zápal pľúc nezatriedený inde	220	13,0	0,8	Bacterial pneumonia, not elsewhere classified	J15
XI	Choroby tráviacej sústavy	1865	100,0	6,7	Diseases of the digestive system	XI
K70	Alkoholická choroba pečene	577	30,9	2,1	Alcoholic liver disease	K70
K74	Fibróza a cirhóza pečene	445	23,9	1,6	Fibrosis and cirrhosis of liver	K74
K85	Akútny zápal podžalúdkovej žľazy	105	5,6	0,4	Acute pancreatitis	K85
XX	Vonkajšie príčiny chorobnosti a úmrtnosti	2570	100,0	9,2	External causes of morbidity and mortality	XX
X70	Úmyselné sebapoškodenie obesením, zaškrtením a zadusením	362	14,1	1,3	Intentional self-harm by hanging, strangulation and suffocation	X70
W19	Bližšie neurčený pád	255	9,9	0,9	Unspecified fall	W19
Y34	Bližšie neurčená udalosť s neurčeným úmyslom	200	7,8	0,7	Unspecified event, undetermined intent	Y34
V03	Poranenie chodca pri zrážke s osobným, dodávkovým alebo nákladným autom	129	5,0	0,5	Pedestrian injured in collision with car, pick-up truck or van	V03
X31	Poškodenie nadmerným prirodzeným chladom	124	4,8	0,4	Exposure to excessive natural cold	X31
X45	Náhodná otrava a priotrávenie alkoholom	113	4,4	0,4	Accidental poisoning by and exposure to alcohol	X45

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Tab. 6.4: Najpočetnejšie príčiny smrti v roku 2008, ženy (Most frequent causes of deaths in 2008, females)

Kód	Príčina smrti	Úmrtia (Deaths)		%	Cause of death	Co-de
	Úmrtia žien celkom	25170	%	100,0	Total deaths, women	
II	Nádory	5115	100,0	20,3	Neoplasms	II
C50	Zhubný nádor prsníka	751	14,7	3,0	Malignant neoplasm of breast	C50
C34	Zhubný nádor priedušiek a pľúc	441	8,6	1,8	Malignant neoplasm of bronchus and lung	C34
C18	Zhubný nádor hrubého čreva	426	8,3	1,7	Malignant neoplasm of colon	C18
C25	Zhubný nádor podžalúdovej žľazy	352	6,9	1,4	Malignant neoplasm of pancreas	C25
C56	Zhubný nádor vaječníka	272	5,3	1,1	Malignant neoplasm of ovary	C56
C16	Zhubný nádor žalúdka	247	4,8	1,0	Malignant neoplasm of stomach	C16
C54	Zhubný nádor tela maternice	216	4,2	0,9	Malignant neoplasm of corpus uteri	C54
C53	Zhubný nádor krčka maternice	207	4,0	0,8	Malignant neoplasm of cervix uteri	C53
C20	Zhubný nádor konečníka	198	3,9	0,8	Malignant neoplasm of rectum	C20
C22	Zhubný nádor pečene a vnútropečeňových žľazových ciest	153	3,0	0,6	Malignant neoplasm of liver and intrahepatic bile ducts	C22
C71	Zhubný nádor mozgu	148	2,9	0,6	Malignant neoplasm of brain	C71
C23	Zhubný nádor žlčníka	138	2,7	0,5	Malignant neoplasm of gallbladder	C23
C80	Zhubný nádor bez určenia lokalizácie	133	2,6	0,5	Malignant neoplasm without specification of site	C80
C64	Zhubný nádor obličky okrem obličkovej panvičky	119	2,3	0,5	Malignant neoplasm of kidney, except renal pelvis	C64
C19	Zhubný nádor rektosigmoidového spojenia	109	2,1	0,4	Malignant neoplasm of rectosigmoid junction	C19
IX	Choroby obehovej sústavy	15361	100,0	61,0	Diseases of the circulatory system	IX
I25	Chronická ischemická choroba srdca	7583	49,4	30,1	Chronic ischaemic heart disease	I25
I63	Mozgový infarkt	1602	10,4	6,4	Cerebral infarction	I63
I21	Akútny infarkt myokardu	1536	10,0	6,1	Acute myocardial infarction	I21
I64	Porážka - apoplexia - nešpecifikovaná ako krvácanie alebo infarkt	858	5,6	3,4	Stroke, not specified as haemorrhage or infarction	I64
I50	Srdcové zlyhanie	790	5,1	3,1	Heart failure	I50
I61	Mozgové - intracerebrálne - krvácanie	413	2,7	1,6	Intracerebral haemorrhage	I61
I26	Pľúcna embólia	359	2,3	1,4	Pulmonary embolism	I26
I11	Hypertenzná choroba srdca	327	2,1	1,3	Hypertensive heart disease	I11
I70	Ateroskleróza	280	1,8	1,1	Atherosclerosis	I70
I69	Neskoré následky cievnych mozgových chorôb	236	1,5	0,9	Sequelae of cerebrovascular disease	I69
I46	Zastavenie srdca	151	1,0	0,6	Cardiac arrest	I46
I48	Predsieňová fibrilácia a flater	142	0,9	0,6	Atrial fibrillation and flutter	I48
I67	Iné cievne choroby mozgu	115	0,7	0,5	Other cerebrovascular diseases	I67
I82	Iné žilové embólie a trombózy	111	0,7	0,4	Other venous embolism and thrombosis	I82
X	Choroby dýchacej sústavy	1284	100,0	5,1	Diseases of the respiratory system	X
J18	Zápal pľúc vyvolaný nešpecifikovaným mikroorganizmom	684	53,3	2,7	Pneumonia, organism unspecified	J18
J44	Iná zdĺhavá obštrukčná pľúcna choroba	150	11,7	0,6	Other chronic obstructive pulmonary disease	J44
J15	Bakteriálny zápal pľúc nezatriedený inde	138	10,7	0,5	Bacterial pneumonia, not elsewhere classified	J15
XI	Choroby tráviacej sústavy	1165	100,0	4,6	Diseases of the digestive system	XI
K74	Fibróza a cirhóza pečene	248	21,3	1,0	Fibrosis and cirrhosis of liver	K74
K70	Alkoholická choroba pečene	193	16,6	0,8	Alcoholic liver disease	K70
XX	Vonkajšie príčiny chorobnosti a úmrtnosti	604	100,0	2,4	External causes of morbidity and mortality	XX
Y34	Bližšie neurčená udalosť s neurčeným úmyslom	77	12,7	0,3	Unspecified event, undetermined intent	Y34
W19	Bližšie neurčený pád	53	8,8	0,2	Unspecified fall	W19
X70	Úmyselné seba poškodenie obesením, zaškrtením a zadusením	49	8,1	0,2	Intentional self-harm by hanging, strangulation and suffocation	X70
V03	Poranenie chodca pri zrážke s osobným, dodávkovým alebo nákladným autom	41	6,8	0,2	Pedestrian injured in collision with car, pick-up truck or van	V03

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Tab. 6.5: Štandardizované miery úmrtnosti na vybrané príčiny smrti, na 100000 osôb, Európska štandardná populácia WHO
(Standardized mortality rates by selected causes of death, per 100000 population, European standard population WHO)

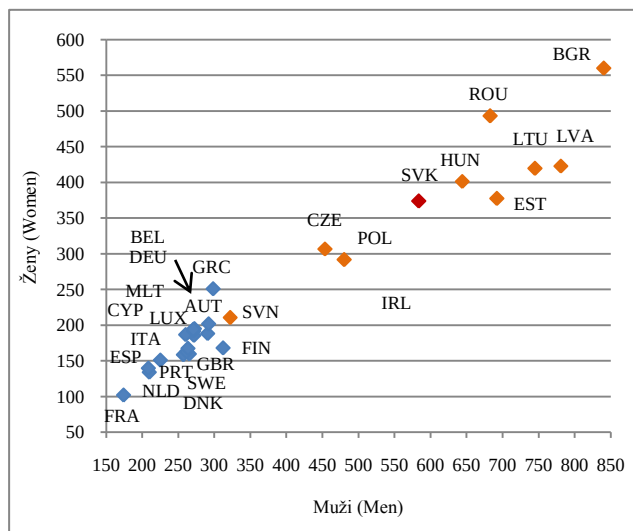
Príčina úmrtia	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Cause of death
Muži (Men)							
Infekčné a parazitálne choroby	5,1	4,6	5,2	6,0	6,2	6,6	Infectious & parasitic diseases
Nádory	327,3	328,1	304,6	294,3	293,0	288,2	Neoplasms
<i>z toho zhubné nádory</i>	324,6	326,6	303,0	292,2	291,1	286,5	<i>of which malignant neoplasms</i>
Choroby žliaz s vnútorným vylučovaním	15,4	15,6	14,6	13,8	13,7	13,3	Endocrine, nutritional & metabolic dis.
<i>z toho diabetu melitus</i>	14,0	14,8	13,6	12,7	12,2	12,0	<i>of which diabetes mellitus</i>
Choroby nervového systému	5,9	13,1	15,2	15,9	16,6	16,4	Diseases of the nervous system
Choroby obehovej sústavy	724,0	664,3	637,3	629,3	608,4	583,6	Diseases of the circulatory system
<i>z toho ischemické choroby srdca</i>	386,6	367,1	338,1	316,0	337,4	357,4	<i>of which ischeamic heart diseases</i>
Choroby dýchacej sústavy	98,8	80,4	84,2	77,0	82,7	74,6	Diseases of the respiratory system
Choroby tráviacej sústavy	70,9	78,6	70,5	74,9	75,0	74,5	Diseases of the digestive system
Choroby močovej a pohlavnej sústavy	20,9	17,5	15,5	14,9	15,3	14,1	Diseases of the genitourinary system
Abnormálne nálezy	8,6	13,3	17,3	16,2	15,6	16,0	Abnormal findings
Vonkajšie príčiny smrti	110,8	97,2	94,9	93,4	88,9	96,6	External causes of deaths
<i>z toho dopravné nehody</i>	28,3	26,0	22,2	23,4	22,8	22,7	<i>of which transport accidents</i>
<i>a úmyselné sebapoškodenie</i>	25,4	23,3	21,9	17,4	16,2	18,5	<i>and intentional self harm</i>
Ostatné príčiny smrti vyššie nezaraďené	19,6	14,7	13,0	12,3	10,9	11,3	Other causes of deaths
Ženy (Women)							
Infekčné a parazitálne choroby	2,5	2,4	3,3	4,0	4,1	4,5	Infectious & parasitic diseases
Nádory	152,7	157,5	147,6	143,8	146,4	145,4	Neoplasms
<i>z toho zhubné nádory</i>	150,2	156,6	146,5	142,7	145,0	143,8	<i>of which malignant neoplasms</i>
Choroby žliaz s vnútorným vylučovaním	13,5	13,7	11,8	12,1	10,6	10,2	Endocrine, nutritional & metabolic dis.
<i>z toho diabetu melitus</i>	12,3	13,0	11,1	11,6	9,5	8,9	<i>of which diabetes mellitus</i>
Choroby nervového systému	3,7	6,8	9,7	8,7	10,5	9,1	Diseases of the nervous system
Choroby obehovej sústavy	474,4	440,3	422,0	409,7	395,6	373,7	Diseases of the circulatory system
<i>z toho ischemické choroby srdca</i>	219,9	234,4	221,0	197,5	215,7	222,8	<i>of which ischeamic heart diseases</i>
Choroby dýchacej sústavy	55,7	37,5	37,5	35,4	34,9	33,7	Diseases of the respiratory system
Choroby tráviacej sústavy	27,0	28,5	33,6	32,2	33,8	33,3	Diseases of the digestive system
Choroby močovej a pohlavnej sústavy	13,6	9,3	10,1	8,7	9,6	10,1	Diseases of the genitourinary system
Abnormálne nálezy	5,9	5,1	6,1	5,2	6,0	5,7	Abnormal findings
Vonkajšie príčiny smrti	34,5	22,3	21,9	19,6	19,9	18,9	External causes of deaths
<i>z toho dopravné nehody</i>	7,6	5,7	5,8	5,7	6,5	4,6	<i>of which transport accidents</i>
<i>a úmyselné sebapoškodenie</i>	4,6	4,7	3,2	2,3	2,4	2,7	<i>and intentional self harm</i>
Ostatné príčiny smrti vyššie nezaraďené	14,9	12,7	9,9	10,0	10,0	8,6	Other causes of deaths
Index muži/ženy (Ratio men/women)							
Infekčné a parazitálne choroby	2,0	1,9	1,6	1,5	1,5	1,5	Infectious & parasitic diseases
Nádory	2,1	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	Neoplasms
<i>z toho zhubné nádory</i>	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	2,0	<i>of which malignant neoplasms</i>
Choroby žliaz s vnútorným vylučovaním	1,1	1,1	1,2	1,1	1,3	1,3	Endocrine, nutritional & metabolic dis.
<i>z toho diabetu melitus</i>	1,1	1,1	1,2	1,1	1,3	1,3	<i>of which diabetes mellitus</i>
Choroby nervového systému	1,6	1,9	1,6	1,8	1,6	1,8	Diseases of the nervous system
Choroby obehovej sústavy	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	Diseases of the circulatory system
<i>z toho ischemické choroby srdca</i>	1,8	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6	<i>of which ischeamic heart diseases</i>
Choroby dýchacej sústavy	1,8	2,1	2,2	2,2	2,4	2,2	Diseases of the respiratory system
Choroby tráviacej sústavy	2,6	2,8	2,1	2,3	2,2	2,2	Diseases of the digestive system
Choroby močovej a pohlavnej sústavy	1,5	1,9	1,5	1,7	1,6	1,4	Diseases of the genitourinary system
Abnormálne nálezy	1,5	2,6	2,9	3,1	2,6	2,8	Abnormal findings
Vonkajšie príčiny smrti	3,2	4,4	4,3	4,8	4,5	5,1	External causes of deaths
<i>z toho dopravné nehody</i>	3,7	4,6	3,8	4,1	3,5	4,9	<i>of which transport accidents</i>
<i>a úmyselné sebapoškodenie</i>	5,5	4,9	7,0	7,7	6,8	6,8	<i>and intentional self harm</i>
Ostatné príčiny smrti vyššie nezaraďené	1,3	1,2	1,3	1,2	1,1	1,3	Other causes of death

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Na Slovensku je výrazne vyššia úmrtnosť na choroby obehovej sústavy ako v EÚ 15

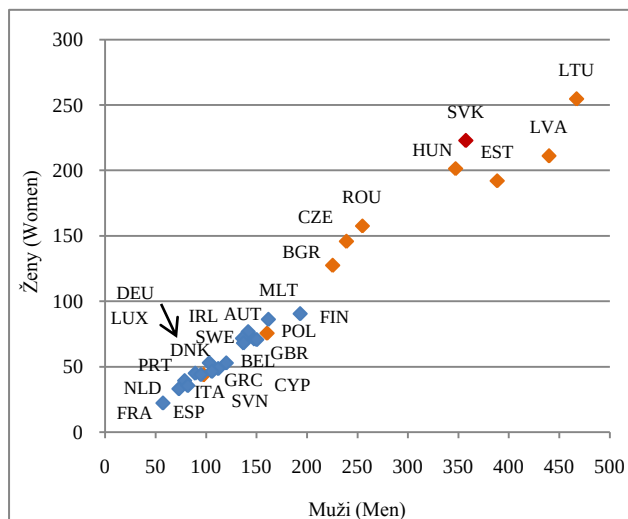
Z hľadiska Európskej únie úmrtnosť na choroby obehovej sústavy na Slovensku je veľmi vysoká. V porovnaní s priemernou hodnotou štandardizovanej miery úmrtnosti v EÚ 15 je viac ako dvojnásobná. V prípade úmrtnosti na ischemickú chorobu srdca je situácia ešte horšia, úmrtnosť mužov SR je trikrát vyššia a žien dokonca až štyrikrát vyššia ako priemer EÚ 15. V porovnaní so všetkými štátmi Európskej únie vyššiu úmrtnosť na ischemickú chorobu srdca u mužov majú len muži v pobaltských štátoch a u žien dokonca len ženy v Litve.

Graf 6.4: Štandardizovaná miera úmrtnosti na choroby obehovej sústavy v Európskej únii, (na 100000 osôb, Európska štandardná populácia WHO) (Standardized mortality rates of diseases of circulatory system, per 100000 population, European standard population WHO)

Zdroj: WHO, posledné dostupné roky (2004–2007), stiahnuté 22.4.2009

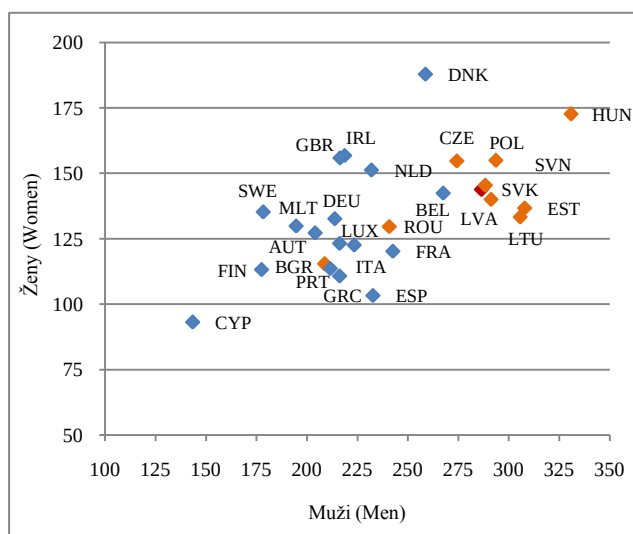
Graf 6.5: Štandardizovaná miera úmrtnosti na ischemické choroby srdca v Európskej únii, (na 100000 osôb, Európska štandardná populácia WHO) (Standardized mortality rates of ischemic heart diseases, per 100000 population, European standard population WHO)

Data source: WHO, last available years (2004–2007), download 22.4.2009

Stagnujúci vývoj úmrtnosti na nádorové ochorenia

Graf 6.6: Štandardizovaná miera úmrtnosti na zhubné nádory v Európskej únii, (na 100000 osôb, Európska štandardná populácia WHO) (Standardized mortality rates of malignant neoplasms, per 100000 population, European standard population WHO)

Zdroj: WHO, posledné dostupné roky (2004–2007), stiahnuté 22.4.2009
Data source: WHO, last available years (2004–2007), download 22.4.2009

Úmrtnosť na druhú najpočetnejšiu kapitolu príčin smrti, na nádorové ochorenia, musíme hodnotiť skôr ako stagnujúcu. Pokles štandardizovanej miery úmrtnosti u mužov v období 2005–2008 medziročne klesá len o menej ako 2 %. U žien dokonca v roku 2007 nastal nárast o 1,6 % voči predchádzajúcemu roku, následne nastal pokles o 0,7 %, čo spôsobilo, že štandardizovaná miera úmrtnosti na túto chorobu bola v roku 2008 vyššia ako v roku 2006.

Napriek týmto skutočnostiam, z hľadiska Európskej únie nie sme na tom až tak zle, ako v predchádzajúcej popisovanej kapitole príčin smrti. Muži síce majú o tretinu vyššiu úmrtnosť na nádory ako v priemere EÚ 15, ale ženy sa začlenili do priemeru EÚ 15.

Z negatívneho vývoja úmrtnosti v ostatných kapitolách príčin smrti medzi rokmi 2007 a 2008 môžeme spomenúť nárast úmrtnosti na externé príčiny smrti u mužov o 8,7 % a nárast úmrtnosti na infekčné a parazitárne choroby u mužov o 6,7 % a u žien o 8 %.

Nie je možné zabudnúť na dlhodobu pretrvávajúcu nadúmrtnosť mužov. Index nadúmrtnosti, počítaný zo štandardizovaných mier úmrtnosti ukazuje, že v sledovanom období ani v jednej z vybraných kapitol príčin smrti nie je vyššia úmrtnosť žien ako mužov

Najvyššia nadúmrtnosť mužov v roku 2008 bola na externé príčiny smrti, kde mužská úmrtnosť bola viac ako päť krát vyššia ako u žien.

Zlepšenie úmrtnosti na obehovú sústavu najviac vplývala na nárast strednej dĺžky života pri narodení

V predchádzajúcom texte sme poukázali na rozdielny vývoj úmrtnosti podľa vybraných príčin smrti. Je nespochybniteľné, že vývoj celkovej úmrtnosti je syntézou týchto rôznych tendencií a bolo by zaujímavé zistiť, do akej miery vývoj celkovej úmrtnosti jednotlivé príčiny ovplyvnili a v ktorých vekoch sa realizovali.

Stredná dĺžka života pri narodení narástla medzi rokmi 2006 a 2008 u mužov o 0,45 roka. Najväčší podiel na tomto náraste mal pokles úmrtnosti mužov na choroby obehovej sústavy, ktorý sa podieľal 0,31 roka. Keby nebol nárast úmrtnosti mužov na vonkajšie príčiny smrti, ktorý vyvolal pokles ukazovateľa o 0,03 roka, bola by stredná dĺžka života pri narodení narástla o 0,48 roka. Pozitívny vplyv poklesu úmrtnosti na choroby obehovej sústavy sa realizoval vo veku 35 a viac rokov. Mierny negatívny vplyv sa prejavil vo veku 0 až 34 rokov (-0,02 roka). Dá sa však konštatovať, že úmrtnosť podľa veku všeobecne neovplyvnila negatívne vývoj ukazovateľa. Okrem toho treba ešte poukázať na pozitívny vplyv poklesu úmrtnosti mužov na nádory vo veku 35 a viac rokov.

Tab. 6.6: Príspevky príčin smrti a veku k nárastu strednej dĺžky života pri narodení medzi rokmi 2006 a 2008 podľa pohlavia, v rokoch
(Contribution of causes of death and age to the difference in life expectancy at birth between 2006 and 2008 by sex, in years)

Príčina úmrtia	Muži (Men)			Príspevok príčin	Ženy (Women)			Contribution of causes	Cause of death
	0–34	35–64	65+		0–34	35–64	65+		
Nádory	-0,01	0,05	0,06	0,10	0,00	0,04	-0,04	0,00	Neoplasms
Obehová sústava	-0,02	0,10	0,23	0,31	-0,01	0,06	0,40	0,46	Circulatory system
Dýchacia sústava	-0,01	-0,02	0,03	0,00	-0,02	0,01	0,02	0,02	Respiratory system
Tráviaca sústava	0,01	-0,02	0,02	0,01	0,01	-0,02	0,00	-0,01	Digestive system
Vonkajšie príčiny	-0,02	0,01	-0,02	-0,03	-0,02	0,02	0,01	0,01	External causes
Ostatné príčiny	0,06	0,01	0,00	0,07	0,08	0,00	-0,01	0,07	Other causes
Príspevok veku	0,01	0,12	0,32	0,45	0,05	0,11	0,38	0,54	Contribution of age

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

U žien je situácia podobná. Najväčší vplyv na nárast strednej dĺžky života pri narodení u žien o 0,54 roka medzi rokmi 2006 a 2008 mal pokles úmrtnosti žien na choroby obehovej sústavy, ktorý sa podieľal 0,46 roka, pričom až 0,4 roka sa realizovala vo veku 65 a viac rokov. Mierne negatívne (-0,1 roka) pôsobil nárast úmrtnosti žien na choroby tráviacej sústavy, ktorá bola realizovaná vo veku 35 až 64 rokov. Zaujímavý vplyv má úmrtnosť žien na nádory. Kým pre vek 35 až 64 rokov je charakteristický pozitívny vplyv, vo veku 65 a viac rokov je to už rovnaký negatívny vplyv, čo v súhrne pôsobí neutrálne a neprispieva k nárastu strednej dĺžky života pri narodení.

Tab. 6.7: Príspevok príčin smrti a veku k nárastu strednej dĺžky života pri narodení medzi mužmi a ženami v rokoch 2006 a 2008
(Contribution of causes of death and age to the difference in life expectancy at birth between males and females in 2006 and 2008)

Príčina úmrtia	2006			Príspevok veku	2008			Contribution of age	Cause of death
	0–34	35–64	65+		0–34	35–64	65+		
Nádory	0,03	0,75	1,01	1,79	0,04	0,75	0,96	1,75	Neoplasms
Obehová sústava	0,05	1,43	1,30	2,78	0,06	1,40	1,33	2,79	Circulatory system
Dýchacia sústava	0,01	0,16	0,28	0,45	0,01	0,19	0,27	0,48	Respiratory system
Tráviaca sústava	0,02	0,47	0,16	0,66	0,02	0,49	0,15	0,65	Digestive system
Vonkajšie príčiny	0,53	0,85	0,14	1,51	0,54	0,88	0,18	1,59	External causes
Ostatné príčiny	0,24	0,30	0,07	0,61	0,25	0,30	0,07	0,62	Other causes
Príspevok príčin	0,88	3,96	2,96	7,80	0,92	4,01	2,96	7,88	Contribution of causes

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Z dôvodu nadúmrtnosti mužov stredná dĺžka života pri narodení v roku 2006 bola u mužov nižšia o 7,80 roka ako u žien. V roku 2008 zostal tento rozdiel prakticky nezmenený, a to 7,88 roka, z čoho 2,79 roka (35 %) bolo výsledkom nadúmrtnosti mužov na choroby obehovej sústavy, 1,75 roka (22 %) výsledkom vyššej úmrtnosti mužov na nádory a 1,59 roka (20 %) bolo v dôsledku vyššej úmrtnosti na vonkajšie príčiny smrti. Až 50,8 % tejto nadúmrtnosti bolo realizované vo vekovej skupine 35 až 64 rokov.

Rozdiel medzi strednou dĺžkou života pri narodení mužov a žien je z medzinárodného hľadiska dosť vysoký. V rámci Európskej únie väčší rozdiel majú len v Litve (12,4 roka), v Estónsku (10,9 roka), v Lotyšsku (10,7 roka), v Poľsku (8,75 roka) a v Maďarsku (8,5 roka). Na druhej strane v EÚ 15 je rozdiel v priemere 5,4 roka, kým najmenší rozdiel je vo Veľkej Británii (4 roky).

Reálne by sme mohli dosiahnuť terajšiu nízku úroveň úmrtnosti EÚ 15 u mužov o 25 a o žien o 15 rokov

Je nepochybné, že cieľom spoločnosti by mal byť znižovanie úmrtnosti, tým aj predlžovanie dĺžky života. Stredná dĺžka života pri narodení sa za posledné roky zväčšuje. Ak by sa udržalo aspoň terajšie tempo rastu dĺžky života, súčasné hodnoty tohto ukazovateľa v štátoch EÚ 15 by sme dosiahli u mužov o 25 rokov a u žien o 15 rokov. Najväčšie rezervy sú u znižovaní úmrtnosti na choroby obehovej sústavy a na nádory hlavne v strednom veku u oboch pohlaví. Dá sa to dosiahnuť výraznými reformami v zdravotnom systéme, na jednej strane finančnými prostriedkami, ktoré umožnia zaviesť a rozšíriť nové liečebné metódy a na druhej strane rozšírením preventívnych programov na znižovanie rizík vzniku fatálnych chorôb.

SUMMARY – MORTALITY

The positive development of the overall mortality continues in Slovakia in recent years. Positive changes in mortality began in the early 1990s, when major economic changes accelerated mortality decline (Vaňo 2003, 2005, 2007, Mészáros 2008). In 2008 53,164 deaths were reported, out of this number 27,994 were men and 25,170 women. In relative terms to the population size it was 9.83 ‰. Number of deaths was 732 cases lower than in 2007. This naturally increases the population's longevity, which can be documented by the evolution of the life expectancies indicators.

Life expectancy at birth for males stood at 70.85 years and at 78.73 for females in 2008. The indicator increased significantly compared to 2007. It has risen in 0.34 years for men and in 0.66 years for women. Sex differentials in life expectancy at birth remained at 8 years in favour of women.

These numbers show that Slovakia belongs to the other post-socialist counties, which display lowest life expectancy at birth for both sexes. Within the EU-27, only Hungary, Romania, Bulgaria and the Baltic States show shorter life expectancy at birth than Slovakia. Men live shorter by about 6.3 years and women by about 3.9 years than the average in EU-15.

In 2008, mortality in the first year of life, measured by infant mortality rate, declined to its historical low. For the first time the infant mortality rate fell below 6 ‰, namely to 5.86 ‰, which means less than 6 deceased children under the age of 1 year out of 1000 live births. Within the EU-27, Slovakia is not among the countries with the lowest infant mortality rate. It forms a group with Latvia, Estonia, Hungary, Poland and Malta, where the infant mortality rate is at about 6 ‰, while the average EU-15 is below 4 ‰. Romania and Bulgaria reported highest infant mortality rates of nearly 12 ‰.

There were no significant changes in the development of mortality by causes of death. The level of mortality measured by a standardized mortality rate in the individual chapters of the causes of death has not changed significantly in recent years. In the chapter of circulatory system diseases, where the rate is the highest, the decline continues for both sexes in 2007 and 2008. Decrease between 2007 and 2008 was 4.1% for males and 5.5% for females. It should be mentioned that the intensity of mortality due to ischemic heart disease increased. Ischemic heart disease is a substantial part of the mentioned chapter. After a temporary decline in mortality in the period 2005–2006 an increase took place among males between 2006 and 2007. Afterwards the rate dropped again from about 6.7% in 2007 to about 6% in 2008. The situation is similar among women. After a temporary decline of the standardised mortality rate in the period 2005–2006 an increase followed between the years 2006 and 2007. Alike among men, we observe a decline from about 9.2% in 2007 to about 3.3% in 2008.

The mortality development in the chapter of neoplasm, where the standardized mortality rate was the second highest, was stagnant. The standardized mortality rates among men from 2005 to 2008 decreased by only less than 2%. In women, in 2007 even an increase of 1.6% occurred in comparison to the previous year. Afterwards the rate dropped in 0.7%. As a result, the standardized mortality rate for this causes of death is higher in 2008 than in 2006.

It is clear that the public intention should be to reduce mortality, and thereby to prolong lifespan. Life expectancy at birth increases in the recent years. If at least the current pace of increase continues in future, Slovakia would achieved the level in the EU-15 for males in 25 years and for females in 15 years. The largest reserves are in reducing mortality due to circulatory system diseases and due to neoplasm mainly in middle age for both sexes.

7. MIGRÁCIA

Danuša Jurčová

Legálna migrácia, a najmä legálna imigrácia, je považovaná v súčasnosti za jednu z najväčších výziev, ktorým Európa čelí. Nevyhnutnosť imigrácie podčiarkuje najmä to, že vzhľadom na znižovanie prirodzeného prírastku, resp. prirodzený úbytok obyvateľstva, sa bude potreba imigrantov zvyšovať. Podľa odhadov do roku 2050 bude Európa potrebovať až 60 miliónov pracovných imigrantov. Migrácia teda zostane najväčšou výzvou aj v nasledujúcich dekádach.

Aj v Slovenskej republike je migrácia v súčasnosti tým činiteľom, ktorý zabezpečuje rast počtu obyvateľov. Jej vývoj v období po vstupe SR do Európskej únie ovplyvnili významné zmeny. Bol to jednak vstup Rumunska a Bulharska do EÚ k 1.1.2007, ktorý mal vplyv na zvýšenie počtu migrujúcich občanov týchto krajín v rámci EÚ. Postupné zmierňovanie, či odstraňovanie reštriktívnych opatrení štátov EÚ 15 voči krajinám EÚ 8 zjednodušilo pohyb občanov EÚ 8 v rámci EÚ, čo sa prejavilo najmä vo zvýšenom pohybe za prácou. Najzávažnejšou zmenou v tomto období bolo rozšírenie Schengenského priestoru o nové krajiny⁴, vrátane Slovenska, k 21.12.2007. Pristúpenie k Schengenskej dohode prinieslo zrušenie kontrol na vnútorných pozemných a vodných a neskôr aj na vzdušných hraniciach členských štátov. Tým sa umožnilo voľne prekračovať vnútorné hranice všetkým osobám, ktoré legálne vstúpili do Schengenského priestoru. Pre cudzincov z tretích krajín sa zaviedli jednotné, tzv. schengenské víza, ktoré oprávňujú držiteľa na prechod hranice, umožňujú mu prezentovať sa na vonkajších hraniciach a v závislosti od typu víza umožňujú tranzit alebo pobyt, pokiaľ boli splnené ďalšie podmienky tranzitu alebo vstupu. Na pobyt dlhší ako 3 mesiace vydáva už každý členský štát svoje národné víza v súlade s jeho vnútroštátnymi právnymi predpismi. Držiteľom týchto víz umožňujú iba pobyt na území jedného štátu a cez ostatné štáty Schengenského priestoru umožňujú za určitých podmienok iba tranzit.

Tieto skutočnosti mali zásadný vplyv na vývoj migračných pohybov s rôznou dĺžkou trvania – krátkodobých, dlhodobých, či trvalých. Ďalším činiteľom, ktorý môže pozitívne vplyvať na mobilitu občanov SR smerom zo SR, je vstup Slovenska do Eurozóny. Naopak, ako faktor do istej miery brzdiaci emigráciu a akcelerujúci návratovú imigráciu pôsobí hospodárska kríza. Tieto skutočnosti sa však výraznejšie odrazia až v dátach za rok 2009 a v nasledujúcich rokoch.

Migračný prírastok SR dosahuje historicky najvyššie hodnoty

V oblasti migrácie spojennej so zmenou trvalého pobytu sa uvedené zmeny prejavili v postupnom zvyšovaní migračného prírastku. Podľa evidencie Štatistického úradu SR migračný prírastok prekročil aj svoju najvyššiu hodnotu z obdobia po rozdelení spoločného štátu (prírastok 4768 osôb v roku 1994), keď v rokoch 2007 a 2008 dosiahol historické maximá vo výške 6390 a 7060 osôb.

Štruktúra migračného prírastku sa však menila. Na rozdiel od 90. rokov minulého storočia je v nej už evidentný nízky podiel zo sťahovania s Českou republikou, ktorý sa pohybuje na úrovni okolo 11–12 % (v roku 2007 dokonca nedosiahol ani 6 %).

Treba však zdôrazniť, že výška migračného prírastku je do značnej miery ovplyvnená aj podhodnotenou evidenciou vysťahovaných. Vzhľadom na vypovedaciu schopnosť analyzovaných dát bude preto v ďalšom texte venovaný väčší priestor prisťahovaným.

Tab. 7.1: Migrácia cez hranice SR (Cross-border migration of the Slovak Republic)

Ukazovateľ	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
<i>So zahraničím bez ČR (Except the Czech Republic)</i>							
Prist'ahovaní	1 558	1 006	4 132	4 425	7 446	7 360	Immigrants
Vyst'ahovaní*	105	501	1 139	1 029	1 056	1 067	Emigrants*
Saldo	1 453	505	2 993	3 396	6 390	6 293	Net migration
<i>S Českou republikou (Including the Czech Republic)</i>							
Prist'ahovaní	1 497	1 268	1 144	1 164	1 178	1 405	Immigrants
Vyst'ahovaní*	108	310	734	706	775	638	Emigrants*
Saldo	1 389	958	410	458	403	767	Net migration
<i>Úhrn (Total migration)</i>							
Prist'ahovaní	3 055	2 274	5 276	5 589	8 624	8 765	Immigrants
Vyst'ahovaní*	213	811	1 873	1 735	1 831	1 705	Emigrants*
Saldo	2 842	1 463	3 403	3 854	6 793	7 060	Net migration

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

* Neúplná evidencia / Incomplete recordings

⁴ Členstvo v Schengenskom priestore v čase rozširovania malo 13 starých členských štátov EÚ, okrem Veľkej Británie a Írska, novými členmi sa stali dve krajiny mimo Únie - Nórsko a Island a krajiny EÚ 10, okrem Cypru. Členmi Schengenského priestoru nie sú ani Rumunsko a Bulharsko.

Rumunsko je pre Slovensko hlavnou zdrojovou krajinou zahraničnej imigrácie

Vstup Rumunska do EÚ zmenil aj poradie hlavných zdrojových krajín zahraničnej imigrácie. Rumunsko vytlačilo z prvej pozície Českú republiku a už v roku 2007 sa stalo krajinou, z ktorej sa do SR prisťahovalo najviac osôb, podobne aj v roku 2008. Prisťahovaní z Rumunska tvorili v roku 2008 takmer štvrtinu všetkých prisťahovaných do SR, ale v roku 2007 dokonca až 29 %. Je však otázne, či v súvislosti s hospodárskou krízou sa takéto poradie udrží aj v nasledujúcich rokoch, keďže v prípade prisťahovaných z Rumunska ide predovšetkým o mužov, prichádzajúcich do SR za prácou. V poradí hlavných zdrojových krajín sa podobne výrazne posunulo dopredu aj Bulharsko. Pritom sa oslabuje pozícia tzv. tretích krajín, najmä Ukrajiny a Ruska.

Tab. 7.2: Hlavné zdrojové krajiny zahraničnej imigrácie (Main countries of immigrants' origin)

Štát	1995		2000		2005		2006		2007		2008		Country
	Počet Num.	Por. Rank	Počet Num.	Por. Rank	Počet Num.	Por. Rank	Počet Num.	Por. Rank	Počet Num.	Por. Rank	Počet Num.	Por. Rank	
Rumunsko	67	9-10	49	8	155	11	98	13	2 465	1	2 133	1	Romania
Česká republika	1 497	1	1 268	1	1 144	1	1 164	1	1 178	2	1 405	2	Czech Republic
Maďarsko	36	13	22	16	248	6	342	4	570	4	924	3	Hungary
Nemecko	145	3	74	4	742	2	674	2	733	3	902	4	Germany
Poľsko	37	12	30	11	311	4	644	3	418	6	394	5	Poland
Bulharsko	45	11	27	12	18	31	17	30	520	5	352	6	Bulgaria
Rakúsko	75	7	37	10	325	3	317	5	298	7	340	7	Austria
Spojené kráľovstvo	16	16-17	23	14-15	126	12	203	7	233	10	317	8	United Kingdom
Taliansko	33	15	10	21	123	13	173	8	240	9	202	9	Italy
Francúzsko	8	25-26	6	27	185	10	139	11	185	11	173	10	France
Spojené štáty	72	8	108	3	187	9	162	9	183	12	168	11	United States
Ukrajina	393	2	161	2	251	5	306	6	280	8	163	12	Ukraine

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Počet imigrantov z Ázie klesá

Vzhľadom na voľný pohyb osôb v rámci EÚ je zrejme, že najviac prisťahovaných do SR zo zahraničia pochádza z Európskej únie. V roku 2008 prisťahovaní z EÚ tvorili až 87 % prisťahovaných do SR. Pritom imigranti z EÚ 15 sa na imigrantoch z EÚ podieľali necelou 1/3. Súčasne klesá počet imigrantov z Ázie, medzi rokmi 2005–2008 klesol takmer na polovicu (o 45 %). Ich zvýšená imigrácia na trvalý pobyt po roku 2001 bola zrejme len dočasná a súvisela do značnej miery so zahraničnými investíciami v Slovenskej republike (Kia Motors a i.).

Tab. 7.3: Regionálna štruktúra prisťahovaných zo zahraničia (Immigrants by regions)

Región	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Region
Afrika	28	33	50	51	53	70	Africa
Amerika	203	192	300	268	299	267	America
Austrália a Oceánia	35	16	53	44	33	41	Australia and Oceania
Ázia	82	70	473	433	365	261	Asia
Európa	2 707	1 963	4400	4 793	7 874	8 126	Europe
Spolu	3 055	2 274	5 276	5 589	8 624	8 765	Total
EÚ 15	304	170	1733	1781	2 045	2 325	EU-15
EÚ 27	1 686	1 569	3 657	4 086	7 254	7 594	EU-27
EZVO	67	41	109	93	132	145	EFTA

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Na prírastku obyvateľstva SR zahraničným sťahovaním sa podieľajú iba cudzinci

Obraz zahraničného sťahovania podľa štátneho občianstva imigrantov bol dosiaľ podobný obrazu sťahovania podľa krajiny prisťahovania. Okrem toho, vzhľadom na nízke počty vysťahovaných sa od štruktúry prisťahovaných podstatne neodlišuje ani štruktúra migračného prírastku. Štruktúra podľa štátneho občianstva však navyše odhaľuje aj sťahovanie občanov Slovenskej republiky.

Zmeny v štruktúre sťahovania podľa štátneho občianstva ilustrujeme na rokoch 2005 a 2008. V roku 2005 z 5276 prisťahovaných do SR tvorili až 1/3 občania Slovenskej republiky. Medzi prisťahovanými cudzincami malo najviac – až 20 % osôb štátne občianstvo Českej republiky. Za nimi nasledovali občania Nemecka s takmer 17% podielom. Pomerne vysoké 6 percentné zastúpenie medzi prisťahovanými cudzincami mali občania Kórejskej republiky. Ale medzi vysťahovanými boli cudzinci zastúpení približne 10 %.

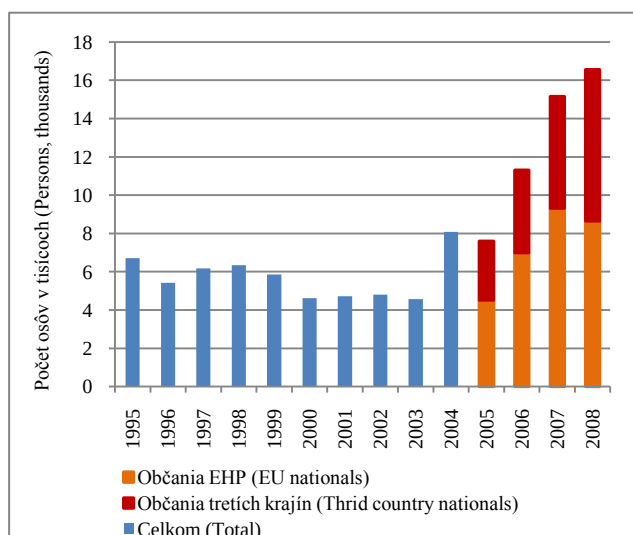
Tab. 7.4: Zahraničné sťahovanie podľa štátneho občianstva (External migration by nationality)

2005					2008				
Štátne občianstvo	Prist'ahovaní (Immigrants)	Vyst'ahovaní (Emigrants)	Prírastok (Net migration)	Nationality	Štátne občianstvo	Prist'ahovaní (Immigrants)	Vyst'ahovaní (Emigrants)	Prírastok (Net migration)	Nationality
Česká republika	709	30	679	Czech Republic	Rumunsko	2122	25	2097	Romania
Nemecko	607	83	524	Germany	Česká republika	1037	15	1022	Czech Republic
Poľsko	300	4	296	Poland	Maďarsko	904	1	903	Hungary
Rakúsko	258	12	246	Austria	Nemecko	754	33	721	Germany
Maďarsko	234	12	222	Hungary	Poľsko	391	7	384	Poland
Kórejská republika	201	0	201	Republic of Korea	Bulharsko	350	5	345	Bulgaria
Francúzsko	172	0	172	France	Spojené kráľovstvo	242	3	239	United Kingdom
Taliansko	108	2	106	Italy	Rakúsko	244	10	234	Austria
Spojené kráľovstvo	106	2	104	United Kingdom	Taliansko	171	1	170	Italy
Ukrajina	92	5	87	Ukraine	Francúzsko	154	0	154	France
Vietnam	68	2	66	Vietnam	Ukrajina	98	6	92	Ukraine
Juhoslávia	52	1	51	Yugoslavia	Kórejská republika	88	14	74	Republic of Korea
Ostatní	624	16	608	Other	Ostatní	860	38	822	Other
Cudzinci spolu	3531	169	3362	Foreign nationals	Cudzinci spolu	7415	158	7257	Foreign nationals
SR	1745	1704	41	Slovak nationals	SR	1350	1547	-197	Slovak nationals
Sťahovanie spolu	5276	1873	3403	Total	Sťahovanie spolu	8765	1705	7060	Total

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Do roku 2008 sa situácia zmenila. Hoci počet prisťahovaných s českým štátnym občianstvom bol v porovnaní s rokom 2005 skoro o 1/2 vyšší, prvenstvo v počte prisťahovaných podľa štátneho občianstva malo Rumunsko. 2122 prisťahovaných občanov Rumunska tvorilo až 29 % cudzincov prisťahovaných do SR v roku 2008 (v roku 2005 sa do SR prisťahovalo iba 13 občanov Rumunska). Podiel občanov ČR klesol na 14 %, podiel občanov Ukrajiny sa (napriek takmer totožnému počtu ako v roku 2005) znížil na polovicu. Počet prisťahovaných občanov Kórejskej republiky sa znížil o viac ako polovicu a ich podiel klesol 5,7 na 1,2 %. Na druhej strane počet prisťahovaných občanov Maďarska sa zvýšil takmer štvornásobne a ich podiel sa zdvojnásobil. Zaujímavá je aj 6. pozícia občanov Bulharska s takmer 5 percentným podielom medzi cudzincami prisťahovanými do SR v roku 2008; v roku 2005 sa ich do SR prisťahovalo iba 12. Podiel vyst'ahovaných cudzincov sa v porovnaní s rokom 2005 nezmenil a zostal na úrovni okolo 10 %.

Graf 7.1: Nové pobyty cudzincov v SR (New residences of foreigners in the SR)

Zdroj: Ministerstvo vnútra SR / Source: Ministry of Interior of the SR

Súčasná legislatíva rozlišuje trvalý, prechodný a tolerovaný pobyt cudzincov v SR⁵. V tejto oblasti pre občanov EHP a občanov tretích krajín⁶ platia rozdielne pravidlá. Kým občania tretích krajín musia mať na pobyt v SR – trvalý

⁵ Pred vstupom SR do EÚ, keď sa zmäčkovali podmienky pre pobyt občanov starých členských krajín EÚ v SR, bol zavedený aj tzv. registrovaný pobyt, t.j. občania EÚ nepotrebovali na pobyt v SR povolenie, stačilo sa im na pobyt iba zaregistrovať.

⁶ Tretie krajiny sú krajiny nepatriace do EÚ.

i prechodný – povolenie, občania EÚ/EHP sa môžu na území SR zdržiavať bez povolenia.⁷ Majú právo na trvalý pobyt, ak sa chcú v SR zdržiavať dlhšiu dobu. Prechodný pobyt sa občanom EÚ neudeľuje.

Cudzincom tretích krajín je povolenie na prechodný pobyt udeľované za účelom podnikania, zamestnania, štúdia, na účel osobitnej činnosti, zlúčenia rodiny a plnenia služobných povinností civilnými zložkami ozbrojených síl. Povolenie je viazané na jeden účel (s výnimkou štúdia) a udeľuje sa maximálne na dva roky. Trvalý pobyt sa obyčajne udeľuje z dôvodu zlúčenia rodiny, pri prvom povolení na 5 rokov a po piatich rokoch pri ďalšom povolení na neobmedzenú dobu.

Tolerovaný pobyt je špeciálnym typom pobytu, ktorým sa z určitých, zákonom stanovených dôvodov na istý čas toleruje prítomnosť cudzinca na území SR (napríklad v prípade, keď nemohol vycestovať a nebol dôvod na jeho zaistenie alebo v prípade, keď mu bolo poskytnuté dočasné útočisko, atď., ale udeľuje sa aj obeti obchodovania s ľuďmi).

Tab. 7.5: Nové povolené pobyty občanov tretích krajín a nové pobyty občanov EHP (New residence permits for the third country foreigners and new residences of the EEA nationals)

Pobyt	Občania tretích krajín (Third country nationals)				Občania EHP (EEA nationals)		Residence
	2005	2006	2007	2008	2007	2008	
Trvalý	1 037	1 677	1 306	1 074	9 282	8 615	Permanent
Prechodný	1 816	2 350	4 199	6 615	x	x	Temporary
Tolerovaný	228	294	339	219	33	30	Tolerated
Nové pobyty spolu	3 081	4 321	5 844	7 908	9 315	8 645	New residences in total

Zdroj dát: Ministerstvo vnútra SR / Data source: Ministry of Interior of the SR

Zo štatistík nových pobytoch udelených cudzincom tretích krajín vyplýva, že sa ich počet od roku 2005 postupne zvyšuje, každoročne o viac ako 1/3. Rastie najmä podiel prechodných pobytoch, ktoré v roku 2008 tvorili až 94 % pobytoch povolených cudzincom tretích krajín. Medzi občanmi tretích krajín s novým prechodným pobytom mali najväčší podiel občania Ukrajiny, ktorí sa na prechodných pobytoch občanov tretích krajín podieľali až 23,5 %, ďalej občania Srbska s 18,8 %, Vietnamu s 18,4 %, a potom nasledovali občania Kórejskej republiky, Číny, USA a Ruska s podielom medzi ôsmimi až tromi percentami. Najviac trvalých pobytoch bolo udelených občanom Kórejskej republiky (212 pobytoch) a Ukrajiny (173 pobytoch).

Iná situácia je v nových pobytoch občanov EHP. Počet nových pobytoch občanov EHP v SR od vstupu do EÚ rástol, ale v roku 2008 už zaznamenal pokles.

Osobitnú kategóriu legálneho pobytu tvoria Slováci žijúci v zahraničí. Povolenie na trvalý pobyt sa im neudeľuje, ale tento typ pobytu získavajú na základe vydaného osvedčenia, že ide o Slováka žijúceho v zahraničí. V roku 2007 sa v SR prihlásilo na pobyt 1230 Slovákov žijúcich v zahraničí, a tak k 31.12.2007 celkový počet Slovákov žijúcich v zahraničí, prihlásených na pobyt v SR, dosiahol 2167 osôb.

Počet cudzincov žijúcich v SR sa od roku 2004 opäť postupne zvyšuje

Podľa údajov Ministerstva vnútra SR v roku 2008 žilo v Slovenskej republike 52 706 cudzích štátnych príslušníkov. V období 1994–1999 ich počet postupne rástol, potom sa udržiaval na relatívne stabilnej úrovni vo výške cca 29 tisíc osôb, ale v roku 2004 klesol na 22 tisíc osôb. Odvtedy sa tento počet znova zvyšuje a v roku 2008 dosiahol svoje maximum, ktoré sa nachádza na úrovni približne 1 % obyvateľov SR, čo je historicky najvyššia hodnota. V porovnaní napr. s Českou republikou je to však veľmi nízky podiel (v roku 2008 v Českej republike 438,3 tisíc cudzincov tvorilo cca 4,2 % populácie ČR).

Zvyšovanie počtu cudzincov v SR súviselo jednak so zahraničnými investíciami v SR a jednak s tým, že voľné pracovné miesta – najmä posty s nižšou kvalifikáciou – v niektorých rezortoch obsadzovali cudzinci, predovšetkým občania Rumunska a Ukrajiny.

Problémom v evidencii cudzincov je ukončenie ich pobytu v SR. Keďže v zákone o pobyte cudzincov nie je explicitne uvedené, že cudzinec pri ukončení pobytu v SR by mal povinnosť odhlásiť sa, evidencia je podhodnotená. U tých, ktorí sa z pobytu neodhlásia a ani si ho ďalej nepredĺžia, sa k dátumu skončenia platnosti povolenia tento pobyt administratívne ukončí (t.j. vyradia sa z evidencie).

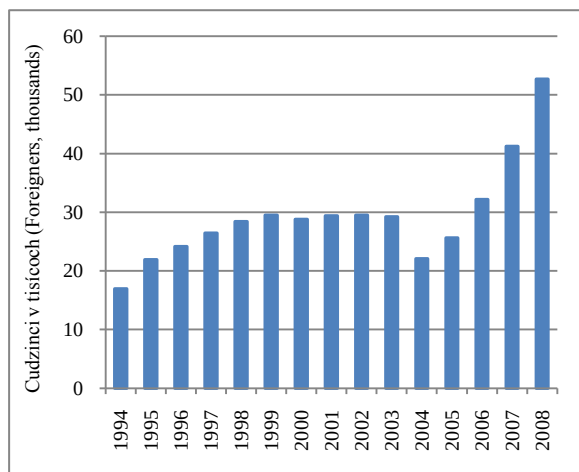
V roku 2008 občania EHP tvorili až 63 % cudzincov žijúcich v SR. Z jednotlivých členských štátov EÚ žilo v SR v roku 2007 najviac občanov Českej republiky (6,0 tisíc osôb, t.j. 14,5 % cudzincov v SR), Poľska (4,0 tisíc, t.j. takmer 10 %), Rumunska (3,0 tisíc, t.j. viac ako 9 %), Nemecka (2,9 tisíc, t.j. 7,3 %) a Maďarska (2,7 tisíc, t.j. 7,0 %).⁸

⁷ V štatistikách cudzincov s povoleným pobytom sa však vykazujú aj občania EÚ/EHP.

⁸ V štatistickom prehľade legálnej a nelegálnej migrácie 2008 (ročenka), ktorú vydáva Úrad hraničnej a cudzineckej polície MV SR, sa za rok 2008 už neuvádzajú štatistiky o počtoch občanov EÚ žijúcich v SR podľa jednotlivých členských štátov.

Z cudzincov tretích krajín bola v SR v roku 2008 najväčšia komunita občanov Ukrajiny (4,7 tisíc osôb, t.j. 9 % cudzincov v SR), Vietnamu (2,5 tisíc osôb, t.j. necelých 5 %), Srbska (1,8 tisíc, t.j. viac ako 3 %), Kórejskej republiky, Ruska a Číny (po 1,5 tisíc osôb, t.j. po 2,8 %).

Graf 7.2: Legálny pobyt cudzincov v SR (Legal residences of foreigners in the SR)

Tab.7.6: Cudzinci v SR podľa typu pobytu v rokoch 2007 a 2008 (Foreigners in the SR by type of residence in 2007 and 2008)

Cudzinci s pobytom	2007	2008	Residents of foreigners
Trvalým	33 258	40 594	Permanent
Občania EHP	25 939	32 900	EHP nationals
Občania tretích krajín	7 319	7 694	Third country nationals
Prechodným	7 646	11 832	Temporary
Občania EHP	303	279	EHP nationals
Občania tretích krajín	7 343	11 553	Third country nationals
Tolerovaným	310	280	Tolerated
Občania EHP	60	55	EHP nationals
Občania tretích krajín	250	225	Third country nationals
Cudzinci spolu	41 214	52 706	Foreigners in total
Občania EHP	26 302	33 234	EHP nationals
Občania tretích krajín	14 912	19 472	Third country nationals

Zdroj dát: Ministerstvo vnútra SR
Data source: Ministry of Interior of the SR

Nelegálna migrácia v SR má klesajúcu tendenciu

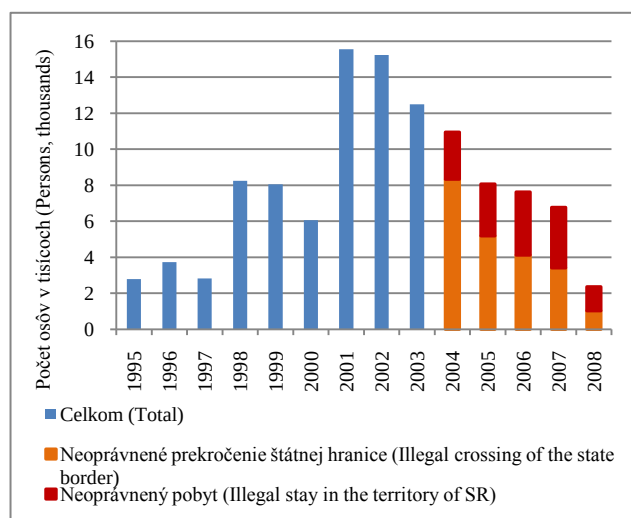
Nelegálna migrácia SR zahŕňa neoprávnené prekročenie štátnej hranice SR a neoprávnený pobyt na území SR. Maximálny počet nelegálnych migrantov vo výške 15,5 tisíc osôb dosiahla SR v roku 2001, odvtedy ich počet kontinuálne klesá. Minimum dosiahla v roku 2008 s počtom 2355 nelegálnych migrantov.

Na poklese počtu nelegálnych migrantov sa podpísalo najmä členstvo Slovenskej republiky v Schengenskom priestore, ktorého podmienkou bolo vybudovanie efektívnej ochrany vonkajšej hranice pred nelegálnou migráciou. Údaje o počte nelegálnych migrantov čiastočne ovplyvnila aj zmena metodiky nelegálnej migrácie, keď v roku 2008 medzi osoby, ktoré neoprávnené prekročili štátne hranice, sa zaradili už iba osoby zistené útvarmi Policajného zboru SR. Do roku 2007 sa do kategórie osôb s neoprávneným prekročením štátnej hranice zaradovali aj osoby, ktoré zadržal susedný štát a odovzdal na územie SR na základe readmisnej dohody. (MV SR, 2008)

V súčasnosti sa rozlišuje medzi neoprávneným prekročením vonkajších a vnútorných hraníc EÚ. V roku 2008 prekročilo neoprávnené vonkajšiu hranicu SR 994 osôb a vnútornú hranicu 40 osôb, t.j. spolu 1034 osôb. Súčasne sa na území SR neoprávnené zdržiavalo 1321 osôb. Počet nelegálnych migrantov tak v roku 2008 dosiahol 2355 osôb, čo v porovnaní s rokom 2007 znamená pokles počtu nelegálnych migrantov takmer o 2/3. Znížil sa najmä počet migrantov neoprávnené prekračujúcich vnútornú hranicu – z 1680 osôb na 40. Vonkajšiu hranicu prekračovali najmä občania Moldavska (350 osôb), Gruzínska (203 osôb), Pakistanu (102 osôb), Afganistanu (71 osôb) a Ruska (60 osôb), vnútornú hranicu najmä občania Ruska (30 osôb). Neoprávnené sa našom území zdržiavali predovšetkým občania Ukrajiny (574 osôb), Moldavska (123 osôb), Pakistanu (84 osôb) a Indie (80 osôb).

Návratová politika nelegálnych migrantov sa realizuje cez readmisné dohody Slovenskej republiky na bilaterálnej úrovni a prostredníctvom dohôd, ktoré uzavrelo Európske spoločenstvo v mene členských krajín EÚ s tretími krajinami. Na základe týchto dohôd bolo v roku 2007 odovzdaných zo SR 1236 osôb a SR prijala 575 osôb. V roku 2008 už počet osôb v rámci readmisie poklesol, SR odovzdala 695 osôb a prijala iba 42 osôb. Až na malé výnimky išlo o osoby, ktoré boli odovzdané ukrajinskej strane, a to najmä občania Moldavska, Gruzínska, Pakistanu a Indie.

Graf 7.3: Nelegálna migrácia v SR (Illegal migration in the SR)

Zdroj: Ministerstvo vnútra SR / Source: Ministry of Interior of the SR
Pozn.: Do roku 2004 sa neoprávnené prekročenie štátnej hranice a neoprávnený pobyt sledovali spoločne.
Note: By the year 2004 illegal crossing of the state borders and illegal stay in the territory of the SR were monitored jointly.

Počet udelených azylů je v SR stále veľmi nízky

Slovenská republika poskytuje azyl od roku 1992. Odvtedy zaznamenala oblasť azylovej problematiky celý rad legislatívnych zmien. V súčasnosti sa oblasť azylu, doplnkovej a dočasnej ochrany riadi spoločnou politikou Európskej únie.

Počet udelených azylů je v SR stále veľmi nízky. Za celé obdobie 1992–2008 bol azyl v SR udelený iba 632 osobám z celkového počtu 54 720 žiadateľov a štátne občianstvo SR bolo udelené 203 azylantom. Najväčší počet žiadateľov o azyl sa viaže na začiatok tohto storočia, najmä na obdobie pred vstupom SR do EÚ, keď v rokoch 2001–2004 požiadalo v SR o azyl takmer 40 tisíc osôb. Azyl bol však v tomto štvorročnom období udelený iba 132 osobám. V období 2005–2008, keď sa počet žiadateľov výrazne znížil, SR udelila azyl 29 žiadateľom.

Tab. 7.7: Žiadatelia o azyl a azylanti v SR (Asylum applicants and refugees with asylum granted in the SR)

	1995	2000	2005	2006	2007	2008	
Žiadatelia o azyl	359	1 556	3 549	2 849	2 642	909	Asylum applicants
Azylanti	80	11	25	8	14	22	Refugees with asylum granted
Osoby s doplnkovou ochranou	x	x	x	x	82	66	Persons with subsidiary protection
Azylanti s udeleným štátnym občianstvom SR	0	0	2	5	18	4	Refugees with the SR citizenship granted

Zdroj dát: Ministerstvo vnútra SR / Data source: Ministry of Interior of the SR

Čo sa týka štruktúry žiadateľov, v roku 2008 takmer polovica žiadateľov o azyl mala štátne občianstvo Gruzínska, Moldavska, Pakistanu a Ruska. Z celkového počtu žiadateľov okolo 90 % tvorili muži, 2/3 žiadateľov boli vo veku 18–39 rokov.

Je zaujímavé, že žiadatelia až v cca 90 % prípadov vstupujú na územie SR nelegálne a po požiadaní o azyl nečakajú na ukončenie azyloveho konania a svojvoľne opustia územie SR. Napríklad v roku 2008 konanie bolo o azyly zastavené až v polovici prípadov.

Ako už bolo uvedené, počet žiadateľov o azyl v SR sa počnúc rokom 2005 postupne znižuje. Súvisí to najmä s realizáciou tzv. Dublinského nariadenia - Nariadenie Rady (ES) č. 343/2003, podľa ktorého sa uskutočňujú medzi členskými štátmi EÚ transfery takých žiadateľov o azyl, ktorí požiadali o azyl viackrát. Na základe tohto nariadenia sú takíto žiadatelia vrátení do tej krajiny, v ktorej o azyl požiadali prvý krát. Cieľom je zamedziť, aby ten istý žiadateľ podával žiadosť o azyl vo viacerých krajinách EÚ. Realizácia Dublinského nariadenia sa odrazila napríklad aj v znížení počtu žiadostí o prevzatie žiadateľa o azyl medzi rokmi 2005 a 2006 takmer o 40 %. V roku 2007 bolo uskutočnených 479 transferov (372 do SR a 107 zo SR), v roku 2008 to bolo 327 transferov (z toho 233 do SR a 94 zo SR). Najviac transferov do SR bolo z Rakúska (takmer polovica) a zo SR smerovalo najviac transferov do Poľska (70 %). Išlo najmä o štátnych občanov Ruska, Indie, Iraku a Gruzínska.

Ďalším inštitútom v SR je doplnková ochrana, ktorá v rokoch 2007 a 2008 bola poskytnutá takmer 150 osobám. Poskytuje na jeden rok žiadateľom, ktorým nebol udelený azyl, ak sú vážne dôvody domnievať sa, že by boli v prípade návratu do krajiny pôvodu vystavení reálnej hrozbe vážneho bezprávia (trest smrti, mučenie, neľudské zaobchádzanie, vojnový konflikt, atď.). Doplnková ochrana sa môže poskytnúť aj za účelom zlúčenia rodiny.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky spolupracuje s Medzinárodnou organizáciou pre migráciu pri zabezpečovaní vycestovania cudzincov, ktorí sa chcú dobrovoľne vrátiť do krajiny pôvodu alebo vycestovať do tretej krajiny. Ide najmä o návrat neúspešných žiadateľov o azyl (t.j. cudzincov, ktorým nebol udelený azyl alebo doplnková ochrana v súlade s vnútroštátnou legislatívou alebo o takých cudzincov, ktorí inak ukončili azylovú procedúru) a ilegálnych migrantov do krajiny pôvodu. V rámci tejto spolupráce bolo v rokoch 2002–2008 vrátených 775 osôb, najviac v rokoch 2004 a 2007, a to 148, resp. 153 osôb. V roku 2008 bolo v súvislosti s nižším počtom nelegálnych migrantov a nižším počtom žiadateľov o azyl vrátených už iba 83 osôb, z toho viac ako polovica do Moldavska a Iraku.

V oblasti azylovej problematiky SR rozširuje oblasť svojej činnosti. Na základe dohody medzi vládou SR, Úradom vysokého komisára OSN pre utečencov a Medzinárodnou organizáciou pre migráciu, v auguste 2008 Slovenská republika poskytla dočasné útočisko pre 98 palestínskych utečencov, ktorí žili v nevhodných podmienkach v utečeneckom tábore v Iraku. Ide prevažne o rodiny s deťmi. Po uplynutí polroka budú presídlení do tretích krajín.

Vývoj pracovných migrácií ovplyvňuje v súčasnosti najmä globálna finančná kríza

Pracovné migrácie sú relatívne novou súčasťou migrácií. Ešte donedávna sa u nás medzi migrácie nezaraďovali, nakoľko ide o pohyb, ktorý obvykle nie je spojený so zmenou trvalého pobytu. V rámci SR bol tento typ migrácií známy pod názvom odchádzka a dochádzka za prácou, mimo SR ako odchádzka za prácou do zahraničia, resp. práca v zahraničí.

Vývoj pracovných migrácií v rámci EÚ/EHP a Švajčiarska ovplyvňujú vykonávané restriktívne opatrenia voči krajinám EÚ⁹ na trhu práce cieľových krajín, a následne zmierňovanie týchto opatrení. Najtvrdšie opatrenia uplatňujú

⁹ Maximálna dĺžka uplatňovania prechodných opatrení je sedem rokov, s možnosťou prehodnotenia (zrušenia) opatrení po troch, piatich rokoch a siedmich rokoch (t.j. po 3+2+2 rokoch) od rozšírenia EÚ v roku 2004. EÚ 8 tvoria krajiny, ktoré vstúpili do EÚ k 1.5.2004, okrem Malty a Cypru.

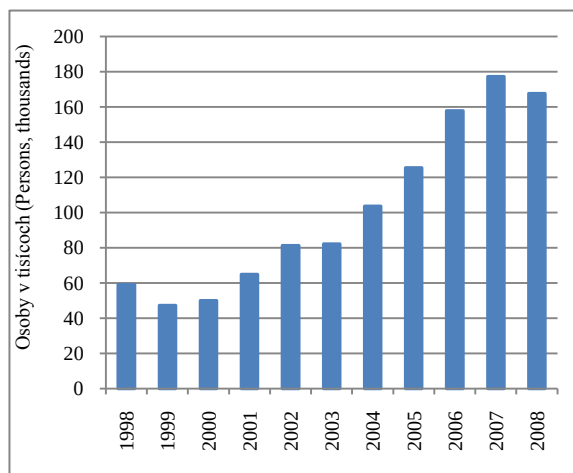
v Nemecku a Rakúsku. Sú to štáty, ktoré aj po 5 rokoch reštrikcií využívajú možnosť ponechať obmedzenia na trhu práce pre krajiny EÚ 8 na ďalšie dva roky. Krajinou EÚ, ktorá tiež vydáva pracovné povolenia, je Malta. Povolenia však slúžia iba na evidenciu cudzincov. Z krajín EHP evidenciu pri vstupe do krajiny vyžaduje Island. V Nórsku môžu občania SR začať pracovať okamžite, ale po troch mesiacoch musia požiadať o povolenie na pobyt. Pracovné povolenie je potrebné aj vo Švajčiarsku.

V oblasti zahraničnej pracovnej migrácie je veľkým problémom získanie hodnoverných údajov o počte občanov SR pracujúcich v zahraničí. Jedným zo zdrojov údajov je Výberové zisťovanie pracovných síl (VZPS), ktoré vykonáva Štatistický úrad SR. Metodicky rozdielne údaje sa získavajú na základe odhadov, ktoré sa vypracovávajú často na základe evidencie štátnych i neštátnych agentúr, ktoré sprostredkovávajú prácu do zahraničia. Je zrejmé, že tieto odhady nezahŕňajú tých občanov SR, ktorí odišli za prácou do zahraničia individuálne. Ďalší typ údajov poskytuje evidencia krajín, v ktorých občania SR pracujú. Často však ide len o kumulatívne počty pracujúcich a údaje o osobách, ktoré pracovný pomer ukončili, neexistujú.

Do vývoja pracovných migrácií výrazne zasiahla globálna finančná kríza a prejavila sa aj v znížení počtu občanov SR pracujúcich v zahraničí. Kým v rokoch 2006 – 2007 počet občanov SR pracujúcich v zahraničí dosahoval maximálne hodnoty, v roku 2008 už dochádza k poklesu ich počtu. Podľa VZPS v roku 2007 pracovalo v zahraničí 177,3 tisíc občanov SR, v roku 2008 však ich počet klesol na 167,7 tisíc osôb.

Aj migrácia za prácou do zahraničia je regionálne diferencovaná. Najväčšie počty občanov SR odchádzali z Prešovského (takmer 30 %) a Nitrianskeho kraja (takmer 20 %). V roku 2008 zaznamenávajú však všetky kraje pokles počtu pracujúcich v zahraničí.

**Graf 7.4: Občania SR pracujúci v zahraničí
(Slovak nationals working abroad)**

Zdroj dát: Výberové zisťovanie pracovných síl, Štatistický úrad SR /
Data source: Labour Force Survey, Statistical Office of the SR

Tab. 7.8: Migrácia za prácou do zahraničia z krajov (v tisícoch osôb) (Labour emigration from the regions (NUTs 3) to foreign countries (in thousands of persons))

Rok (Year)	Kraj vyst'ahovania (Region of emigration)							
	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
1998	3,4	4,6	6,6	3,0	16,0	2,8	19,9	2,6
2000	2,1	4,2	4,6	3,9	14,3	2,1	15,0	3,8
2005	4,9	8,8	10,6	19,9	22,5	12,5	35,1	11,1
2006	5,1	10,3	12,9	26,2	25,9	16,9	44,6	15,8
2007	5,1	10,7	13,7	33,1	27,1	17,3	52,1	18,3
2008	4,6	8,0	14,2	31,2	24,2	17,0	47,7	20,9

Zdroj dát: Výberové zisťovanie pracovných síl, Štatistický úrad SR / Data source: Labour Force Survey, Statistical Office of the SR

Výrazný pokles pracujúcich v zahraničí dokumentujú štvrťročné údaje, keď v 1. štvrťroku 2009 klesol počet pracujúcich v zahraničí na 128,8 tisíc osôb, čo je v porovnaní s rovnakým obdobím predchádzajúceho roku pokles o 47,9 tisíc osôb, t.j. o viac ako štvrtinu.

Podľa VZPS v roku 2008 najviac občanov SR pracovalo v Českej republike, a to 70,2 tisíc osôb. Vo Veľkej Británii pracovalo 20,2 tisíc občanov SR, v Maďarsku 18,9 tisíc, v Rakúsku 17,7 tisíc. S odstupom nasledovalo Nemecko, kde pracovalo 9,3 tisíc občanov SR, Taliansko (8,9 tisíc) a Írsko (8,1 tisíc).

Metodicky iné údaje o počte občanov SR pracujúcich v zahraničí poskytujú zdroje v cieľových krajinách. Napríklad podľa údajov ČSÚ a MPSV Českej republiky ku koncu roku 2008 pracovalo v ČR na pozíciách zamestnancov 100,2 tisíc občanov SR a 9,2 tisíc živnostníkov. Pokles počtu sa začal prejavovať od septembra 2008. V máji 2009 pracovalo v ČR na pozíciách zamestnancov 93,3 tisíc občanov SR. Evidencia Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska poskytuje kumulované dáta. Vo WRS (Worker registration scheme) sa v roku 2008 zaregistrovalo 18,3 tisíc občanov SR. Podľa štvrťročných údajov ich počty postupne klesali. Klesal aj počet zaregistrovaných v Írsku. Kým v roku 2006 bolo registračné číslo (PPSN) pridelené pre 10,7 tisíc občanov SR, v roku 2008 oň požiadovalo 5 tisíc osôb a do konca septembra 2009 iba 1,4 tisíc osôb (tiež ide o kumulované dáta).

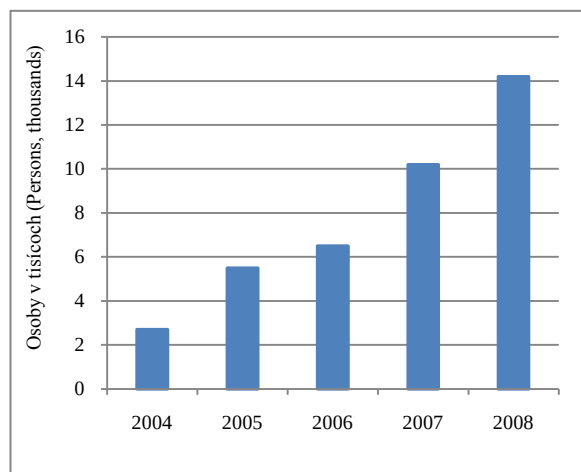
Novým fenoménom v oblasti pracovnej migrácie v roku 2008 bol častejší návrat občanov, ktorí istý čas pracovali v zahraničí, domov. Na úradoch práce sa podľa ÚPSVAR zaevidovalo 10 tisíc takých uchádzačov o zamestnanie, ktorí

sa vrátili zo zahraničia (a ktorých posledným zamestnávateľom bol zahraničný subjekt), najmä z Českej republiky, Maďarska a Veľkej Británie (Katuščák 2009).

Slovenská republika neuplatňuje reštrikcie na trhu práce voči žiadnej z krajín EÚ/EHP a Švajčiarska

Slovenská republika neuplatňovala a ani neuplatňuje reštrikcie voči žiadnej z krajín EHP a Švajčiarska, a teda ani voči krajinám, ktoré pristúpili do EÚ v roku 2004 a 2007. Občania týchto krajín majú v pracovnoprávných vzťahoch rovnaké postavenie ako občania SR. Majú zaručenú slobodu pohybu, bez diskriminácie. Platí to nielen pre stálych pracovníkov, ale aj pre sezónnych pracovníkov, pracovníkov z prihraničných oblastí, ako aj pre tých, ktorí poskytujú služby.

Graf 7.5: Cudzinci zamestnaní v SR
(*Foreigners employed in the SR*)

Zdroj: ÚPSVAR / Source: Centre of Labour, Social Affairs and Family

Ak sa chce v SR zamestnať cudzinec z tretích krajín (ktorý nie je občanom EHP a Švajčiarska), musí mať povolenie na zamestnanie (s výnimkou takých pracovných miest, na ktoré sa nevyžaduje povolenie). Žiadosť o povolenie na zamestnanie musí cudzinec alebo jeho budúci zamestnávateľ podať pred príchodom cudzincina do SR. Pritom sa berie do úvahy situácia na trhu práce SR (až na niektoré výnimky). Až po získaní povolenia na zamestnanie môžu získať títo cudzinci povolenie na prechodný pobyt za účelom zamestnania u určitého zamestnávateľa.

Podľa nariadenia Rady (ES) č. 311/76 o zostavovaní štatistík zahraničných pracovníkov je SR povinná štatisticky vykazovať pohyb cudzincov za prácou v SR. Údaje v SR zbiera a spracováva Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVAR). Ohlasovaciu povinnosť o pohybe cudzincov za prácou majú zamestnávateľia prostredníctvom informačných kariet. Na informačných kartách sa evidujú

občania EHP a Švajčiarska, cudzinci tretích krajín, ktorí na výkon svojej práce nepotrebujú povolenie na zamestnanie a cudzinci, ktorí nie sú občanmi EHP, ale rodinnými príslušníkmi občanov EHP.¹⁰

Osobitné postavenie na trhu práce majú azylanti, ktorí sú ako jediná skupina cudzincov zaradení na trhu práce SR medzi znevýhodnené osoby, a teda sa im venuje osobitná pozornosť.

Počet cudzincov pracujúcich v SR sa napriek hospodárskej kríze neznižuje

Podľa údajov ÚPSVAR pracovalo v SR v roku 2004 okolo 2,7 tisíc cudzincov v pozícii zamestnancov. Tento počet postupne kontinuálne rastie. V roku 2007 prekročil hranicu 10 tisíc osôb a v roku 2008 v pozícii zamestnancov pracovalo v SR viac ako 14 tisíc cudzincov.

Medzi zamestnanými cudzincami mali najvyššie zastúpenie občania členských krajín EÚ, ktorých podiel v roku 2007 dosiahol až 74 % všetkých zamestnaných cudzincov v SR. Pritom občania EÚ 10 (mimo SR) sa na počte zamestnaných z EÚ podieľali v roku 2006 zhruba polovicou, ale v roku 2007 už dvoma tretinami.

V roku 2007 pracovalo v SR na pozíciách zamestnancov viac ako 1,1 tisíc občanov Českej republiky, 1,0 tisíc občanov Poľska, viac ako 0,7 tisíc občanov Francúzska, 0,4 tisíc občanov Nemecka, atď. a z krajín mimo EÚ cca po 0,4 tisíc občanov Ukrajiny a Južnej Kórey. V roku 2007 už prvenstvo patrilo občanom Rumunska, ktorých v Slovenskej republike pracovalo 1,9 tisíc, za nimi nasledovali občania ČR (1,5 tisíc osôb), ďalej občania Poľska (0,9 tisíc), Francúzska (0,8 tisíc), Maďarska (0,6 tisíc), Nemecka (0,5 tisíc), atď. Z cudzincov tretích krajín, ktorí pracovali v SR v roku 2007, bolo najviac osôb z Ukrajiny a Kórejskej republiky (po 0,5 tisíc osôb).

Zahraničné investície do SR boli spojené najmä s prísunom kvalifikovanej pracovnej sily. Viac ako 40 % cudzincov pracujúcich v SR má vysokoškolské vzdelanie a okolo ¼ z nich pracuje na pozíciách vedúcich a riadiacich zamestnancov organizácií podnikov a spoločností. Z tohto dôvodu ich zamestnanosť v SR neovplyvnila ani hospodárska kríza, pretože najčastejšie pracujú na vedúcich pozíciách alebo na takých postoch, ktoré nie je možné obsadiť domácou pracovnou silou. Počet cudzincov pracujúcich v SR sa v roku 2009 pohybuje mesačne na úrovni okolo 15 tisíc osôb.

¹⁰ Táto povinnosť platí aj v prípade, ak takéhoto cudzincina vyšle zamestnávateľ z iného členského štátu na prácu do SR, ako aj v oblasti zamestnávania a sťaží na základe bilaterálnych dohôd. Slovenská republika má uzatvorené bilaterálne dohody s Českou republikou, Maďarskom, Poľskom, Nemeckom, Luxemburskom, Fínskom a Švajčiarskom.

Intenzita vnútornej migrácie v SR je nízka

Počet obyvateľov, ktorí menia svoje trvalé bydlisko v rámci SR sa pohybuje na úrovni okolo 90 tisíc osôb ročne. Znamená to, že z tisíc obyvateľov zmení svoje trvalé bydlisko necelých 17 osôb. Intenzita vnútornej migrácie je teda nízka, i keď nepochybne vyššia ako v druhej polovici 90. rokov. Z hľadiska príčin sťahovania viac ako 1/3 sťahujúcich sa uvádza, že sa sťahuje z bytových dôvodov (37,4 %) a z dôvodov nasledovania rodinného príslušníka (26,9 %). Cca 20 % sa sťahuje z iných, bližšie nešpecifikovaných dôvodov a výraznejšie zastúpenie medzi dôvodmi sťahovania má ešte sobáš (7,8 %).

Tab. 7.9: Vnútna migrácia (Internal migration)

Ukazovateľ	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Počet migrantov	78 466	76 898	87 170	91 504	89 718	89 097	Migrants
Počet migrantov na 1000 obyvateľov	14,6	14,2	16,2	17,0	16,6	16,5	Migrants per 1000 population

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Zintenzívnenie sťahovania medzi obcami v rámci okresu súvisí najmä so suburbanizačnými procesmi. Názorne to dokumentuje nová výstavba rodinných domov, ale aj bytových domov (v menších mestách a na dedinách), najmä na predmestiach našich najväčších miest. Bývajú v nich tí obyvatelia, ktorí sa tam presťahovali z centier (z Bratislavy a Košíc, ale aj ďalších miest) a do miesta predchádzajúceho bydliska dochádzajú v súčasnosti za prácou.

Tab. 7.10: Štruktúra vnútorného sťahovania (Structure of internal migration)

Typ sťahovania	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Type of migration
Z kraja do kraja v SR	14,1 18,0	17,3 22,5	20,4 23,4	21,7 23,7	21,6 24,1	22,1 24,9	ths. % Between regions in the SR
Z okresu do okresu v rámci kraja	22,2 28,3	24,3 31,6	26,0 29,8	27,4 29,9	26,3 29,3	26,1 29,3	ths. % Between districts within a region
Z obce do obce v rámci okresu	42,1 53,7	35,2 45,8	40,8 46,8	42,4 46,3	41,8 46,6	40,9 45,8	ths. % Between municipalities within a district

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Z hľadiska vzdialenosti medzi predchádzajúcim a novým bydliskom je štruktúra vnútorného sťahovania relatívne stabilná. Sťahovanie na krátke vzdialenosti – medzi obcami v rámci okresu – tvorí okolo 46 % všetkých sťahovaní. Na sťahovanie medzi okresmi v rámci kraja pripadá 29 % a podiel sťahovania na dlhšie vzdialenosti – medzi krajinami – je okolo 24–25 %. V porovnaní so sťahovaním v druhej polovici 90. rokov sa mierne posilnilo sťahovanie z obce do obce v rámci okresu a sťahovanie medzi krajinami, a to na úkor sťahovania medzi okresmi v rámci kraja.¹¹

Osoby s vysokoškolským vzdelaním sa sťahujú najmä na väčšie vzdialenosti

Posilnenie sťahovania vysokoškolsky vzdelaných na väčšie vzdialenosti súvisí, okrem iných dôvodov, aj s hľadaním vhodného zamestnania, v ktorom by sa lepšie využila dosiahnutá kvalifikácia obyvateľstva. V iniciálnom štádiu ide o odchádzku a dochádzku za prácou (bez zmeny trvalého pobytu), ktorá sa postupne mení na presťahovanie natrvalo. Dokumentujú to aj príčiny sťahovania, keď sťahovanie z pracovných dôvodov (zmena pracoviska, priblíženie sa k pracovisku a štúdium) tvorilo v roku 2008 až 10,4 % sťahovaní medzi krajinami, kým v sťahovaní medzi okresmi v kraji mali tieto dôvody iba 2,8% podiel a v sťahovaní medzi obcami v rámci okresu podiel iba 1,4 %. To, že nájsť pracovné miesto zodpovedajúce vzdelaniu vyžaduje väčšiu mobilitu, potvrdzujú aj údaje o vzdelaní migrantov, keď viac ako štvrtina (26,6 %) sťahujúcich sa z kraja do kraja mala vysokoškolské vzdelanie. S klesajúcou vzdialenosťou medzi pôvodným a novým bydliskom sa úroveň vzdelania migrantov znižovala. V sťahovaní medzi okresmi v rámci kraja tvorili osoby s vysokoškolským vzdelaním 1/5 a v sťahovaní medzi obcami v rámci okresu iba 1/10 migrantov. Iný pohľad ponúka štruktúra sťahovania osôb s vysokoškolským vzdelaním. Na sťahovaní medzi okresmi v rámci kraja sa podieľalo 34 % z nich a na sťahovaní medzi krajinami až 38 %.

Z hľadiska smerov sťahovania je situácia pomerne stabilná už dlhšiu dobu. Aj údaje z rokov 2007 a 2008 potvrdzujú, že východné Slovensko je relatívne migračne uzavreté, keď najväčšia migračná výmena existuje medzi Prešovským a Košickým krajom navzájom. Cca 36–37 % všetkých migrantov odchádzajúcich z Prešovského kraja smeruje do Košického kraja a naopak, taký istý podiel všetkých migrantov odchádzajúcich z Košického kraja smeruje do Prešovského. Pritom druhý najväčší migračný prúd z oboch krajov, v objeme cca ¼ všetkých migrantov každého z týchto krajov, smeruje do Bratislavského kraja.

¹¹ Po zmene územného a správneho usporiadania v roku 1996 sťahovanie z kraja do kraja tvorilo cca 23 % všetkých sťahovaní, sťahovanie z okresu do okresu v rámci kraja 25 – 28 % a sťahovanie z obce do obce v rámci okresu 42 – 45 %.

Najväčšie migračné prúdy zo všetkých ostaných krajov smerovali aj v rokoch 2007 a 2008 do Bratislavského kraja. Silné migračné väzby sú najmä medzi Bratislavským a Trnavským krajom, keď 43–47 % všetkých migrantov odchádzajúcich z Trnavského kraja smerovalo do Bratislavského kraja. Pre Bratislavský kraj je Trnavský kraj najvýznamnejšou destináciou, keď napríklad v roku 2008 smerovala z Bratislavského do Trnavského kraja viac ako polovica všetkých migrantov (55 %). Bratislavský kraj je dokonca vo vzťahu s Trnavským krajom migračne stratový. Úbytok v roku 2008 dosiahol cca 700 osôb a v roku 2007 až 800 osôb. Z ostatných krajov smerovalo do Bratislavského kraja 32–37 % všetkých migrantov.

Prírastok z vnútorného sťahovania mal v roku 2008 iba Bratislavský kraj (2,8 tisíc osôb), Trnavský kraj (1,4 tisíc osôb), a Nitriansky kraj (0,1 tisíc osôb), ostatné kraje boli migračne stratové. Najväčšie straty boli na východe Slovenska. Vnútornou migráciou sa znížil počet obyvateľov v Prešovskom kraji o 1,5 tisíc osôb, v Košickom o 0,9 tisíc osôb a v Nitrianskom o 0,8 tisíc osôb.

Najväčšie zisky z vnútorného sťahovania má okres Senec

Výnimočným úkazom v sťahovaní medzi okresmi SR je vysoký prírastok obyvateľstva z vnútornej migrácie v okrese Senec. Prírastok plne korešponduje s procesom suburbanizácie v prímestskom prostredí Bratislavy. Za roky 2005–2008 získal okres Senec z vnútorného sťahovania takmer 6 tisíc obyvateľov, t.j. v priemere ročne pribudlo 25 osôb na 1000 obyvateľov. Za týmto okresom, i keď s odstupom, nasledujú ďalšie okresy v blízkosti hlavného mesta – Pezinok, Malacky a Dunajská Streda a v širšom zázemí aj Galanta, Senica a Trnava. Podobne prebiehajúce procesy suburbanizácie potvrdzuje rast počtu obyvateľov v zázemí Košíc, v okrese Košice – okolie. Na druhej strane, ako už

Tab. 7.11: Prírastok (úbytok) obyvateľstva vnútorným sťahovaním v okresoch (Internal net migration in the districts (LAU 1))

Okres (LAU 1)	Migračné saldo (Net migration)							Hrubá miera migračného prírastku (‰) (Net migration per 1000 population) 2005-2008
	1996	2000	2005	2006	2007	2008	2005-2008	
Okresy s najvyšším relatívnym prírastkom z vnútorného sťahovania (Districts with highest relative increase from internal migration)								
Senec	98	552	1 100	1 164	1 697	1 928	5 889	25,52
Pezinok	56	310	456	500	502	575	2 033	8,99
Malacky	232	320	502	511	499	490	2 002	7,47
Dunajská Streda	121	162	403	508	780	770	2 461	5,32
Turčianske Teplice	-2	-6	90	80	96	82	348	5,20
Košice okolie	489	292	427	407	535	625	1 994	4,45
Galanta	191	308	226	170	199	298	893	2,34
Senica	-56	59	47	76	79	199	401	1,65
Krupina	46	24	-18	100	22	14	118	1,30
Trnava	-14	-24	30	144	270	91	535	1,05
Okresy s najvyšším relatívnym úbytkom z vnútorného sťahovania (Districts with highest relative decrease from internal migration)								
Poprad	-3	-163	-424	-426	-382	-447	-1 679	-4,02
Košice	-207	-262	-703	-786	-894	-1 099	-3 482	-3,71
Snina	-79	-65	-122	-119	-149	-100	-490	-3,15
Stropkov	-87	13	-68	-37	-50	-79	-234	-2,81
Žarnovica	-22	-49	-69	-89	-91	-41	-290	-2,67
Stará Ľubovňa	-32	-173	-106	-111	-185	-145	-547	-2,65
Tvrdošín	-93	-68	-114	-115	-83	-63	-375	-2,63
Revúca	-108	-23	-166	-62	-102	-81	-411	-2,53
Svidník	-102	-66	-47	-94	-128	-64	-333	-2,50
Banská Štiavnica	-23	13	-59	-45	-48	-14	-166	-2,46
Spišská Nová Ves	-48	-14	-220	-279	-244	-184	-927	-2,42
...								
Bratislava	207	-582	-200	25	-701	-214	-1090	-0,64

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

bolo spomenuté, straty vo vnútornej migrácii vykazujú obe naše najväčšie mestá. Vysoké sú najmä straty mesta Košice, ktoré v ostatných štyroch rokoch stráca vnútornou migráciou v priemere až takmer 4 osoby na 1000 obyvateľov ročne.

Najväčšie straty v medziokresnej migrácii má okres Poprad (4 osoby na 1000 obyvateľov), ďalej okresy Snina, Stropkov a ďalšie okresy na východnom Slovensku a na juhu stredného Slovenska. Z okresov na západnom Slovensku mal vysoké straty iba okres Myjava (2,2 osoby na 1000 obyvateľov). Celkove v rokoch 2005–2008 malo zisky z vnútorného sťahovania 30 okresov a 49 okresov (vrátane bratislavských a košických) vykazovalo straty. Migračné zisky, spojené s investičnými stimulmi, sa vo vnútornej migrácii už vôbec neprejavujú.

Tab. 7.12: Prírastok (úbytok) obyvateľov vnútorným sťahovaním podľa veľkostných skupín obcí (Net internal migration by size groups of municipalities)

	1995	2000	2005	2006	2007	2008
- 199	x	-106	20	193	21	62
200–499	x	1 121	744	1368	481	1 538
500–999	x	1 530	2304	2753	2850	2 815
1 000–1 999*	-326	2 371	3482	3329	4753	4 782
2 000–4 999	239	1 973	2180	2938	2623	3 405
5 000–9 999	77	-694	-91	-558	62	-130
10 000–19 999	-143	-849	-1336	-1453	-1318	-1 685
20 000–49 999	-726	-2 520	-3173	-4412	-3950	-5 017
50 000–99 999	-24	-1 982	-3227	-3397	-3927	-4 457
100000 +	903	-844	-903	-761	-1595	-1 313

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

*V rokoch 1995 za obce s počtom obyvateľov menej ako 2000. / In 1995 for municipalities with population less than 2000.

nad 100 tisíc obyvateľov, do ktorej patria mestá Bratislava a Košice.

Aj údaje o pohybe za prácou v rámci SR, a to na úrovni krajov, možno získať z Výberového zisťovania pracovných síl. Podľa tohto zdroja v dochádzke za prácou v rámci SR má dominantné postavenie Bratislavský kraj, do ktorého smerujú hlavné prúdy pracovníkov zo všetkých krajov, s výnimkou Prešovského a Košického. Avšak druhý najväčší prúd z obidvoch krajov už smeruje do Bratislavského kraja. Do Bratislavského kraja smerovalo za prácou v roku 2008 spolu takmer 80 tisíc osôb, do iných krajov (najmä do Trnavského) odchádzalo z Bratislavského kraja okolo 5 tisíc osôb, a tak tento kraj získal medzikrajskou dochádzkou približne 74 tisíc pracovníkov. Ziskovým je Košický kraj, ktorý profituje najmä zo vzájomnej výmeny pracovníkov s Prešovským krajom.

Tab. 7.13: Saldo dochádzky a odchádzky za prácou v krajoch (v tisícoch) (Net commuting in regions (NUTS 3), in thousands)

Rok (Year)	Kraj (Region)							
	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Banskobystrický	Prešovský	Košický
1998	49,1	-14,7	-9,7	-8,9	-10,8	3,9	-15,3	6,3
2000	54,3	-17,7	-9,1	-10,9	-7,1	-0,1	-13,1	3,6
2005	70,4	-22,0	-11,1	-12,2	-7,1	-5,0	-18,1	5,1
2006	69,6	-20,5	-10,4	-7,7	-10,0	-6,0	-19,5	4,7
2007	72,2	-26,0	-10,2	-4,0	-9,7	-8,0	-21,1	6,8
2008	74,2	-23,6	-9,9	-8,6	-9,7	-8,1	-16,7	2,4

Zdroj dát: Výberové zisťovanie pracovných síl, Štatistický úrad SR / Data source: Labour Force Survey, Statistical Office of the SR

Ostatné kraje majú pasívne saldo dochádzky za prácou. Najväčšie pasívne saldo vykazuje Trnavský kraj. Najviac osôb z Trnavského kraja smeruje za prácou do Bratislavského kraja (cca 32 tisíc osôb), pričom aj z Bratislavského do Trnavského kraja smeruje síce najväčší prúd, ale jeho objem je desaťnásobne menší. Straty Prešovského kraja znásobuje migrácia za prácou do zahraničia.

SUMMARY – MIGRATION

Development of foreign migration after accession of the Slovak Republic to the EU has been influenced by the gradual refinement of restrictive measures of the EU Member States in the labour market, and especially by extending the Schengen area. These factors, in particular, facilitated the movement of Slovak citizens abroad. In contrast, accession of Romania and Bulgaria to the EU contributed to increased immigration from these countries to the Slovak Republic.

This is confirmed also by the data of the Statistical Office of the SR. In 2007 and 2008 migration gains reached their historic highs in the amount of 6390 and 7060 persons. The main source country of immigration is no longer the Czech Republic, but Romania. Even in terms of nationality the leading country of immigrants is Romania. By contrast, especially Slovak citizens emigrate from Slovakia. However, data on emigrants are significantly underestimated.

The issue of entry and residence of foreigners in the Slovak Republic is under the competence of the Bureau of Border and Alien Police, of Ministry of the Interior. In this area, EEA citizens and citizens of third countries apply different rules. While EEA nationals do not need a residence permit, citizens of third countries may stay in the Slovak Republic only on the basis of residence permit. According to data from the Ministry of the Interior in 2008, there lived 52.7 thousand foreign nationals in the Slovak Republic. It is the highest annual number of foreigners in the SR since the establishment of an independent state. Their number is about 1% of Slovakia's population. EU citizens accounted for up to

63% of foreigners living in Slovakia. They were mainly citizens of the Czech Republic, Poland, Romania, Germany and Hungary. Citizens of Ukraine and Vietnam formed the largest community of the third country citizens in the country in 2008.

Slovakia has been granting asylum since 1992. Since then asylum issues recorded a series of legislative changes. Currently, asylum, subsidiary and temporary protection (is under control of) is managed by common policy of the European Union. Granted asylum in the Slovak Republic is still very low. For the entire period 1992–2008, only 632 persons (out of a total of 54,720 applicants) was granted asylum in the SR and 203 refugees have been acquired the citizenship of the SR.

Labour migration is a relatively new part of migration. Obtaining a reliable data on the number of Slovak citizens working abroad is very problematic. The development of labour migration is significantly hit by the global financial crisis which is also reflected in a decline in the number of Slovak citizens working abroad. While in 2006–2007 the number of Slovak citizens working abroad reached a maximum value, in 2008 there has been a decline in their number to 168 thousand. For Slovak citizens the most attractive destinations are Czech Republic, Great Britain and Ireland. By contrast, only around 14 thousand foreigners worked in the Slovak Republic in 2008.

In the Slovak Republic about 90 thousand people change their permanent residence each year. This means that less than 17 of 1000 inhabitants change their permanent residence. The intensity of internal migration is evidently low. Currently, migration between municipalities within the district contributes 46% of all migration moves, migration between counties within the region accounts for 29 to 30% and the migration between regions is around 24–25%. Intensified migration between municipalities in the district is mainly due to suburban processes between large towns and municipalities in their hinterland, especially small towns. In terms of migration directions, the situation is relatively stable for some time. Also data from the years 2007 and 2008 confirm that the Eastern Slovakia is relatively migratory closed, when the largest mutual migration exchange is between Prešov and Košice region. In 2007 and 2008 the largest migratory flows from all other regions directed to the Bratislava region. Exceptional phenomenon in the migration between districts of the SR is high internal migration increase in the district Senec. In 2005–2008 district of Senec gained almost 6 thousand people (i.e. on average 25 people a year per 1000 population) from the internal migration. The gain corresponds fully to the process of suburbanisation in the urban environment of Bratislava.

The greatest loss in migration between districts was in district Poprad (4 persons per 1000 population). Migration losses recorded also the cities of Bratislava and Košice.

8. PRÍRASTOK A POČET OBYVATEĽOV

Danuša Jurčová

Tab. 8.1: Prírastok obyvateľov (Population change)

Ukazovateľ		1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator	
Prírodný prírastok	Spolu	8 741	2 427	955	603	568	4 196	Total	Natural increase
	Muži	3 287	67	-172	-409	-323	1 360	Men	
	Ženy	5 454	2 360	1 127	1 012	891	2 836	Women	
Migračné saldo	Spolu	2 842	1 463	3 403	3 854	6 793	7 060	Total	Net migration
	Muži	1 524	868	2 554	2 821	5 166	5 317	Men	
	Ženy	1 318	595	849	1 033	1 627	1 743	Women	
Celkový prírastok	Spolu	11 583	3 890	4 358	4 457	7 361	11 256	Total	Total population change
	Muži	4 811	935	2 382	2 412	4 843	6 677	Men	
	Ženy	6 772	2 955	1 976	2 045	2 518	4 579	Women	
Prírodný prírastok na 1000 obyvateľov	Spolu	1,63	0,45	0,18	0,11	0,11	0,78	Total	Natural increase per 1000 population
	Muži	1,26	0,03	-0,07	-0,16	-0,12	0,52	Men	
	Ženy	1,98	0,85	0,41	0,36	0,32	1,02	Women	
Migračné saldo na 1000 obyvateľov	Spolu	0,53	0,27	0,63	0,71	1,26	1,31	Total	Net migration per 1000 population
	Muži	0,58	0,33	0,98	1,08	1,97	2,02	Men	
	Ženy	0,48	0,21	0,31	0,37	0,59	0,63	Women	
Celkový prírastok na 1000 obyvateľov	Spolu	2,16	0,72	0,81	0,83	1,36	2,08	Total	Total population change per 1000 population
	Muži	1,84	0,36	0,91	0,92	1,85	2,54	Men	
	Ženy	2,46	1,06	0,71	0,74	0,91	1,65	Women	

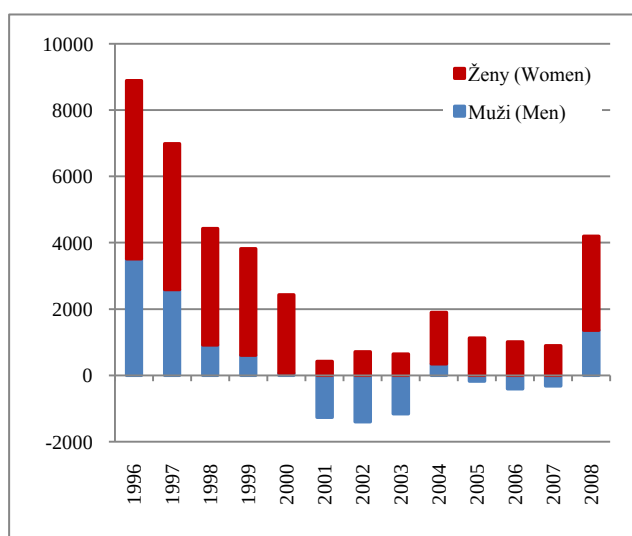
Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Pre populačný vývoj Slovenska na konci 20. storočia bol typický prudký pokles celkového prírastku obyvateľov. Tento pokles sa na začiatku nového tisícročia – v rokoch 2001 a 2002 – zastavil na hodnotách 168 osôb, resp. 210 osôb, t.j. na hodnotách blízkyh nule.

Rok 2008 môže znamenať obrat vo vývoji prirodzeného prírastku obyvateľstva

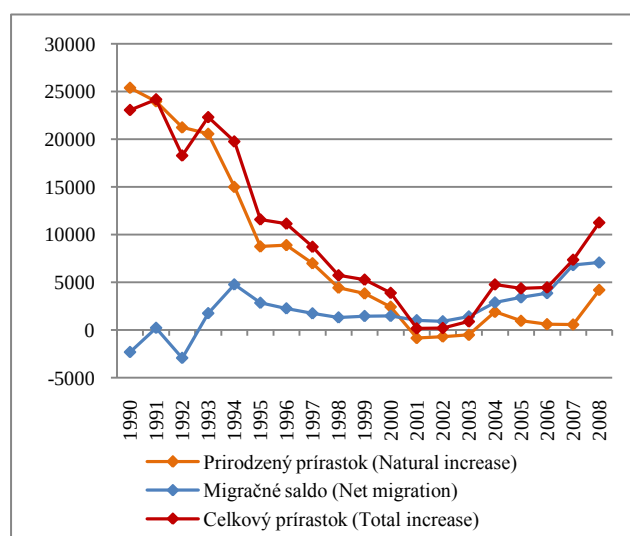
Do roku 2000 výšku celkového prírastku ovplyvňoval najmä prirodzený prírastok, napriek tomu, že vykazoval klesajúce tendencie. V rokoch 2001–2003 prirodzený prírastok dokonca klesol do záporných hodnôt, t.j. zmenil sa na prirodzený úbytok. Na ňom sa podieľal najmä prirodzený úbytok mužov, ktorý – až na prerušenie v roku 2004 – pretrvával v období rokov 2001–2007. Vývoj prirodzeného prírastku naznačuje, akoby sa uzavrela jedna vývojová etapa – etapa rokov 2000–2007, v ktorej sa nízke hodnoty prirodzeného prírastku žien spájali s prirodzeným úbytkom mužov, prípadne s veľmi nízkymi hodnotami prirodzeného prírastku mužov.

Graf 8.1: Štruktúra prirodzeného prírastku v rokoch 1996–2008
(Structure of natural increase, 1996–2008)

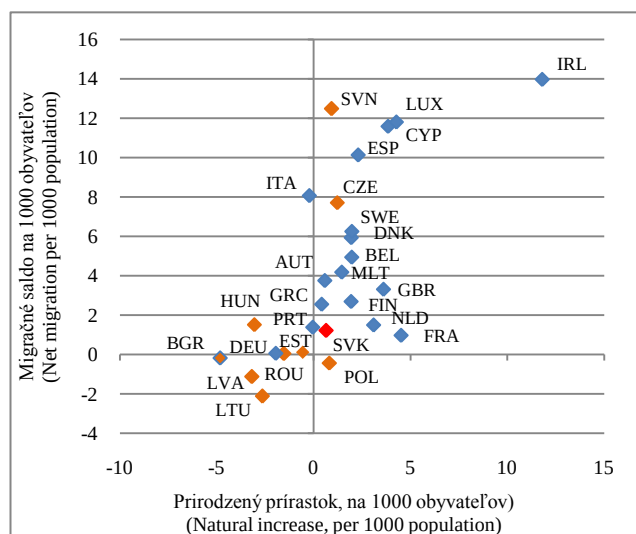

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

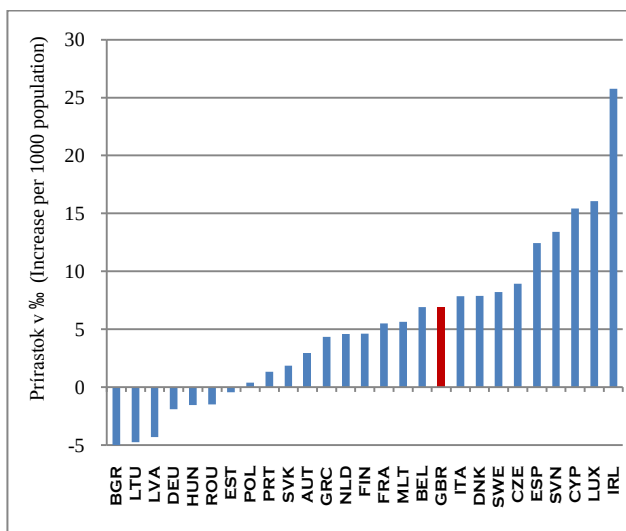
Graf 8.2: Vývoj prírastkov obyvateľstva
(Trends in population change)

Graf 8.3: Prírodný prírastok a migračné saldo v krajinách EÚ, 2008 (Natural increase and net migration in EU-27, 2008)

Graf 8.4: Celkový prírastok v krajinách EÚ, 2008 (Total population growth in EU-27, 2008)

Zdroj dát: EUROSTAT online database / EUROSTAT online database

Pozn.: Nakoľko migračná štatistika nie je v EÚ harmonizovaná a zahŕňa rôzne migračné systémy, migračný prírastok sa v tejto kapitole chápe ako rozdiel medzi celkovým a prírodným prírastkom (vrátane chýb, vyplývajúcich z evidencie).

Note: Since migration statistics is not harmonized in the EU and involves different migration systems, net migration in international comparison of this chapter shall be understood as the difference between total population increase and natural population change (including errors resulting from the records).

Slovensko je krajinou, ktorej prírastky v relatívnych hodnotách (na tisíc obyvateľov stredného stavu) sú veľmi nízke. Napriek tomu Slovensko spolu so Slovinskom a Českou republikou sú jedinými krajinami bývalého východného bloku s prírastkom obyvateľstva. Česká republika bola v rokoch 2007 a 2008 dokonca v poradí šiestou krajinou EÚ s najväčším prírastkom, ktorý zaznamenala najmä vďaka migrácii¹².

Na poklese počtu obyvateľov postkomunistických krajín sa podpisuje najmä prírodný úbytok. Najväčší prepád prírodného prírastku zaznamenalo Bulharsko, ale na poklese počtu obyvateľov Litvy a Lotyšska sa podieľa aj migrácia. Ku krajinám s poklesom počtu obyvateľov sa zaradilo aj Nemecko, kde zisky z migrácie nestačili vykompenzovať prírodný úbytok obyvateľstva.

Na opačnej strane spektra, t.j. na strane krajín s celkovým prírastkom obyvateľstva sa nachádzali Írsko, Luxembursko a Cyprus. Podľa údajov z roku 2008 malo Írsko nielen ďaleko najvyšší prírodný prírastok, ale aj najvyšší prírastok obyvateľstva z migrácie v EÚ. Luxembursko a Cyprus rastú najmä vďaka imigrácii, ale aj na ich raste počtu obyvateľov sa podieľa prírodný prírastok, a to približne jednou tretinou.

Ani v prvých rokoch 21. storočia sa počet obyvateľov SR zásadnejšie nezmenil

Z tendencií vývoja celkového prírastku obyvateľov vyplýva, že ani v prvých rokoch 21. storočia sa počet obyvateľov SR zásadnejšie nemenil.

V období 2001–2004 vzrástol počet obyvateľov SR iba o cca 6 tisíc osôb (t.j. v priemere o 1510 osôb ročne), kým v nasledujúcich štyroch rokoch bol vývoj dynamickejší, keď počet obyvateľov vzrástol o viac ako 27 tisíc osôb (t.j. o

Tab. 8.2: Počet obyvateľov (Population size)

Počet obyvateľov	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Population size
Počet obyvateľov k 31.12. (Population on December 31st of each year)							
Celkom	5 367 790	5 402 547	5 389 180	5 393 637	5 400 998	5 412 254	Total population
Muži	2 613 712	2 626 061	2 615 872	2 618 284	2 623 127	2 629 804	Men
Ženy	2 754 078	2 776 486	2 773 308	2 775 353	2 777 871	2 782 450	Women
Počet obyvateľov k 1.7. (Population on July 1st of each year)							
Celkom	5 363 676	5 400 679	5 387 285	5 391 184	5 397 766	5 406 972	Total population
Muži	2 612 229	2 625 691	2 614 912	2 616 924	2 621 095	2 626 895	Men
Ženy	2 751 447	2 774 988	2 772 373	2 774 260	2 776 671	2 780 077	Women

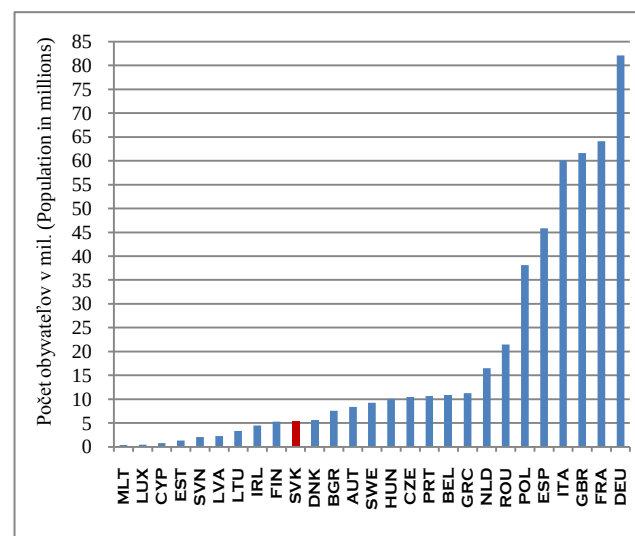
Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

¹² V Českej republike, podobne ako v niektorých ďalších krajinách EÚ, počet obyvateľov zahŕňa nielen osoby trvalým pobytom, ale aj osoby s prechodným pobytom v krajine dlhším ako jeden rok. V SR sa pobytu do počtu obyvateľov zarátavajú iba osoby s trvalým pobytom.

6858 osôb ročne). Počet obyvateľov SR sa teda zvýšil z 5379 tisíc v roku 2001 na 5 384,8 tisíc v roku 2004. Napokon k 31.12.2008 mala Slovenská republika 5 412,2 tisíc obyvateľov.

Slovensko s 5,4 mil. obyvateľov patrí medzi malé krajiny EÚ. Má približne rovnaký počet obyvateľov ako Dánsko a Fínsko. Na rozdiel od Slovenska a Fínska však Dánsko v roku 2008 už prekročilo hranicu 5,5 milióna obyvateľov. Rozdiely vo veľkosti 27 členských krajín EÚ podľa počtu obyvateľov sú veľké. Najväčšou krajinou je Nemecko, ktorého 82,1 mil. obyvateľov tvorilo v roku 2008 až 16,4 % obyvateľov Únie. Z postsocialistických krajín je najväčšie Poľsko (38,1 milióna obyvateľov, t.j. 7,6 % obyvateľov EÚ). V najmenších krajinách – Luxembursku (484 tis.) a Malte (410 tis.) bol počet obyvateľov pod hranicou pol milióna osôb. Podľa odhadu Eurostatu v Európskej únii žilo k 31.12.2008 spolu 499,6 mil. obyvateľov, t.j. takmer pol miliardy obyvateľov.

Graf 8.5: Počet obyvateľov v krajinách EÚ, 2008 (Total population in the EU-27 countries, 2008)

Zdroj dát: EUROSTAT online database / EUROSTAT online database

Počet obyvateľov sa znižuje najmä v mestách s veľkosťou od 20 tisíc do 100 tisíc obyvateľov

Zaujímavý pohľad na rozloženie prírastkov počtu obyvateľov, a teda aj na reprodukčné správanie obyvateľov v rámci SR poskytujú prírastky podľa veľkostných skupín obcí.

Prirodzený úbytok bol dlhodobo typický pre obce s veľkosťou do 2 tisíc obyvateľov, ale v roku 2008 mali prírastok už aj obce vo veľkostnej skupine od tisíc do 2 tisíc obyvateľov. Všetky veľkostné skupiny obcí nad 2000 obyvateľov vykazovali prirodzený prírastok.

Straty zo sťahovania (vnútorného a zahraničného spolu) zaznamenávajú v súčasnosti obce s veľkosťou od 10 tisíc do 100 tisíc obyvateľov, obce ostatných veľkostných skupín sú migračne ziskové. Veľkostná skupina obcí s 5–10 tisíc obyvateľmi a veľkostná skupina obcí s veľkosťou nad 100 tisíc obyvateľov vystupujú síce ako migračne ziskové, ale zisky majú iba vďaka zahraničnej migrácii.

Tab. 8.3: Prírodný prírastok (úbytok) obyvateľov podľa veľkostných skupín obcí (Natural increase (decrease) by size groups of municipalities)

	1995	2000	2005	2006	2007	2008
- 199	x	-307	-379	-356	-403	-319
200-499	x	-745	-985	-1004	-1037	-819
500-999	x	-347	-754	-779	-982	-476
1 000-1 999*	-2231	-43	-398	-216	-223	140
2 000-4 999	11522	823	708	685	595	894
5 000-9 999	-4597	381	292	237	124	692
10 000-19 999	807	508	640	297	291	750
20 000-49 999	450	1460	868	776	838	1214
50 000-99 999	2184	909	638	645	700	1075
100000 +	606	-212	325	318	665	1045

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

* V roku 1995 za obce do 2000 obyvateľov/ In 1995 for municipalities up to 2000 inhabitants

Tab. 8.4: Prírastok (úbytok) obyvateľov z migrácie podľa veľkostných skupín obcí (Net migration by size groups of municipalities)

	1995	2000	2005	2006	2007	2008
- 199	x	-81	44	215	52	114
200-499	x	1 196	863	1 520	664	1 717
500-999	x	1 673	2 534	3 018	3 294	3 220
1 000-1 999*	272	2 518	3 859	3 714	5 619	5 685
2 000-4 999	487	2 117	2 743	3 322	3 087	4 190
5 000-9 999	285	-616	114	-352	557	265
10 000-19 999	9	-774	-1 124	-1 206	-577	-916
20 000-49 999	-252	-2 266	-2 820	-4 007	-3 094	-4 208
50 000-99 999	382	-1 775	-2 654	-2 409	-2 621	-3 248
100000 +	1659	-529	-156	39	-188	241

Špecifická situácia je aj vo veľkostnej skupine našich dvoch najväčších miest. Kým v Bratislave sú straty z vnútornej migrácie vykompenzované vysokými ziskami zo zahraničnej migrácie, t.j. Bratislava je migračne zisková, v Košiciach prírastok zo zahraničného sťahovania vo výške niekoľkých desiatok osôb nestačí vykryť vysoké straty z vnútornej migrácie, a tak mesto Košice vystupuje ako migračne stratové.

Silný vplyv migrácie v celkovom prírastku spôsobuje, že počet obyvateľov sa znižuje najmä v obciach s veľkosťou od 10 do 100 tisíc obyvateľov, t.j. tieto mestá majú úbytok obyvateľov z migrácie. Straty zaznamenávajú aj najmenšie obce, t.j. obce vo veľkostnej skupine do 200 obyvateľov, ale na rozdiel od predchádzajúcej skupiny, na stratách sa podieľa prirodzený úbytok obyvateľov.

Od začiatku tisícročia najväčší úbytok počtu obyvateľov vykazujú obce vo veľkostných skupinách od 20 do 100 tisíc obyvateľov, t.j. väčšie mestá. Na celkovom úbytku ich obyvateľov vo výške cca 38 tisíc osôb sa podieľala najmä

Tab. 8.5: Celkový prírastok (úbytok) obyvateľov podľa veľkostných skupín obcí (Total population growths (decline) by size groups of municipalities)

	1995	2000	2005	2006	2007	2008
- 199	x	-388	-335	-141	-351	-205
200-499	x	451	-122	516	-373	898
500-999	x	1 326	1 780	2 239	2312	2744
1 000-1 999*	-1 959	2 475	3 461	3 498	5396	5825
2 000-4 999	12 009	2 940	3 451	4 007	3682	5084
5 000-9 999	-4 312	-235	406	-115	681	957
10 000-19 999	816	-266	-484	-909	-286	-166
20 000-49 999	198	-806	-1 952	-3 231	-2256	-2994
50 000-99 999	2 566	-866	-2 016	-1 764	-1921	-2173
100000 +	2 265	-741	169	357	477	1286

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

* V roku 1995 za obce do 2000 obyvateľov/ In 1995 for municipalities up to 2000 inhabitants

migrácia (migračné straty cca 53 tisíc osôb). Najväčšie zisky majú obce veľkostných skupín s počtom obyvateľov od tisíc do 5 tisíc, v ktorých sa na prírastku počtu obyvateľov vo výške cca 66 tisíc osôb podieľala práve migrácia (migračné zisky cca 63 tisíc osôb).

Tendencie vývoja počtu obyvateľov podľa veľkostných skupín obcí sú teda na začiatku 21. tisícročia diametrálne odlišné od situácie napríklad pred 20 rokmi, keď počet obyvateľov rástol hlavne v mestách a keď vidiek vymieral a strácal obyvateľstvo migráciou v prospech miest. Po roku 2004 je však výnimkou práve veľkostná skupina obcí nad 100 tisíc obyvateľov, v ktorej počet obyvateľov znova rastie, a to vďaka rastu počtu obyvateľov v Bratislave.

SUMMARY – POPULATION CHANGE

Year 2008 brought changes in population growth of the SR population. For the first time in this decade the natural increase was stronger and exceeded 4 thousand people – a level similar to the one recorded in 1998. This change is associated particularly with the growth of the number of live births. Comparing to 2007, the number of live births increased by about 3 thousand and the number of deaths was lower by almost 700 in 2008. Further developments will show whether the development of the natural increase in the amended form will continue in the coming years. Recuperation of the postponed births, which is already taking place in Slovakia and the increase in fertility accelerates, confirms this hypothesis and it can bring a revival of population development in Slovakia in future years.

However, even in 21st century the number of population of Slovakia has not changed significantly. The population thus rose from 5 379 thousand in 2001 to 5 384.8 thousand in 2004, and finally, Slovakia had a population of 5 412.2 thousand on December 31st 2008. It means, Slovakia belongs to the small countries of the EU. It has roughly the same population as Denmark and Finland.

By 2000, the total increase was particularly affected by the natural changes, despite their decreasing trend. Recently, migration contributes to the total increase much more than natural change. In 2008 the natural increase contributed to the total increase by 37% and proportion of net migration was 63% and in 2007 even net migration formed 92% of the total increase. This high proportion of migration is linked to the significant increase in the number immigrants to Slovakia after the accession of Romania and Bulgaria into the EU.

Slovakia is a country where population increases in relative terms (per 1000 population) very mildly. Nevertheless, Slovakia together with Slovenia and the Czech Republic are the only of former socialist countries where the number of population is on the rise.

9. VEKOVÁ ŠTRUKTÚRA

Branislav Šprocha

Tab. 9.1: Veková štruktúra populácie Slovenska k 31.12. (Population age-structure of Slovakia on December 31st of each year)

Ukazovateľ	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Celkom (Total)							
Počet obyvateľov	5 367 790	5 402 547	5 389 180	5 393 637	5 400 998	5 412 254	Total population
0–14	1 195 288	1 036 426	894 308	870 622	851 044	836 069	0–14
15–44	2 507 086	2 519 047	2 501 850	2 501 856	2 503 218	2 500 766	15–44
45–64	1 077 971	1 227 504	1 360 384	1 381 520	1 399 954	1 421 114	45–64
65+	587 445	619 570	632 638	639 639	646 782	654 305	65+
% zastúpenie 0–14	22,3	19,2	16,6	16,1	15,8	15,5	Proportion 0–14 (%)
% zastúpenie 15–44	46,7	46,6	46,4	46,4	46,3	46,3	Proportion 15–44 (%)
% zastúpenie 45–64	20,1	22,7	25,2	25,6	25,9	26,3	Proportion 45–64 (%)
% zastúpenie 65+	10,9	11,5	11,7	11,9	12,0	12,1	Proportion 65+ (%)
Priemerný vek	34,5	36,0	37,4	37,7	38,0	38,2	Mean age
Index starnutia	49,1	59,8	70,7	73,5	76,0	78,3	Ageing index
Muži (Men)							
Počet obyvateľov	2 613 712	2 626 061	2 615 872	2 618 284	2 623 127	2 629 804	Total population
0–14	610 853	530 207	458 022	446 075	436 273	428 405	0–14
15–44	1 269 534	1 277 209	1 269 579	1 270 411	1 272 546	1 272 922	15–44
45–64	505 395	582 897	651 965	663 237	673 286	684 578	45–64
65+	227 930	235 748	236 306	238 561	241 022	243 899	65+
% zastúpenie 0–14	23,4	20,2	17,5	17,0	16,6	16,3	Proportion 0–14 (%)
% zastúpenie 15–44	48,6	48,6	48,5	48,5	48,5	48,5	Proportion 15–44 (%)
% zastúpenie 45–64	19,3	22,2	24,9	25,3	25,7	26,1	Proportion 45–64 (%)
% zastúpenie 65+	8,7	9,0	9,0	9,1	9,2	9,3	Proportion 65+ (%)
Priemerný vek	33,0	34,4	35,8	36,1	36,3	36,6	Mean age
Index starnutia	37,3	44,5	51,6	53,5	55,2	55,9	Ageing index
Ženy (Women)							
Počet obyvateľov	2 754 078	2 776 486	2 773 308	2 775 353	2 777 871	2 782 450	Total population
0–14	584 435	506 219	436 286	424 547	414 771	407 664	0–14
15–44	1 237 552	1 241 838	1 232 271	1 231 445	1 230 672	1 227 844	15–44
45–64	572 576	644 607	708 419	718 283	726 668	736 536	45–64
65+	359 515	383 822	396 332	401 078	405 760	410 406	65+
% zastúpenie 0–14	21,2	18,2	15,7	15,3	14,9	14,7	Proportion 0–14 (%)
% zastúpenie 15–44	44,9	44,7	44,4	44,4	44,3	44,2	Proportion 15–44 (%)
% zastúpenie 45–64	20,8	23,2	25,5	25,9	26,2	26,5	Proportion 45–64 (%)
% zastúpenie 65+	13,1	13,8	14,3	14,5	14,6	14,8	Proportion 65+ (%)
Priemerný vek	36,0	37,5	38,9	39,2	39,5	39,8	Mean age
Index starnutia	61,5	75,8	90,8	94,5	97,8	100,7	Ageing index

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

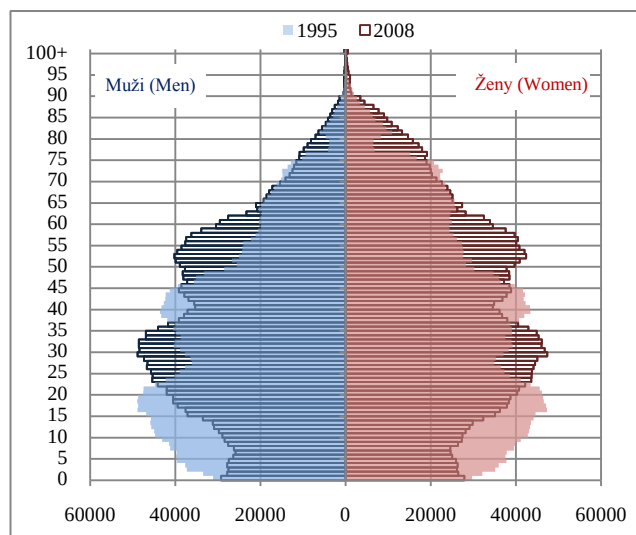
Zloženie obyvateľstva podľa veku a pohlavia predstavuje dve základné demografické štruktúry. Veková štruktúra k určitému okamihu zobrazuje v podstate demografický vývoj, ktorý v populácii prebiehal približne za posledných sto rokov. Je tak podmienená zmenami v základných demografických procesoch, ako je úmrtnosť a pôrodnosť. Okrem toho svoju úlohu v rozličnej miere zohrávajú aj migračné pohyby. Môžeme teda povedať, že rozloženie obyvateľstva Slovenska podľa veku je výsledkom pôsobenia základných demografických a geodemografických procesov v predchádzajúcom období. V dôsledku určitej inercie populačného vývoja však veková štruktúra ovplyvňuje nielen súčasnú reprodukciu, ale bude mať dopad aj na budúci demografický vývoj.

Veková štruktúra nemá vplyv len na populačný vývoj, ale výraznou mierou sa podieľa aj na formovaní ďalších sfér spoločenského života. Predovšetkým ide o zdravotnícky, školský a dôchodkový systém, štruktúru a počet domácností alebo veľkosť a zloženie kontingentu pracovných síl. Práve vďaka tomuto širokému záberu predstavuje analýza vekovej štruktúry dôležitý predpoklad pre súčasné poznanie a pre prognózy do budúcnosti s možnosťou prípravy relevantných opatrení na dôsledky tohto predpokladaného vývoja. Ukazuje sa, že práve zmeny rozloženia obyvateľstva podľa pohlavia, veku, rodinného stavu a vzdelania zohrávajú čoraz väčšiu úlohu vo vývoji spoločnosti a ich dopady sú oveľa závažnejšie ako zmeny v početnej veľkosti populácie.

Deformácie vekovej štruktúry sa postupne posúvajú do vyššieho veku

Jedným zo základných znakov vekovej štruktúry populácie Slovenska je jej značná nepravidelnosť. Tá je výsledkom predchádzajúcich zmien vo vývoji úmrtnosti a najmä pôrodnosti. Z tých najdôležitejších faktorov, ktoré ovplyvňovali jej charakter môžeme spomenúť predovšetkým obidva vojnové konflikty, krízu z 30. rokov, ďalej povojnové kompenzačné fázy, zvýšenie pôrodnosti v dôsledku pronatalitných opatrení v 70. rokoch a tiež zmeny demografickej reprodukcie po roku 1989. Práve posledný faktor zohráva v súčasnosti kľúčovú úlohu vo formovaní vekovej štruktúry.

Graf 9.1: Vekové zloženie obyvateľstva k 31.12.
(Population age structure on December 31st)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

V 90. rokoch a na začiatku 21. storočia sme boli svedkami výrazného poklesu počtu živonarodených detí, čo sa odrazilo v tvare vekovej pyramídy. K sekundárnej natalitnej vlne, ktorú mali pripraviť ženy narodené v početných generáciách zo 70. rokov, nedošlo. Základňa vekovej pyramídy sa naopak výrazne zúžila, pričom najmenší počet narodených detí, a teda najužší základ, dosiahla populácia Slovenska v roku 2002. Od tohto momentu síce sledujeme postupný nárast počtu narodených detí, ktorý sa najmä v posledných rokoch zintenzívnili, no aj napriek tomu došlo k výraznej premene charakteru vekovej pyramídy. Okrem pôrodnosti sa na formovaní vekovej štruktúry podieľajú tiež úmrtnostné charakteristiky populácie Slovenska. V súčasnosti ide najmä o pokles intenzity úmrtnosti, ktorá sa prejavuje predlžovaním strednej dĺžky života. Zmeny úmrtnostných pomerov sa dotýkajú predovšetkým starších vekových skupín. V dôsledku poklesu pôrodnosti a znižovania intenzity úmrtnosti sa váha generácií z 50. a 70. rokov v populácii Slovenska zvyšuje.

Veková štruktúra je výrazne ovplyvnená poklesom plodnosti

Vzájomný pomer vekových skupín vyčlenených vzhľadom na ekonomickú aktivitu a reprodukciu sa v posledných dvadsiatich rokoch výrazne modifikuje. Najviac túto reláciu podmienil výrazný pokles počtu narodených detí. V súčasnosti sú ním ovplyvnené už všetky vekové skupiny do 15 rokov. Celkový podiel detskej zložky sa tak znížil na úroveň 15,5 %, čo je v porovnaní s rokom 1995 pokles o takmer 7 percentuálnych bodov. Historicky najdynamickejší pokles predreprodukčnej zložky neovplyvnilo ani súčasné zvýšenie počtu pôrodov, keďže váhu tejto časti populácie ovplyvňujú a ešte naďalej budú ovplyvňovať málopočetné ročníky narodené v 90. rokoch a najmä na začiatku 21. storočia. Pokles plodnosti a počtu narodených detí mal zatiaľ najväčší dopad na zastúpenie a počet detí v predškolskom veku (3–5 rokov) a na prvom stupni základných škôl (6–9 rokov). Kým v roku 1995 bolo na Slovensku vo veku 3–5 rokov celkovo 228,4 tisíc detí, do roku 2008 sa ich počet znížil o viac ako 69 tisíc. Podobný prepád je vidieť aj vo veku 6–9 rokov, kde sa počet detí znížil o 113 tisíc. Celkovo tak v roku 2008 detská zložka predstavovala 15,5 %, čo je približne 836 tisíc osôb. V súlade s vývojom v predchádzajúcich rokoch ide o pokračovanie poklesu tejto časti populácie aj napriek zvýšeniu počtu narodených detí. Ak porovnáme váhu predreprodukčnej zložky v roku 2008 a 1995, dostávame obraz o celkovom rozsahu zmien. Kým v roku 1995 takmer každá štvrtá osoba na Slovensku mala menej ako 15 rokov, v súčasnosti to nie je ani každá šiesta.

Tab. 9.2: Veková štruktúra obyvateľstva vo veku do 15 rokov (Age-structure of the population aged less than 15 years)

Vek (Age)	1995		2000		2005		2006		2007		2008	
	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (number)	%	počet (number)	%
0	60843	1,1	54741	1,0	54110	1,0	53637	1,0	54194	1,0	57151	1,1
1–4	289226	5,4	230821	4,3	206033	3,8	209308	3,9	212523	3,9	215399	4,0
5–9	401231	7,5	349775	6,5	283853	5,3	274714	5,1	267303	4,9	262315	4,8
10–14	443988	8,3	401088	7,4	350312	6,5	332963	6,2	317024	5,9	301204	5,6
3–5	228398	4,3	178717	3,3	155230	2,9	152669	2,8	155257	2,9	158942	2,9
6–9	323907	6,0	289078	5,4	229917	4,3	223884	4,2	216834	4,0	210903	3,9
0–14	1195288	22,3	1036425	19,2	894308	16,6	870622	16,1	851044	15,8	836069	15,5

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

V produktívnej vekovej skupine zatiaľ významné zmeny neprebiehajú. Ak však túto zložku rozdelíme na 15–44 ročných a 45–64 ročných, potom možno vidieť rozdielny vývoj. Kým prvá z nich má svoju váhu na celkovom počte obyvateľov v podstate dlhodobo stabilnú, na úrovni 45–47 %, vo vekovej skupine 45–64 ročných došlo v porovnaní s rokom 1995 k významným zmenám. Za posledných trinásť rokov sme svedkami zvýšenia počtu osôb v tejto zložke o viac ako 343 tisíc osôb. V súčasnosti tak v tomto veku žije na Slovensku takmer 1,4 mil. osôb, čo predstavuje viac ako 26 %. Početnosť a váhu ovplyvňujú silné ročníky narodené po druhej svetovej vojne až do polovice 50. rokov.

Podiel seniorov sa zatiaľ zvyšuje len nepatrne

Zastúpenie osôb starších ako 65 rokov sa v populácii Slovenska mení len pozvoľne. V roku 2008 ich podiel dosahoval úroveň 12,1 %, čo bol v porovnaní s rokom 1995 nárast len o 1,2 %, teda o 66,7 tisíc osôb. Na početnosť tejto vekovej skupiny vplyva niekoľko faktorov. Prvým je, že málopočetné generácie narodené počas prvej svetovej vojny už nezohrávajú takú významnú úlohu a ich vplyv v populácii sa výrazne znížil. Početnosť vo väčšej miere podmieňuje povojnová kompenzačná fáza, ktorá má za následok nárast počtu osôb vo veku nad 85 rokov, a tiež početne slabé ročníky narodené počas hospodárskej krízy a na konci 30. rokov v dôsledku nielen nepriaznivého obdobia, ale najmä prehlbovania celkovej premeny reprodukčného správania populácie Slovenska v rámci demografickej revolúcie.

Tab. 9.3: Veková štruktúra obyvateľstva vo veku 65 rokov a viac (Age-structure of population aged 65 and over)

Vek (Age)	1995		2000		2005		2006		2007		2008	
	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (Number)	%	Počet (number)	%	počet (number)	%
65–69	209918	3,91	201881	3,74	195787	3,63	200597	3,72	205638	3,78	209764	3,88
70–74	181378	3,38	176285	3,26	170419	3,16	167211	3,10	164165	3,02	163833	3,03
75–79	83384	1,55	137300	2,54	135238	2,51	136136	2,52	137591	2,53	137246	2,54
80–84	68923	1,28	54563	1,01	89256	1,66	89149	1,65	88364	1,62	88605	1,64
85+	43842	0,82	49541	0,92	41938	0,78	46546	0,86	51024	0,94	54857	1,01
65+	587445	10,94	619570	11,47	632638	11,74	639639	11,86	646782	11,89	654305	12,09

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Jedným zo základných znakov demografickej reprodukcie je fakt, že medzi narodenými majú prevahu chlapci nad dievčatami. V priebehu nasledujúcich vekov sa táto disproporcía v dôsledku vyššej intenzity úmrtnosti v mužskej zložke postupne znižuje až natoľko, že sa zastúpenie oboch pohlaví vyrovná. Keďže vo vyspelých populáciách existuje mužská nadúmrtnosť v celom vekovom spektre, vo vyššom veku dochádza k javu, keď prevahu nadobúdajú ženy. Na Slovensku sa podiel mužov a žien vyrovnáva v súčasnosti približne vo veku 45 rokov, pričom vo veku 80–84 rokov na jedného muža pripadajú dve ženy.

Zmeny demografickej reprodukcie sa podpísali pod pokles ekonomického zaťaženia produktívnej zložky

Demografický vývoj sa predovšetkým po roku 1989 pozitívne podpísal pod vývoj ekonomického zaťaženia produktívnych osôb. V roku 1995 pripadalo na 100 osôb v produktívnom veku približne 50 osôb do 15 a nad 65 rokov. Najmä v dôsledku poklesu predproduktívnej zložky sa hodnota celkového ekonomického zaťaženia znížila na súčasných 38 osôb. Okrem toho treba spomenúť, že od 90. rokov sú v produktívnom veku už v plnom rozsahu početne silné generácie narodené v 70. rokoch. Na druhej strane z poproduktívneho veku sa postupne vytrácajú generácie narodené v kompenzačnej fáze po prvej svetovej vojne, ktoré v súčasnosti ovplyvňujú celkovú vekovú štruktúru len minimálne. Aj napriek tomuto vývoju musíme upozorniť, že v najbližších rokoch dôjde k postupnému zhoršovaniu ekonomického zaťaženia obyvateľstva Slovenska. Bude to predovšetkým v dôsledku zhoršenia relácie medzi produktívnou a poproduktívnou zložkou ako výsledok presunu povojnových ročníkov a osôb narodených v prvej polovici 50. rokov do veku nad 65 rokov. Závažným problémom pre spoločnosť vo všetkých sférach jej fungovania tak bude zmena štruktúry závislých osôb, kde prevahu získajú osoby v poproduktívnom veku.

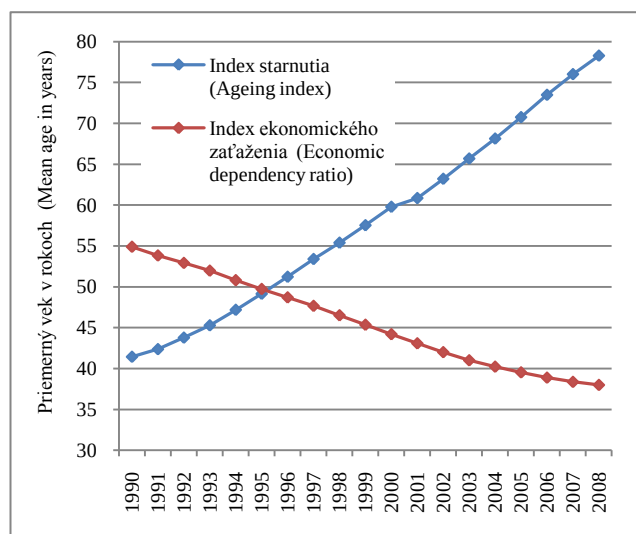
Tab. 9.4: Ukazovatele ekonomického zaťaženia produktívnej populácie (Indicators of economic burden on the productive population)

Ukazovateľ	1995	2000	2005	2006	2007	2008	Indicator
Počet obyvateľov	5 367 790	5 402 547	5 389 180	5 393 637	5 400 998	5 412 254	Total population
0–14	1 195 288	1 036 426	894 308	870 622	851 044	836 069	0–14
15–44	2 507 086	2 519 047	2 501 850	2 501 856	2 503 218	2 500 766	15–44
45–64	1 077 971	1 227 504	1 360 384	1 381 520	1 399 954	1 421 114	45–64
65+	587 445	619 570	632 638	639 639	646 782	654 305	65+
Index závislosti mladých	33,34	27,66	23,16	22,42	21,80	21,32	Young age dependency ratio
Index závislosti starých	16,39	16,54	16,38	16,47	16,57	16,68	Old age dependency ratio
Index celkového zaťaženia	49,73	44,20	39,54	38,89	38,37	38,00	Economic dependency ratio

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

Uvedený scenár do budúcnosti je zrejmy aj pri pohľade na vývoj ekonomického zaťaženia produktívneho obyvateľstva mladým a starým obyvateľstvom. Index závislosti mladých má vo všeobecnosti klesajúcu tendenciu. Kým v roku 1995 pripadalo na 100 osôb v produktívnom veku viac ako 33 detí, v roku 2008 to už je len 21 detí do 15 rokov. Na

Graf 9.2: Starnutie a celkové ekonomické zaťaženie obyvateľstva (Ageing and economic dependency ratio)

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

druhej strane index závislosti starých sa vyznačuje stagnáciou, ktorá sa však v najbližších rokoch zmení na rast. V roku 2008 zaťaženie mladým obyvateľstvom predstavovalo 56 % a váha starého obyvateľstva tvorila 44 % z celkového ekonomického zaťaženia.

Rovnako aj ďalšie analytické ukazovatele vekovej štruktúry, ako sú index starnutia, či priemerný vek, deklarujú postupné starnutie populácie Slovenska. Index starnutia, ako vzájomný pomer medzi poproduktívnou a predproduktívnou časťou populácie, sa medzi rokmi 1995 a 2008 zvýšil o 29 percentuálnych bodov. V roku 2008 na 100 osôb vo veku do 15 rokov pripadalo 78,3 osôb 65 ročných a starších. Tento stav je odzrkadlením postupného nárastu váhy poproduktívnej zložky a zmenšovania rozsahu detskej zložky, čomu zatiaľ nezabránil ani pozitívny vývoj v tejto skupine v posledných rokoch. Podobne aj u priemerného veku pozorujeme ďalšie posúvanie maximálnych hodnôt. V roku 2008 sa priemerný vek slovenskej populácie pohyboval na úrovni 38 rokov.

Demografické starnutie sa postupne zrýchľuje

Starnutie obyvateľstva Slovenska predstavuje nevyhnutný dôsledok zmien v reprodukcii. Aj keď počiatky starnutia obyvateľstva siahajú v podstate do polovice 50. rokov, keď skončila demografická revolúcia, jeho intenzifikáciu môžeme datovať až do 90. rokov. Vo všeobecnosti sa rozlišujú dva základné pohľady na starnutie. Prvým je starnutie zdola vekovej pyramídy, ako dôsledok poklesu intenzity plodnosti, a najmä zníženia počtu narodených detí. Druhý typ starnutia je spojený s predlžovaním strednej dĺžky života a jeho prejavy možno vidieť v starších vekových skupinách v podobe zväčšovania ich početnosti.

Práve prvý typ starnutia – starnutie zo spodku vekovej pyramídy – je v súčasnosti základným faktorom vo vývoji celkového starnutia populácie Slovenska. Intenzita starnutia v horných partiách pyramídy je zatiaľ len mierna, no tento stav sa v najbližších rokoch v dôsledku posunu početných generácií významne zmení.

Proces starnutia zasiahol všetky vekové skupiny. Najviac sa však v dôsledku posunu početne silných generácií zo 70. rokov a z obdobia po druhej svetovej vojne naprieč vekovým spektrom mení priemerný vek v produktívnej zložke. Na druhej strane zvýšenie pôrodnosti a výmena početnejších generácií z prvej polovice 90. rokov za generácie z druhej polovice 90. rokov a zo začiatku 21. storočia, spôsobili zastavenie a dokonca pokles priemerného veku v skupine detí do 15 rokov.

Tab. 9.5: Vývoj priemerného veku obyvateľstva v hlavných vekových skupinách (Trends in mean age in major age groups)

	1995	2000	2005	2006	2007	2008
0–14	7,95	8,13	8,05	7,96	7,85	7,70
15–64	37,00	37,39	38,15	38,32	38,51	38,71
65 +	73,65	74,08	74,42	74,46	74,50	74,54

Zdroj dát: ŠÚ SR / Data source: SO SR

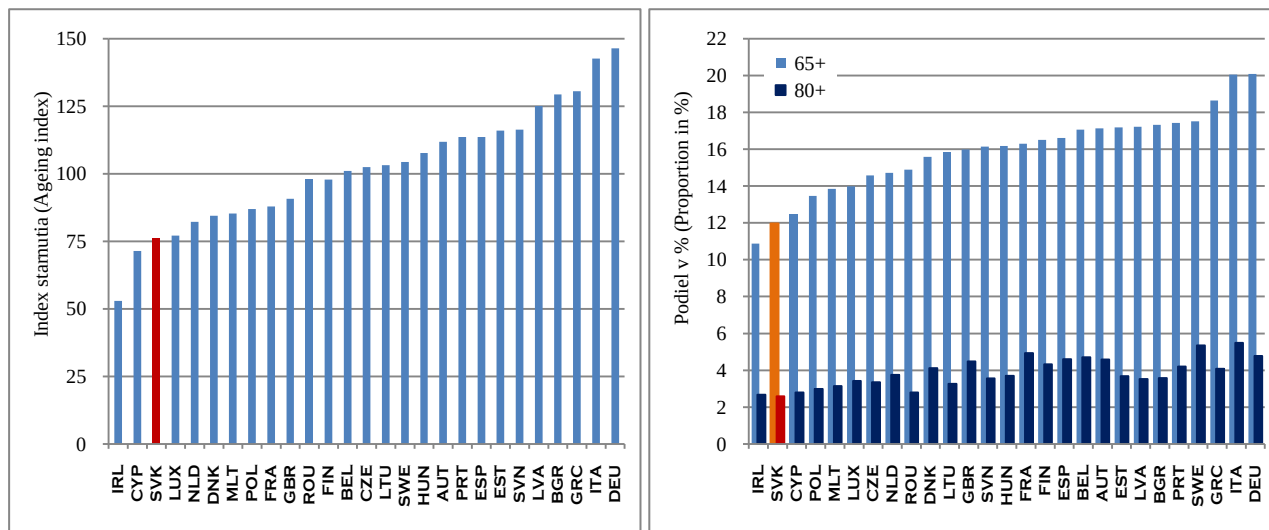
Slovensko má v súčasnosti jednu z najmladších populácií v rámci EÚ

Starnutie populácie predstavuje významný trend demografického vývoja, ktorý postihuje všetky krajiny Európskej únie. Rozdiel medzi nimi je v intenzite tohto procesu a v štádiu, v ktorom sa jednotlivé populácie nachádzajú. Ak porovnáme podiel osôb vo veku nad 65 a viac rokov, potom najväčšiu váhu má táto časť populácie v Nemecku a Taliansku, kde presahuje 20 %. Vysoký podiel má táto poproduktívna veková skupina tiež v Grécku, Švédsku, Portugalsku, Bulharsku, Lotyšsku, Estónsku, Rakúsku a Belgicku, kde sa ich váha pohybuje na úrovni 17–19 %. Na druhej strane stojí Írsko, Slovensko a Cyprus, v ktorých je zastúpenie osôb vo veku 65 a viac rokov do 13 %. Špecifickú skupinu z pohľadu nárokov na sociálnu a zdravotnú starostlivosť predstavujú najstaršie osoby vo veku 80 a viac rokov. Ich podiel je podľa údajov z rokov 2007 a 2008 najvyšší v Taliansku, Švédsku (nad 5,0 %) a tiež v Nemecku, Francúzsku, Rakúsku a Belgicku (4,5–4,9 %).

Podľa posledných údajov z rokov 2007 a 2008 má najmladšie obyvateľstvo Írsko, Cyprus, Slovensko a Luxembursko, kde je index starnutia pod úrovňou 80 osôb 65 ročných a starších na 100 osôb vo veku do 15 rokov.

Extrém z tohto hľadiska predstavuje Írsko, kde sa hodnota tohto ukazovateľa pohybuje na hladine 53 osôb. Prevahu detskej zložky majú ešte Holandsko, Dánsko, Malta, Poľsko, Francúzsko, Veľká Británia, Rumunsko a Fínsko. Na druhej strane najstaršie obyvateľstvo je v štátoch ako Nemecko, Taliansko, Grécko, Bulharsko, Lotyšsko, kde na sto detí do 15 rokov pripadá 125–147 osôb 65 ročných a starších.

Graf 9.3a,b: Index starnutia a podiel osôb vo veku 65+ a 80+ v krajinách EÚ 27, 2007 a 2008 (Ageing index and proportion of elderly (65+) and oldest-old (80+) in EU-27, 2007 and 2008)

Zdroj dát: Eurostat online database / Eurostat online database

SUMMARY – POPULATION AGE STRUCTURE

Population age-structure of the Slovak Republic is typical with irregularities caused by the population development during the past years. The deformations are a result of the changing mortality and fertility primarily. The main impact of the population trends in the past 20 years is pronounced in a rapid decline of live-births. This change is most visible in the low number of young children and children in pre-school age. Since 2003 number of births has been increasing.

The increase of the number and proportion of the elderly population (65+) is not rapid so far. Compared to 1995, the proportion increased in mere 1.1%. The economic dependency ratios display a decreasing trend during the whole period 1995–2008. The number of dependent persons within age 15 and aged 65+ per 100 persons in productive age decreased from 49.7 to 38 persons between 1995 and 2008. The main factor is a rapidly decreasing number of births combined with only slightly increasing number of the elderly.

Population ageing is one of the main demographic problems. During the past 20 years the ageing from the bottom prevails as a result of the fertility decline. Population ageing from the top of the population pyramid is proceeding at a slower pace. However, the ageing from the top of population pyramid will become more pronounced in the near future as populous cohorts born over the 1950s start entering post-productive age.

Accelerating population ageing since 1990 is evident from the permanently increasing mean age of the population and the ageing index. Between 1995 and 2008 the ageing index increased in 37% and reached the historical maximum of 78.3% in 2008. The ageing process is evident in all age groups and it is the most pronounced in productive age.

In comparison to the EU countries, Slovakia belongs to the countries with youngest age structure still. However, population ageing will accelerate in the upcoming years as we have already argued.

10. ZÁVER

Boris Vaňo

Populačný vývoj po roku 2000 je charakteristický postupnou stabilizáciou trendov, ktoré nadväzujú na obdobie významných zmien na konci minulého storočia. Ide o stabilizáciu smerom k novému modelu reprodukčného a rodinného správania, ktorý by sa mal naplno presadiť po ukončení transformačného obdobia. Roky 2005 a 2006, priniesli niektoré prekvapenia, ktoré sa oprávnene považovali len za dočasné výkyvy v novom trende. Išlo predovšetkým o vývoj plodnosti a sobášnosti. Roky 2007 a 2008, ktoré sú ťažiskové pre aktuálnu analýzu, už znamenali potvrdenie očakávaných trendov prakticky v plnom rozsahu. Sobášnosť a plodnosť sa zvýšili, rozvodovosť ďalej rástla, ale je zrejmé, že sa blíži ku svojmu stropu, potratovosť sa mierne znížila, pokračoval pokles úmrtnosti a migračné saldo sa zvýšilo. Niektoré zmeny boli pomerne razantné, čo však možno považovať za očakávaný vývoj. Ide hlavne o zvýšenie plodnosti a migračného salda. Aj dopady demografického vývoja na prírastok a vekové zloženie obyvateľstva sú v súlade s očakávaniami – pokles prirodzeného prírastku sa (dočasne) zastavil a intenzita populačného starnutia pokračuje so zvýšenou intenzitou.

Počet sobášov aj intenzita sobášnosti za posledné roky vzrástli, pokračuje aj odklad sobášov do vyššieho veku. Počet uzatvorených manželstiev v roku 2008 je najvyšší od roku 1993 a ak by sa zachovala súčasná úroveň sobášnosti, tak do manželstva by aspoň raz za život vstúpilo 52 % mužov a 56 % žien. Súčasné hodnoty priemerného veku pri 1. sobáši sú historicky najvyššie od roku 1995 sme na Slovensku zaznamenali nárast o 4 roky u oboch pohlaví. Vek najvyššej sobášnosti slobodných sa posunul u mužov na 29 rokov a u žien na necelých 28 rokov. Odsúvanie sobášov do vyššieho veku je jedným z hlavných dôvodov súčasnej nízkej sobášnosti. Medzi uzavretými manželstvami prevládajú prvé sobáše (napriek poklesu je ich viac ako 85 %) a sobáše s rovnakým vzdelaním snúbencov (nárast na 61 %). V rámci EÚ 27 patrí Slovensko ku krajinám s podpriemernou úrovňou sobášnosti a nízkym vekom vstupu do prvého manželstva.

Hlavným trendom vo vývoji rozvodovosti je dlhodobý nárast počtu rozvedených manželstiev a tiež celkovej intenzity rozvodovosti. V roku 2008 sa rozviedlo už viac ako 12 tisíc manželstiev a úhrnná rozvodovosť sa vyšplhala nad úroveň 0,4. Znamená to, že ak by sa intenzita rozvodovosti podľa doby od uzavretia manželstva nemenila, potom by sa zo 100 manželských párov rozvádzať až 40. Zvyšuje sa priemerná dĺžka trvania manželstva v čase rozvodu. V dôsledku zvyšovania priemerného veku pri uzavretí manželstva sa zvyšuje tiež priemerný vek pri rozvode. U mužov dosahuje 41 rokov a u žien 38 rokov. Z pohľadu medzinárodného porovnania patrí Slovensko v rámci EÚ 27 k štátom so stredne vysokou intenzitou rozvodovosti.

Úhrnná plodnosť sa po ôsmich rokoch dostala nad hranicu veľmi nízkej plodnosti. Hodnota 1,32 živonarodených detí na 1 ženu počas reprodukčného obdobia znamená, že plodnosť v roku 2008 je najvyššia od roku 1999. Napriek prebiehajúcej rekuperácii je však ešte stále hlboko pod hranicou rozšírenej reprodukcie a Slovensko stále patrí medzi krajiny s najnižšou plodnosťou v EÚ 27. Odklad pôrodov do vyššieho veku sa prejavil zvýšením priemerného veku pri 1. pôrode aj zvýšením mier plodnosti vo veku nad 30 rokov. Generačný pohľad na vývoj plodnosti, ktorý je očistený od vplyvu rekuperácie, naznačuje, že skutočný pokles plodnosti nebude tak výrazný, ako ukazujú prierezové údaje. Najvýraznejším trendom, ktorý vyplýva zo súčasného vývoja plodnosti, je nárast jednodetnosti. Na druhej strane sa očakáva, že bezdetnosť sa dramaticky nezvýši. Ďalším dôležitým trendom je oslabovanie prepojenia medzi plodnosťou a sobášnosťou, čoho dôkazom je aj dlhodobé zvyšovanie podielu narodených mimo manželstva, ktorý v roku 2008 presiahol 30 %. Uvedený trend potvrdzuje aj vývoj priemerných vekov pri 1. sobáši a 1. pôrode. Od roku 2005 priemerný vek žien pri 1. pôrode prevyšuje priemerný vek žien pri 1. sobáši.

V roku 2008 sa počet umelých potratov a ukazovatele umelej potratovosti znížili na historické minimum od roku 1958, kedy boli legalizované umelé potraty na žiadosť ženy. Umelá potratovosť na Slovensku patrí v súčasnosti k najnižším spomedzi krajín s neobmedzeným prístupom k interrupciám. Tretina umelých potratov pripadá na vydaté ženy s dvomi a viac deťmi a 24 % na slobodné bezdetné ženy. Celkový počet potratov sa v roku 2008 nepatrne zvýšil, dôvodom je zvýšenie počtu samovoľných potratov ako dôsledok zvýšeného počtu tehotenstiev. Priaznivý trend vo vývoji potratovosti dokumentuje aj vývoj ukončených tehotenstiev. Podiel potratov na ukončených tehotenstvách sa dlhodobo znižuje. V roku 2008 sa potratom skončilo 24,3 % tehotenstiev, čo je najnižšia hodnota od polovice 60. rokov minulého storočia.

Vo vývoji celkovej úmrtnosti pokračoval pozitívny trend, ktorý trvá už od začiatku 90. rokov minulého storočia. Stredná dĺžka života pri narodení sa zvýšila u oboch pohlaví, v roku 2008 dosiahla pre mužov hodnotu 70,85 rokov a pre ženy 78,73 rokov. Naďalej teda pretrváva výrazný rozdiel medzi pohlaviami, ženy žijú v priemere skoro o 8 rokov dlhšie ako muži. Slovensko sa úrovňou úmrtnosti radí medzi ostatné krajiny bývalého východného bloku, ktoré sú v rámci krajín EÚ 27 na posledných priečkach. Slovensko zaostáva za priemerom starých členských krajín o 6,6 rokov u mužov a 4,3 rokov u žien. Kratšiu strednú dĺžku života pri narodení ako Slovensko má v EÚ 27 len Maďarsko, Bulharsko, Rumunsko a Pobaltské štáty. Dojčenská úmrtnosť sa prvýkrát v histórii znížila pod 6 ‰, čím sa Slovensko v európskom rebríčku dostalo pred Lotyšsko, Estónsko, Maďarsko, Poľsko a Maltu. Úmrtnosť podľa príčin smrti nezazna-

menala významnejšie zmeny. Napriek poklesu zostávajú najčastejšou príčinou smrti ochorenia obehovej sústavy, nasledujú úmrtia spôsobené nádorovými ochoreniami.

Po vstupe SR do EÚ vývoj zahraničnej migrácie ovplyvnilo postupné zmierňovanie reštriktívnych opatrení členských krajín EÚ na trhu práce, a najmä rozšírenie Schengenského priestoru. Tieto skutočnosti podstatne zjednodušili najmä pohyb občanov SR do zahraničia. Naopak rozšírenie EÚ o Rumunsko a Bulharsko prispelo k zvýšenej imigrácii občanov týchto štátov do SR. Podľa evidencie Štatistického úradu SR v rokoch 2007 a 2008 migračný prírastok dosiahol historické maximum vo výške 6390 a 7060 osôb. Hlavnou zdrojovou krajinou imigrácie už nie je Česká republika, ale Rumunsko. Aj z hľadiska štátneho občianstva je vedúcou krajinou Rumunsko. Naopak, zo SR sa sťahujú najmä slovenskí občania. Treba však zdôrazniť, že údaje o vystahovaných sú značne podhodnotené. V roku 2008 žilo v Slovenskej republike viac ako 52 tisíc cudzích štátnych príslušníkov. Je to najvyšší ročný počet cudzincov v SR od vzniku samostatnej republiky. Nachádza sa na úrovni približne 1 % obyvateľov SR. Pritom občania EÚ tvorili až 63 % cudzincov žijúcich v SR. Z cudzincov tretích krajín bola v SR v roku 2008 najväčšia komunita občanov Ukrajiny a Vietnamu. Počet udelených azylů je v SR stále veľmi nízky. Za celé obdobie 1992–2008 bol azyl v SR udelený iba 632 osobám z celkového počtu 54 720 žiadateľov a štátne občianstvo SR bolo udelené 203 azylantom. Do vývoja pracovných migrácií výrazne zasiahla globálna finančná kríza a prejavila sa aj v znížení počtu občanov SR pracujúcich v zahraničí. Kým v rokoch 2006 až 2007 počet občanov SR pracujúcich v zahraničí dosahoval maximálne hodnoty, v roku 2008 už dochádza k poklesu ich počtu, keď ich v zahraničí pracovalo zhruba 168 tisíc. Pre občanov SR sú najatraktívnejšími Česká republika, Veľká Británia a Írsko. Naproti tomu v roku 2008 pracovalo v SR iba okolo 14 tisíc cudzincov.

Posledné obdobie a hlavne rok 2008 priniesol zmeny v oblasti prírastkov obyvateľstva. Prvýkrát v tomto desaťročí bol vývoj prirodzeného prírastku výraznejší, prekročil hodnotu 4 tisíc osôb a priblížil sa k svojej úrovni z roku 1998. Táto zmena je spojená najmä s rastom počtu živonarodených, ale znížil sa aj počet zomretých. Výrazné zvýšenie v rokoch 2007 aj 2008 zaznamenal celkový prírastok. Je to dôsledok už spomínaného zvýšenia prirodzeného prírastku a tiež migračného salda. Prírastky obyvateľstva možno stále hodnotiť ako nízke. Napriek tomu Slovensko spolu so Slovinskom a Českou republikou sú jedinými krajinami bývalého východného bloku s prírastkom obyvateľstva. Zrýchľujúci sa proces populačného starnutia zostáva naďalej najzávažnejším dôsledkom súčasného populačného vývoja. O stupňujúcej sa intenzite starnutia svedčia všetky relevantné charakteristiky vekového zloženia obyvateľstva – priemerný vek, index starnutia aj indexy závislosti. V roku 2008 dosiahol priemerný vek historicky najvyššie hodnoty 36,6 rokov pre mužskú populáciu a 39,8 rokov pre ženskú populáciu. Na 100 detí vo veku do 15 rokov pripadlo viac ako 78 seniorov vo veku 65 rokov a viac. Populačné starnutie je ešte stále viac ovplyvňované nízkou pôrodnosťou ako klesajúcou úmrtnosťou. Z medzinárodného hľadiska patrí zatiaľ populácia SR k najmladším populáciám v EÚ 27.

Je pravdepodobné, že trendy potvrdené v rokoch 2007 a 2008, pretrvávajú ešte určité obdobie. Najmenej stabilný sa javí vývoj sobášnosti, u ktorého nemožno vylúčiť rôzne smerovanie ani kolísavý vývoj. Dnes totiž nevieme spoľahlivo odhadnúť, ako sa obyvateľstvo a predovšetkým súčasná mladá generácia postaví ku kohabitáciám. Či ich bude naďalej pokladať skôr za dočasné partnerské vzťahy na ktoré nadviaže manželstvo, alebo sa vo väčšej miere presadia kohabitácie ako celoživotná forma partnerského spoluzitia. Rozvodovosť sa po roku 2006 dostala nad očakávanú úroveň a je preto pravdepodobné, že by už výraznejšie rásť nemala. Najpravdepodobnejšia prognóza do roku 2020 je stagnácia, prípadne veľmi mierny pokles. Plodnosť by sa mala pretransformovať na nový model, zodpovedajúci novým spoločenským podmienkam. Predpokladá sa, že zvyšovanie plodnosti bude proces, ktorý bude prebiehať postupne a počas dlhšieho obdobia. V najbližších rokoch by sa na zvyšovaní plodnosti mala podieľať predovšetkým rekuperácia. Pokiaľ sa má plodnosť v budúcnosti priblížiť k úrovni rozšírenej reprodukcie, musia sa nevyhnutne pridať aj ďalšie faktory, štátne politiky nevynímajúc. Spomaľujúci sa pokles umelej potratovosti naznačuje, že umelá potratovosť sa pomaly blíži k úrovni, kedy už ďalej klesať nebude. Trend úmrtnosti je dlhodobo stabilný a je dostatok indícií, ktoré naznačujú predĺženie tohto trendu. Čo sa týka zahraničnej migrácie, čaká nás s veľkou pravdepodobnosťou zvýšenie migračného salda ako dôsledok väčšieho záujmu o našu krajinu zo strany ekonomických migrantov na jednej strane a potrieb ekonomiky na strane druhej. Dôsledkom populačného vývoja bude mierny rast resp. stagnácia počtu obyvateľov, tento trend sa udrží ešte zhruba jedno desaťročie. Potom bude nasledovať dlhodobejší a pomerne výrazný pokles počtu obyvateľov, ktorý sa začne okolo roku 2020. Starnutie obyvateľstva zostáva pre najbližšie desaťročia nezvratným procesom, bude pokračovať nepretržite a so zvýšenou intenzitou.

Pri stabilizovaných hlavných demografických trendoch sa bude stále viac dostávať do popredia štrukturálny pohľad. Takýto detailnejší pohľad na jednotlivé demografické procesy umožní vyšpecifikovať čiastkové výzvy pre spoločnosť a pre koncipovanie politik. Kým sa tak stane, spoločnosť sa musí vyrovnávať so zásadnými a globálnymi výzvami, ktoré nás s určitosťou očakávajú. Na prvom mieste je to starnutie obyvateľstva, ktoré prináša zásadné výzvy pre všetky oblasti spoločenského vývoja, predovšetkým pre ekonomiku, trh práce, sociálne veci, zdravotníctvo, školstvo, bývanie a budovanie infraštruktúry. Pre vývoj počtu obyvateľstva a pre vývoj situácie na trhu práce bude dôležitý vývoj zahraničnej migrácie. Aj keď migrácia ovplyvňuje vekové zloženie obyvateľstva len v minimálnej miere, početný stav obyvateľstva môže ovplyvniť významne. Migrácia však môže byť pre Slovensko prínosom len v prípade, že sa podarí prisťahovalcov integrovať do spoločnosti.

ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK

Skratka (Abbreviation)	Názov krajiny	Country
AUT	Rakúsko	Austria
BEL	Belgicko	Belgium
BGR	Bulharsko	Bulgaria
CYP	Cyprus	Cyprus
CZE	Česká republika	Czech Republic
DEU	Nemecko	Germany
DNK	Dánsko	Denmark
ESP	Španiesko	Spain
EST	Estónsko	Estonia
FIN	Fínsko	Finland
FRA	Francúzsko	France
GBR	Veľká Británia	Great Britain
GRC	Grécko	Greece
HUN	Maďarsko	Hungary
IRL	Írsko	Ireland
ITA	Taliansko	Italy
LTU	Litva	Lithuania
LUX	Luxembursko	Luxembourg
LVA	Lotyšsko	Latvia
MLT	Malta	Malta
NLD	Holandsko	Netherlands
POL	Poľsko	Poland
PRT	Portugalsko	Portugal
ROU	Rumunsko	Romania
SVK	Slovensko	Slovakia
SVN	Slovinsko	Slovinia
SWE	Švédsko	Sweden

LITERATÚRA

- ČSÚ 2008. *Vývoj obyvateľstva Českej republiky v roce 2007*. Praha: ČSÚ.
- ČSÚ 2009. *Vývoj obyvateľstva Českej republiky v roce 2008*. Praha: ČSÚ.
- Frejka, T. 2008a. "Overview chapter 2: Parity distribution and completed family size in Europe: Incipient decline of the two-child family model." In: Frejka, T., Hoem, I., Sobotka, T., Toulemon, L. (eds.) *Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research 19, Special collection 7*: 47–72.
- Frejka, T. 2008b. „Overview chapter 3: Birth regulation in Europe: Completing the contraceptive revolution.“ In: Frejka, T., Hoem, I., Sobotka, T., Toulemon, L. (eds.) *Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research 19, Special collection 7*: 73–84.
- EURES 2009. *Podmienky zamestnávania v členských krajinách EÚ/EHP*. <http://www.eures.sk/mnu/88-1-podmienky-zamestnavania-v-clenskych-krajinach-eu-ehp.html>, prístup 18.8.2009.
- Hamplová, D. 2007. „Děti bez partnera nebo na psi knížku?“ In: Hamplová, D. (ed.) *Děti na psi knížku? Mimomanželská plodnost v ČR*. Praha: SOÚ AV ČR, pp.49–58.
- Jurčová, D. 2008. *Pracovné migrácie v Slovenskej republike*. Bratislava: INFOSTAT.
- Jurčová, D. (ed.) 2006. *Populačný vývoj v okresoch Slovenskej republiky 2005*. Bratislava: INFOSTAT.
- Katuščák, B. 2009. „Slovensko a nadnárodná migrácia v roku 2008. Zvýšený záujem o Slovensko.“ In: *Zamestnanosť a sociálna politika* (2):5–6.
- Koytcheva, E., Philipov, D. 2008. "Bulgaria: Ethnic differentials in rapidly declining fertility." In: Frejka, T., Hoem, I., Sobotka, T., Toulemon, L. (eds.) *Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research 19, Special collection 7*: 361–402.
- Leridon, H., Oustry, P., Bajos, N. 2002. „The growing medicalization of contraception in France.“ *Population & Societies* No. 381, Paris: INED.
- Mészáros, J. 2008. *Atlas úmrtnosti Slovenska 1993–2007*. Bratislava: INFOSTAT.
- OSN 2003. *Abortion Policies: A Global Review*. New York: United Nations Population Division, Department of Economic and Social Affairs.ñ
- Pilinská, V. (ed.) 2005. *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku*. Bratislava: INFOSTAT.
- Potančoková, M. 2009a. "Postponement of childbearing in Slovakia: The role of age norms on entry into motherhood." *Romanian Journal of Population Studies*, 1: 131–155.
- Potančoková, M. 2009b. „Reproductive careers of women in Slovakia during the state socialist era of the 1970s and in transforming society.“ Dizertačná práca. Praha: Katedra demografie a geodemografie, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze.
- Potančoková, M. 2008. *Plodnosť žien na Slovensku v rokoch 1950–2007 v generačnom pohľade*. Bratislava: INFOSTAT.
- Potančoková, M., Vaňo, B., Pilinská, V., Jurčová, D. 2008. „Slovakia: Fertility between tradition and modernity.“ In: Frejka, T., Hoem, I., Sobotka, T., Toulemon, L. (eds.) *Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research 19, Special collection 7*: 973–1018.
- Potančoková, M., Šprocha, B. (2007) "Interplay between the social exclusion and reproductive behaviour of Roma population in Slovakia". Poster prezentovaný na konferencii *Social exclusion and the changing demographic portrait of Europe*, Budapešť 6. – 8.9. 2007.
- Selická, D. 2003. „Špecifiká rómskej rodinnej výchovy.“ In: 9. Slovenská demografická konferencia na tému „Rodina“, Tajov 17.-19.9.2003. Zborník príspevkov. Bratislava: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť. Pp. 161–163.
- Sobotka, T. 2002. "Abortion." In: Pavlík, Z., Kučera, M. (eds.) *Population development in the Czech Republic 1990–2002*. Prague: Department of demography and geodemography, Charles University in Prague.
- Sobotka, T., Toulemon, L. 2008. "Overview 4: Changing family and partnership behaviour: Common trends and persistent diversity across Europe." In: Frejka, T., Hoem, I., Sobotka, T., Toulemon, L. (eds.) *Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research 19, Special collection 7*: 85–138.
- Šprocha, B. 2008. *Reprodukčné správanie mestského a vidieckeho obyvateľstva na Slovensku*. Bratislava: INFOSTAT.
- Šprocha, B. 2007. „Plodnosť Rómov na Slovensku.“ *Demografie* 49 (3): 191–201.
- ŠÚ SR 2008. *Zahraničné sťahovanie a cudzinci v Slovenskej republike v roku 2007*. Bratislava.

- Vaňo, B. (ed.) 2007. *Populačný vývoj v SR 2006*. Bratislava: INFOSTAT.
- Vaňo, B. (ed.) 2005. *Populačný vývoj v SR 2004*. Bratislava: INFOSTAT.
- Vaňo, B. (ed.) 2003. *Populačný vývoj v SR 2002*. Bratislava: INFOSTAT.
- Velická, M. 2001. „Umelá potratovosť na Slovensku v poslednom desaťročí, Slovensko v európskom kontexte.“ In: 8. demografická konferencia, Ražské Teplice 10.-12.9.200. Zborník príspevkov Bratislava: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť. Pp. 184-187.

Vydal: **Inštitút informatiky a štatistiky**
Dúbravská cesta 3, 845 24 Bratislava

V edícii: **Akty**

Pod číslom: **A4-3558/2009**

Počet strán: **78**

Počet výtlačkov: **50**

Tlač: **INFOSTAT**

A4-3558/2009
